

Forslag til bevaringsplan for Klæbu gamle kirkegård

Middelalderdelen

Klæbu historielag (red.)

2014

Bevaringsplan for Klæbu gamle kirkegård

Klæbu historielag ved Komité for bevaring av Klæbu gamle kirkegård (red.)

Astrid Grendstad (leder)

Lars Braa

Nils Grendstad

Martha Grendstad

Asgeir Gunnes

Hans Henrik Solheim

Forside:

Klæbu kirke fra omkring 1860-1870. Forsidefotoet viser Klæbu kirkes hovedinngang mot vest. Det er få eller ingen synlige gravminner på bildet, men jordhauger (tuegraver) viser hvor gravleggingene er. Forsidefoto: Universitetsbiblioteket NTNU.

Juli 2014

Forord

Kirkegårdskomiteen (Kk) ble utnevnt av Klæbu Historielag i 2006. Mandatet var å utarbeide et forslag til bevaringsplan for Klæbu gamle kirkegård basert på gjeldende kirkegårds- vedtekter, og å foreslå eventuelle tilpasninger/endringer til disse. En del av Klæbu kirkegård er middelalderkirkegård, og som sådan automatisk fredet etter kulturminneloven. Utstrekning og grenser for middelalderkirkegården finnes ikke. Et kart fra 1600-tallet viser en tegning av Klæbu kirke, samt et gjerde rundt kirka. På sørsida av kirka er det rester av et steingjerde av tilkjørt stein.

I 2008 var representanter for Riksantikvaren, Svanhild Sortland og for Fylkeskonservatoren Hans Marius Johansen på befaringsreise med Kk. Her foreslo Sortland og Johansen hvilken utstrekning middelalderkirkegården burde omfatte. Dette fremkommer av vedlagte kart (se eget vedlegg). Kk har også uttalt seg angående kommunens vern av Prestegården og miljøet rundt denne. Det er å merke seg at også den delen av haugen som befinner seg nord for, og utenfor kirkegårdsgjerdet, også omfattes av middelalderkirkegården. For drøyt 50 år siden gikk en bygdevei fra Østbygrenda opp til kirka. Det er naturlig å se denne i sammenheng med kirkegårdsmiljøet. Et kart fra krigens dager viser veitraseen.

Komiteen har bestått av Lars Braa, Astrid Grendstad, Martha Grendstad, Nils A. Grendstad, Asgeir Gunnes og Hans Henrik Solheim. De fire første er «innfødte» klæbygger og har blant annet bidratt med stor personalhistorisk kunnskap. Astrid Grendstad har vært leder, Lars Braa kontaktperson mot Klæbu kommune og Menighetsråd. Asgeir Gunnes har fungert som sekretær.

Da komiteen ikke har kunsthistorisk kompetanse, har man vært nødt til å støtte seg på litteratur om emnet. Her nevnes «Bevaringsarbeid på kirkegårder» utgitt av Landslaget for kirkegårdskultur, samt «Kirkegården - et levende kulturminne» o.a. I tillegg har man støttet seg til ressurspersoner som kirkehistoriker Svein Henrik Pedersen o.a. Da arbeidet ble atskillig mer omfattende enn man forestilte seg i starten, så Kk seg nødt til å dele på registreringsarbeidet på kirkegården. Ideelt sett burde det vært et par personer som i samarbeid hadde registret alt. Ut fra dette ble det i flere møter diskutert kriterier for hva som skulle bevares og ikke. Det ligger i sakens natur at et visst personlig skjønn er utøvet. Det er hovedsakelig middelalderdelen og de nærmest tilgrensende felt som er vurdert. De siste utvidelser av kirkegården er ikke tatt med, da disse ligger så nært i tid at det er vanskelig å avgjøre hva som er tidstypisk og bevaringsverdig rent kunstnerisk. Ved videre gjenbruk, kan det være aktuelt å skrive nye navn på eksisterende

stein, eller på egen stein eller metallplate ved siden av eller foran gravminnet. Her viser vi til litteratur om emnet. Det er viktig å vise nennsomt skjønn.

Klæbu, juli 2014

Innholdsfortegnelse

Forord.....	3
Del 1 Innledning.....	6
1.1 Gjeldene lover og forskrifter.....	7
1.2 Gjennomføring av planarbeidet.....	10
1.2.1 Kriterier, prioriteringer og vektlegginger for bevaring.....	11
1.2.2 Kartlegging av gravminner på kirkegården.....	12
1.3 Beskrivelse og historisk oversikt over kirka og kirkegården.....	15
1.3.1 Kirkegårdens historiske trekk: Klæbu kirkegårds særpreg	20
Av Svein Henrik Pedersen	
1.3.2 Litt stilhistorie.....	22
Av Svein Henrik Pedersen	
1.3.3 Klæbu kirkegårds eldste graver.....	24
1.3.4 Gravminner fra ulike tidsperioder.....	29
1.3.5 Symboler på gravminner.....	49
1.3.6 Markering av graver i førmoderne tid.....	70
1.3.7 Lokalhistorie/personalhistorie.....	71
1.4 Registrering/prioritering/bevaring.....	112
1.4.1 Utfyllende kommentarer til bevaringsplanen.....	115
1.4.2 Konsekvenser ved gjennomføring av bevaringsplanen.....	116
1.4.3 Forutsetninger for gjennomføring av bevaringsplanen.....	119
1.4.4 Oppsummering.....	121
1.4.5 Kilder.....	122
1.4.6 Tabeller.....	124
1.4.7 Foto av Klæbu kirkegård 2014.....	133
1.4.8 Gravminneformer, symboler og terminologi.....	137
1.4.9 Foto av Klæbu prestegård fra ca. 1945.....	141
1.4.10 Kart over kirkegården.....	142
1.4.11 Rastere.....	146
Del 2 Registreringer felt for felt finnes i egne permer.	

Fig. 1: Klæbu kirke sommeren 1947. Bildet er tatt ved utgangen på østsida (sakristiet). Sogneprest Arne Skjånes er blant dem som står der. Anna Tanemsmo lengst til venstre. En god illustrasjon av hvordan denne delen av kirkegården så ut da (foto: Maybell Luverne Rime).

Del 1

INNLEDNING

Kirkevergen henvendte seg til Klæbu historielag i 2006 med spørsmål om å vurdere bevaring og vern av gravminner på kirkegården. Historielaget var interessert i å bidra med å ta vare på verdifull kulturhistorie, lokal- og personalhistorie.

Kk startet kartlegging av gravminner eldre enn 100 år på kirkegården. Under befaringen med representantene fra Riksantikvaren og Fylkeskonservatoren påpekte disse at på hele middelalderkirkegården med sikkerhetssone, måtte hvert gravminne registreres. Dermed ble arbeidsoppgavene større enn det man hadde forutsett og mye mer tidkrevende.

Forslaget til bevaringsplan er det første som er laget for Klæbu kirkegård. Man ønsker å ha en kirkegård som tar vare på noen av de gamle gravminnene. Dette er elementer som gir et variert kirkegårdslandskap.

En regner med at Klæbu kirkegård har vært brukt til gravlegginger minst like lenge som det har stått et kirkebygg der. De døde har fått et gravminne dersom familien hadde økonomi til det. De tidligst gravlagte fikk granbar og et enkelt trekors på grava. Etter hvert som industrialiseringa tok til og folk i Klæbu ble en del av pengesamfunnet, ble det mer vanlig med et gravminne. Det kan se ut som om det var først etter første verdenskrig at de døde i bygda fikk et mer varig gravminne.

1.1 Gjeldene lover og forskrifter

Komiteen forutsetter at lover og forskrifter som regulerer festetider og gravminnets eierforhold er kjent fra tidligere. Disse vil ikke bli berørt i bevaringsplanen.

I gravferdsloven av 7. juni 1996 §1, tredje ledd, heter det at kirkegården er menighetens eiendom. Den forvaltes av et kirkelig fellesråd, som etter gravferdsforskriftens §27 kan lage en bevaringsplan, teksten i forskriften lyder:

Forskrift til lov om kirkegårder, kremasjon og gravferder, §27, Bevaring:

Kirkelig fellesråd kan vedta at områder av kirkegården eller enkeltgraver med gravminner og annet utstyr skal bevares. Slikt vedtak kan blant annet gjøres dersom gravminner på et område av kirkegården eller en grav er av en viss alder, at det representerer stilhistorie, har et lokalt særpreg i form eller materialbruk, gir uttrykk for en interessant personalhistorie eller er unikt.

Kirkegårdsvedtektene skal inneholde egne bestemmelser for de områder eller graver som vedtas bevart.

Definisjoner og begreper:

Gravminne: Her menes minnegjenstand i stein, tre, støpejern eller annet materiale som er satt opp over en grav.

Gravutstyr: Her menes det som ligger under jordoverflata, som f. eks. kiste, likklede og eventuelt annet innhold i kista.

Klæbu kirkegård er en av ca. 700 middelalderkirkegårder i Norge. Alle er, med gravminner og gravutstyr, automatisk fredet. Gravminner er i denne sammenheng definert som alle ulike slag av synlige gravminner over jordoverflata, både enkeltvis og hele, samlede felt. Gravminner kan være gravhauger, gravrøyser, gravkammer, brannflakgraver, urnegraver, kistegraver, kirkegårder og deres innhengninger og gravmæler av alle slag (Jørn Holme: Kulturminnevern Kap. II. 2005). I praksis betyr dette at selve haugen som Klæbu kirke står på, med sikkerhetssone rundt, er fredet (se kart, under vedlegg). Også gravutstyr er fredet. Dersom dette opprinnelig var en gravhaug, fredes objektene som er knyttet til gravlegginger i haugen, og i sikkerhetssonen rundt den. Også kistegraver med deres utstyr er fredet. Klæbu kirkegård har vært i kontinuerlig bruk siden middelalderen og frem til i dag. Den kan derfor fortsatt benyttes til gravlegginger (kister eller urner) selv om den er en middelalderkirkegård (Rundskriv T-3/2000, side 20).

I tillegg har vi Maltakonvensjonen (1992), som Norge ratifiserte i 1995, og som blant annet freder skjeletter og levninger (Sellevold, 2009). Hvis den som er gravlagt tilhører nomadefolk eller nasjonale minoriteter (kvener, rom, romani, skogfinner og jøder), er alle graver fredet, uansett alder. Romfolk har lokalt tidligere blitt omtalt som tater, mens sigøynere går under navnet romani.

Kirkegårdsrundskrivet fra 2000 pålegger kommunen å varsle fylkeskommunen/Samisk kulturråd før gravminner eldre enn 60 år kan fjernes.

I Kirkerundskrivet T-3/2000 har Miljøverndepartementet og Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet vedtatt nye retningslinjer for hvordan kirkene, kirkeinventaret, kirkegårdene og kirkens øvrige omgivelser skal forvaltes som kulturminner og kulturmiljøer. Er kirka og/eller kirkegården fra før 1537, er den automatisk fredet, og kulturminneloven skal i så fall følges.

Litteratur om kirkegården i Klæbu

Et kartutsnitt over Klæbu som viser Klæbu kirkegård, fra ca. 1690-1700, er det eldste som finnes (se figur 2). Kartet ble tegnet av Gerhard Schøning på en av hans reiser.

I møteprotokollen for kirketilsynets møte 19. oktober 1899 ble det besluttet å tegne et riss over gravsettingene på kirkegården (Klæbu kirke 200 år, 1990). Det ble videre besluttet å anskaffe en gravprotokoll. Den ble tatt i bruk fra 1. januar 1900 og var i bruk til 1985. Dette var et minimumskrav i kirkegårdsloven av 1897. Loven ble lagt til grunn for det videre arbeidet med kirkegården.

Fig.2: Utsnitt av et kart over Klæbu og nabobygdene, trolig tegnet ca. 1690-1700. Gjerdet rundt kirkegården ser ut til å ha vært tilnærmet sirkulært (Klæbu kirke 200 år, 1990).

Etter bispevisitasen i 1955 stod det i menighetsrådets protokoll lite om de videre planene for kirkegården. Hagearkitekt Opheim var den første som laget et kart over kirkegården etter visitasen. Planen er senere blitt revidert. Kartet ble utarbeidet av Fjellanger oppmåling. Etter 1955 er det blitt laget en rekke forslag til gravkart. Landskapsarkitekt Nils Åge Austrheim laget et kart i 1985.

Ordningen med familiegravsted ble innført i 1917.

1.2 Gjennomføring av planarbeidet

Det ble holdt en befaring med riksantikvaren i 2008, før registreringen tok til. Det ble da foreslått en avgrensning av middelalderkirkegården.

Komiteen har registrert den eldste delen av kirkegården og sikkerhetssonen på feltene sør for kirka (31, 32, 33, 34 og 35). Alle felt på den eldste delen av kirkegården er blitt registrert av to medlemmer om gangen. Bare unntaksvis har en deltaker vært alene. Det er registrert 489 gravminner totalt, derav ca. 80 gravminner i sikkerhetssonen.

Et eget skjema er brukt i registreringen. Hver grav med synlig gravminne har fått sitt eget nummer og dette er digitalisert. All tilgjengelig informasjon om kirkegården er lagt til grunn for bevaringsplanen.

Mange komitemøter er avholdt siden starten av planarbeidet. Komiteen dro samlet på befarings til kirkevergen i Melhus for å høre om tilsvarende arbeid der. Bevaringsplanen ender med en beskrivelse av verneverdige gravminner og områder. I bevaringsplanen finnes det også faktabokser, som er ment som tilleggslesning om enkelte emner.

1.2.1 Kriterier, prioriteringer og vektlegginger for bevaring

Kirkerundskrivet T-3/2000 har blitt lagt til grunn for hva som er registrert. Kirkegårdens eldste del er en middelalderkirkegård. I dette området, med sikkerhetssone, har hvert gravminne blitt registrert. På felt 31-35 har alle gravminner i sikkerhetssonen blitt registrert. Følgende kriterier er lagt til grunn for registreringa:

- alle gravminner eldre enn 100 år
- alle gravminner 60 til 100 år
- alle gravminner med kunstnerisk verdi
- alle barnegraver
- alle gravminner av typen trekors, jernkors, jernplater og obelisker
- gravminner av lokalhistorisk betydning

Bevaringsplanen tar utgangspunkt i de registrerte gravminnene. Gjenbruk av gravminner er berørt under «Økonomiske forhold».

Man har brukt lovverk, litteratur og faglig skjønn når gravminner som foreslåes bevart er vurdert. Momenter som er vurdert for å bevare et gravminne er:

Historiske gravminner

- Personallhistorisk verdi, kjent person som forbindes med en historie. Man har forsøkt tatt med både kvinner og menn, fra alle samfunnslag.
- Lokalhistorie, som Hyttfossen sagbruk, institusjoner, ulykker, spanskesyken og tuberkulose.
- Andre verdenskrig.

Gamle gravminner

- Som har kunstnerisk verdi.
- Navn som er borte eller sjeldent brukt i våre dager.
- Form, symboler, titler og minnetekster.

- Gravminner som hører inn under Maltakonvensjonen.

Tidstypiske gravminner og felt

- Representerer ulike stilhistoriske tidsperioder.
- Familiegravsteder.
- Lokalt materiale.

1.2.2 Kartlegging av gravminner på kirkegården

Hvert enkelt gravminne på middelalderkirkegården og i sikkerhetssonen er beskrevet i et skjema. Foto av gravminnet er hentet fra nettstedet DIS. Der det har manglet foto, har man tatt egne bilder. Hvert skjema har bilde av gravminnet og informasjon knyttet til sokn og kirkegård.

Definisjoner benyttet på kartleggingsskjemaet:

- stående gravminne: når gravminnet står oppreist fra bakken.
- liggende gravminne: når gravminnet ligger på bakken.
- ramme: når gravminnet er ramma inn på bakken.
- om gravminnet er av stein, tre, jern eller annet materiale.
- gravstedets dekke kan være grasbevokst, stein, heller eller annet. De fleste gravsteder på kirkegården er grasbevokste med beplantning inntil gravminnet. Det er bare tre familiegravsteder med innramming (Brøttem, Devle og Ulstad) som har singel eller stein som dekke. Innramminga kan være av stein, tre, jern eller annet materiale. Ulstads familiegravsted har stakitt i smijern, Brøttem og Devle har innramming i granitt.
- høyde, bredde, tykkelse og lengde er målt på hvert enkelt gravminne. Høyden er målt til det høyeste punktet på gravminnet. Bredden er målt på det bredeste punktet. Tykkelsen er målt på det tykkeste punktet. For obelisker er bredden og lengden målt på postamentet. Høyden er målt fra bakken og opp på alle gravminner. Alle deler av obelisker er lagt sammen når høyden er målt.

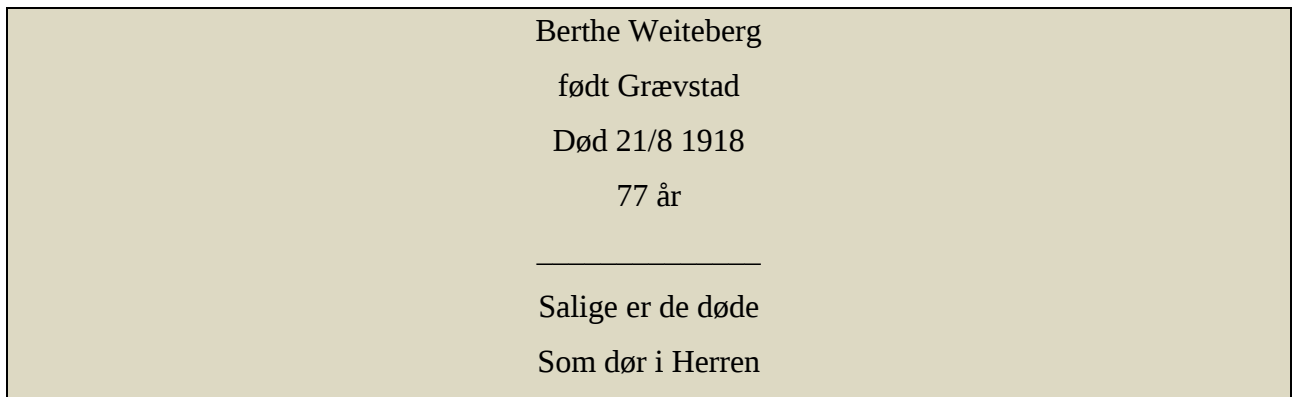
Beskrivelse av gravminnet

Momenter som beskriver et gravminne er steinsort, dekor, type gravminne (f. eks. liggende rektangulært, marmorplate, jernkors med gjennombrutte korsender osv.).

Innskrift

Teksten på gravminnet er skrevet slik det fremstår på dette. Språk og skrivemåte er ikke endret.

Eksempel på innskrift:

Type innskrift

Innskriftene på gravminnene kan være nedsenket, forhøyet eller bestå av metallbokstaver festet til gravminnet. Nedsenket innskrift er der hvor skriften er preget inn i gravminnet i forhold til overflata. Forhøyet innskrift er det motsatte. Den nedsenkete skriften kan være malt i svart, hvitt, sølv eller gull. På noen gravminner er det en gulfarge som har blitt brukt, mens noen få gravminner har gullskrift.

Tilstand

Gravminnets tilstand er definert i kategoriene *meget god, god og dårlig*. Meget god er krysset av når gravminnet ikke bærer preg av alder, slitasjeskader eller forvitring. Om det er mye lav og mose på gravminnet er det anmerket. I tillegg har vi kommentert om gravminnet er godt festet til sokkelen.

Slitasjeskader er skader etter f. eks. grasklipper. Der hvor spruten av gras har truffet gravminnet, har den laget flekker på den polerte overflata.

Forvitring fører til dårlig tilstand på gravminner av betong. Tekst kan ha blitt nesten borte som følge av forvitring.

Kulturhistorisk vurdering

Skjemaet skiller gravminner som enkeltobjekter og/eller som del av et miljø. For gravminner som enkeltobjekter skiller skjemaet mellom bevaringsverdige og meget bevaringsverdige. For gravminner som del av miljø skiller skjemaet gravminner som er bevaringsverdige og meget bevaringsverdige i forhold til miljøet på kirkegården som helhet. Dette er anført på skjemaet.

Eksempel på kulturhistorisk vurdering:

«Gravminne på den eldste delen av kirkegården». «Få gravminner av denne typen på kirkegården». «Personalhistorie: Berthe var en av dem som kom til Klæbu fra Jølster». «Motiv på kallipastaplate av billedhugger Bertel Thorvaldsen: ”*Natten med sine barn*” fra 1815».

1.3 Beskrivelse og historisk oversikt over kirka og kirkegården

Fig 3: Klæbu kirke sommeren 1936, sett fra hovedinngang vest (Foto på fremsiden av invitasjon til innvielse av det nye orgelet 15. januar 1939). (Foto Wilse).

Beskrivelse

Klæbu kirke ligger i Klæbu sokn i Klæbu kommune. Kirka ligger sentralt til på østsida av Nidelva og er plassert på en lav høyde eller kolle, slik at den er godt synlig fra de fleste steder i noen kilometers omkrets. Jordsmonnet på stedet er kvabbsand, avsatt på leirbunn etter siste istid.

Kirka er ei åttekantet trekirke, ferdigstilt i 1790. Kirkegården er fra middelalderen. Størrelsen på middelalderdelen er usikker. Totalarealet i dag er ca. 10 daa.

Vest for kirka er det en bygning som inneholder driftsavdeling, bårehus og toaletter. Nord for kirka er det en parkeringsplass for biler på ca. 1 daa, samt et mindre areal utlagt til park. I det sydøstligste hjørnet av kirkegården er det avsatt gravplass for andre trossamfunn.

Kirkebygging gjennom århundrene

Når Klæbu fikk sin første kirke vet vi ikke noe sikkert om. I nabosoknene Strinda (Lade), Melhus (revet 1892), Selbu og Stjørdal (Værnes) er det steinkirker med ganske sikker tidfesting. De ble alle oppført i siste halvdel av 1100-tallet og har utvilsomt hatt eldre forgjengere av tre. Det er mulig at også Klæbu fikk sin første kirke på omtrent samme tid. I et dokument fra 1325 hører vi om Eirik prest på By. I 1430 vet vi sikkert at det var ei stavkirke i Klæbu. Da holdt den nytilsatte erkebiskopen Aslak Bolt et møte med bøndene i den. Stavkirka er også nevnt i Olav Engelbregtson jordebok fra 1530, samt Trondhjems Reformats av 1589. Hvorvidt denne kirka har avløst ei eldre kirke forteller kildene ingenting om.

1669-1673: Stavkirkas kor blir revet og erstattet med et nytt i laftet tømmer. Den østlige delen av stavkirkas skip, takverket og takrytteren blir også revet samtidig.

1685-1692: Restene av stavkirkas skip blir revet og erstattes med laftede tømmervegger. Mot vest blir kirkas skip forlenget med et noe lavere og smalere, rektangulært tilbygg (en korsarm). I 1688 blir det gamle våpenhuset fra stavkirka revet, og et nytt satt opp i laftet tømmer.

1703: Siste rest av stavkirka, sakristiet, blir revet og erstattes med et nytt.

Korskirka. Denne har vært bygget i to byggetrinn, men vi har bare spredte glimt av den i løpet av 1700-tallet. I 1773 har Klæbu besøk av Gerhard Schøning og han lager en tegning av kirka. Den fremtrer da som ei korskirke med tre korsarmer ("halv korskirke").

Bare 13 år etter Schønings besøk blir det bestemt å bygge ei ny kirke.

Fig.4: *Klæbu kirke med hovedinngangen som vender mot vest, august i 2010 (foto: Astrid Grendstad).*

Den nye kirka fra 1790

Kirka ble innviet høsten 1790. Byggmester var Lars L. Forsæth d.y. (1759-1839). Bygningen er oppført i laftet tømmer og har form som en åttekant, svakt langstrakt i retningen vest-øst. Alteret er plassert i den østlige delen av kirkerommet. Innvendig grunnflate er ca. 235 kvadratmeter og det er ca. 250 sitteplasser. Den vestlige og østlige delen av bygningen er innredet til henholdsvis våpenhus og sakristi.

Gamle grenser

Det foreligger ingen opplysninger om hvordan kirkegården til enhver tid har vært avgrenset. I sør, hvor kirkehaugen flater ut, er det murrester av tilkjørt stein, som kan ha vært et steingjerde som avgrenset middelalderdelen av kirkegården. Muren er i dag en forstøtningsmur i øst-vestretning. Det er i dag ikke mulig å fastslå utstrekningen av middelalderkirkegården, men på et utsnitt av et kart over Klæbu og nabobygdene, trolig fra ca. 1690-1700, ser man at korskirka var innhegnet av et tregjerde, som gikk rundt kirkehaugen i vest og nord. Gjerdet stoppet på sørsida, omtrent der hvor steinmuren nå ligger. Før siste utvidelse (i 1997) var kirkegården på vel 6,2 daa. Da ble den utvidet i sør med ca. 3 daa, og består i dag av ca. 10 daa. På felt 31 til 35 finnes en bakkekant ca. 6 graver mot sør, som går i øst-vest retning. Dette har trolig vært et etappeskille for utvidelse av kirkegården. Dagens gjerde, som innhegner hele kirkegården, ble satt opp i forbindelse med 200-års markeringa. Det er et stakittgjerde som består av to liggende spikerslag festet til 5-toms stolper satt ned i bakken. Gjerdet er ca. 1,20 m høyt og hvitbeiset.

Fig. 5 : Klæbu Seminar på Halset ca. 1870.. Vegen opp «Byabakkain» mot kirka vises i midten på bildet (fotoet eies av Klæbu historielag).

Veger

Hovedadkomsten er en veg som går fra Prestegårdskrysset (fylkesvei 921) til kirka. Før denne, som kom først på 1900-tallet, kom veien opp Byabakkene og fortsatte på nordsida av kirka og videre vestover opp Vinterlebakken og i retning Nidelva (se vedlagte kart). På vest- og sørsida av kirkehaugen går det delvis grasbevokste grusganger. Det er fem porter som fører inn til kirkegården. I nord er hovedporten fra 1932, samt nye porter som fører inn til bårehuset. Ved disse, på utsiden av gjerdet, er det satt opp ei oppslagstavle av nyere dato. På østsida er det to porter som går inn fra vegen til Haugum.

Fig.6: Smijernsporten fra 1932. Porten er festet med hengsler til solide stolper av betong. Dekoren øverst på porten er innvielseskors (foto: Astrid Grendstad).

Vegetasjon

Rundt selve kirka er det tre lønnetrær, som er anslagsvis 100 år gamle. Langsetter den gamle bygdevegen til Haugum er det bjørketrær på nord- og østsida av kirka. Sørøst for kirka, ca. 10 m fra den, er det en asal. Ved tilførselsvegen fra porten i øst er det plantet fire lønnetrær rett sør for kirka. Ellers er det plantet bjørk, lønn og en del rogn ved nytutvidelsen i sør.

1.3.1 Kirkegårdens historiske trekk: Klæbu kirkegårds særpreg

Av Svein Henrik Pedersen

På og omkring det stedet hvor det trolig siden ca. år 1200 har stått ei kirke og vært en kirkegård i Klæbu har det vært foretatt gravsettinger i langt tidligere tider. Arkeologiske undersøkelser har vist at det allerede i mange hundre år før kristninga av Norge har foregått gravlegginger i umiddelbar nærhet av den tomte som kirkene i Klæbu alltid har stått på.

I 1860-årene undersøkte arkeologen Karl Rygh et gravfelt ca. 200 m sør for kirka, og i 1880 ble det i Domteighaugen, også sør for kirka, gjort et gravfunn fra eldre jernalder (ca. 500 f. Kr.-570 e. Kr.). Arkeologen Th. Petersen undersøkte i 1924 et gravfelt med minst 23 gravhauger som lå på ei flate ca. 400 m nord for kirka (Nordal). Gravene hadde trolig et spenn i dateringa gjennom hele eldre og yngre jernalder, dvs. ca. 1500 år (ca. 500 f. Kr.-1050 e. Kr.). Det kan se ut som om de undersøkte gravfeltene har utgjort deler av et stort, mer eller mindre sammenhengende gravleggingsområde fra platået som kirka ligger på og ca. 600 m sørover langs en gammel veg til gården Haugan.

Selve kirketomta i Klæbu har jo form av ei forhøyning eller lav kolle. Det er derfor fristende å antyde at man har valgt å oppføre kirka på toppen av en gammel gravhaug, som kanskje også har tjent som religiøst kultsted i førkristen tid. En slik ”kultkontinuitet”, dvs. at man reiste kirker på steder hvor det også tidligere hadde foregått gudsdyrkelse, er velkjent fra tidlig kristen tid i Trøndelag. Men dersom det virkelig er slik at man i Klæbu tok en førkristen gravhaug i bruk til kirkegård i kristen tid, er dette noe som setter kirkegården i bygda i ei særstilling i regional og kanskje også nasjonal sammenheng.

Det må her presiseres at det ifølge de middelalderske kristenrettene, som regulerte alt kirkelig liv i Norge i katolsk tid, alltid skulle være en innhegnet kirkegård for gravlegging rundt enhver soknekirke. Først når en slik var blitt anlagt kunne biskopen komme og innvie kirka og kirkegården. Det er altså ingen grunn til å tvile på at kirkegården i Klæbu er like gammel som selve kirkestedet. Men noen nøyaktig datering av når den eldste kirka i bygda ble oppført er det dessverre ikke mulig å foreta i dag.

Et annet viktig forhold som setter den middelalderske kirkegården i Klæbu i ei særstilling, så vel regionalt som nasjonalt, er dens grunnform. Det eldste kjente eksisterende bilde av Klæbu kirke og kirkegård, på et kart fra ca. 1690-1700 (se figur 2), viser tydelig at den opprinnelige kirkegården hadde sirkulær form. Fotografier fra tida 1860-1920 bekrefter at den beholdt samme form og i hovedsak samme størrelse helt til Klæbus raskt økende folketall gjorde større utvidelser av kirkegården nødvendig i mellom- og særlig etterkrigstida. Klæbu kirkegårds sirkelform kan muligens ha hatt sin årsak i at det opprinnelige kirkegårdsområdet var en gravhaug, som ble inngjerdet i samband med at den ble tatt i bruk som kristen kirkegård. Ei lokalisering av kirkegården til en tilnærmet sirkulær gravhaug kan ha gjort valget av en slik grunnform nærliggende (Pedersen, 2007).

Det må her sterkt understrekes at sirkulære kirkegårder fra middelalderen er meget sjeldne i Norge. Det er videre høyst interessant at en av de andre sirkulære kirkegårdene er den i Klæbus nabosokn, Lade (Strinda), ca. 20 km nord for Klæbu kirkegård. Det er videre mye som tyder på at også Klæbus (og Lades) nabosokn i øst, Malvik, muligens hadde en slik sirkelformet kirkegård i middelalderen.

Det er altså to hovedfaktorer, som står i nært samband med hverandre, som i særlig grad gir Klæbu kirkegård dens helt spesielle karakter og bidrar til å gi den regional og nasjonal betydning og bevaringsverdi. Sannsynligheten taler for at kirkegården opprinnelig var en gravhaug. Det betyr i så fall at den har vært anvendt til gravsettinger i flere hundre år før det ble reist ei kirke på stedet. Kirkegården tilfører derfor lokaliteten et perspektiv bakover i den førkristne tida, et tidsperspektiv som er mye lengre enn det som de kirkebygningene som har stått på stedet gir den. Men det er kanskje enda viktigere i en bevaringssammenheng at kirkegården i Klæbu er en av de meget få i Norge som opprinnelig har hatt sirkulær grunnform. Dette setter kirkegården i ei særstilling av regional og nasjonal karakter. At den trolig er en av ei gruppe på tre sirkelformete kirkegårder i tre nabosokn gjør selvsagt denne særstillinga enda større.

Ut i fra det som er sagt ovenfor, synes det klart at det foreligger meget tungtveiende grunner til å forsøke å bevare den opprinnelige delen av Klæbu kirkegård slik som den er i dag, og til å unngå å foreta endringer av og inngrep i den. Forandringer av dens nåværende utforming og karakter vil

redusere kirkegårdens betydning som det eldste bevarte kulturminnet i bygda og som et viktig trekk i Klæbu-landskapet.

1.3.2 Litt stilhistorie

Av Svein Henrik Pedersen

Ordet ”stil” er avledet av det greske ordet ”stylos”, som betyr griffel. En stil er det særpreget som en periodes kunstverk bærer, og som er forskjellig fra en annen periodes. Vi må her være oppmerksom på at det delvis rår andre stilmessige periodeinndelinger innenfor gravkunsten enn innenfor de øvrige kunstartene som maleri, skulptur, arkitektur osv. Det skyldes særlig at gravkunst har en utpreget tendens til å være konservativ, dvs. at når en stilretning først har vunnet hevd innen gravkunsten, vil den overleve der til dels mye lenger enn i andre kunstarter. Etnologene har kalt dette fenomenet for ”kulturfiksering”, dvs. at en stil eller form som er blitt anerkjent som ”gyldig” for en bestemt type kunst blir repetert med få eller ingen endringer lenge etter at den er blitt umoderne innen andre kunsttyper.

Den stilretningen som preger det største antallet av de gravminnene fra før ca. 1960 som vi finner på Klæbu kirkegård er nyklassisismen. Denne stilen oppstod i England og på Kontinentet i de siste tiårene av 1700-tallet. Grunnleggende trekk var begeistring for den greske og romerske kunsten i antikken, sammen med en trang til enkelhet og klarhet. Man gikk inn for rette linjer, enkel og sparsom ornamentikk, som ble imitert etter antikke forbilder, og arkitektonisk strenghet. Dette var ting som passet godt for gravkunsten, og stilen fikk derfor et langt liv på dette området. Vi vil finne eksempler på mer eller mindre nyklassisistiske gravminner på Klæbu kirkegård fra hele det tidsrommet som det fortsatt eksisterer gravminner fra i dag. De strenge, enkle, geometriske formene innen nyklassisismen kommer ikke minst tydelig til syne gjennom de mange kvadratiske og rektangulære (”flate”) obeliskene (steler) som vi kan se på kirkegården. Også noen gravplater av støpejern er utformet i denne stilen. Den kommer dessuten til uttrykk gjennom bruk av dekor i form av relieffer av engler, fakler, kranser o. l. på ei rekke gravminner. Dette var motiver som ble flittig brukt av nyklassisismens billedhuggere og kunsthåndverkere.

Selv om nyklassisismen som nevnt fortsatte gjennom hele den perioden som det finnes bevarte gravminner fra på Klæbu kirkegård, fikk den etter hvert selskap av andre stilarter. Ei rekke av de

store og iøynefallende jernkorsene på kirkegården, men også noen gravminner av stein, ble i perioden ca. 1880-1930 utformet i nygotikk. Denne stilen ble særlig utbredt fra ca. 1830-1840 og hentet sin inspirasjon fra den gotiske kunsten i høymiddelalderen (ca. 1150-1350). Fordi den opprinnelige gotikken i stor utstrekning var en kirkelig kunst var den selvsagt godt egnet til bruk ved gravminner. Karakteristisk for den nygotiske gravkunsten var bruk av spissbuer, geometrisk ornamentikk hvor bl. a. gjennombrutte sirkler og mangekanter var sentrale elementer og ulike former for blad- og blomsterverk. I tillegg til nygotikken er også andre av 1800-tallets historistiske stiler ("ny-stiler") representert på Klæbu kirkegård. Et av de eldste jernkorsene har rik ornamentikk i nyrenessanse, som var en stilart som vant stor utbredelse særlig etter 1850. Den var inspirert av kunst og arkitektur, særlig i Italia og Frankrike, fra 1400- og 1500-tallet.

Klæbu kirkegård har også flere bautaer fra åra rundt 1900. Forbildet var her selvsagt de bautaene som våre forfedre i førkristen tid og i vikingtida reiste over sine døde. Det var derfor naturlig at denne formen for gravminner ble populær rundt forrige århundreskifte, da kampen for nasjonal uavhengighet og nasjonale verdier var på sitt sterkeste. Innen arkitektur og kunsthåndverk gav de samme strømningene seg utslag i den stavkirkeinspirerte dragestilen.

Men til tross for at Klæbu kirkegård fikk markante innslag av gravminner som hentet sin inspirasjon fra middelalderen, fortsatte nyklassisismen sin eksistens som gravkunst på kirkegården. Både i mellomkrigstida og den tidlige etterkrigstida var mange av de gravminnene som ble satt opp mer eller mindre preget av arven fra antikken. De kvadratiske obeliskene ble riktignok færre, men de rektangulære obeliskene (stelene) ble fortsatt mye brukt. Også de mange liggende marmorplatene fra mellomkrigstida som vi finner på kirkegården, var et uttrykk for en nyklassisistisk holdning, som vi for øvrig gjenfinner i mye av arkitekturen på 1920-tallet.

En ny tendens i mellomkrigstida, som fortsatte mer eller mindre uendret etter 1945, var at noen gravminner på Klæbu kirkegård ble gitt utpreget tunge, massive former, og kunne bli sammensatt av flere, sidestilte ledd. På denne måten ble gravminnenes bredde til dels mye større enn høyden, noe som understreket deres tyngde. Selv om også disse gravminnene til dels har et nyklassisistisk preg, er det kanskje mer nærliggende å forbinde dem med den "nasjonale", nybarokke stilretningen som fulgte etter jugendstilen rundt 1910. Den fikk sitt mest markante uttrykk ved

Jubileumsutstillingen i Kristiania i 1914, og ble innen arkitekturen avløst av mer klassisistiske former fra rundt 1920. Vi kan her konstatere et fenomen som ikke er ukjent innen gravkunsten, og som står i sammenheng med den ”kulturfikseringen” som ble nevnt ovenfor: at gravkunsten tar i bruk en stilretning først etter at den er gått av moten innen f. eks. arkitektur og billedkunst, for deretter å fortsette å bruke denne retningen over en lengre tidsperiode. Som eksempel på nyklassisisme vises til bilde i figur 7.

Fig. 7: Gravnr. 1-D-8. Gravminne over Else Nideng (1862-1932), en flat rektangulær obelisk med gotisk form på toppen. Dekoren er et latinsk kors (foto: Astrid Grendstad).

1.3.3 Klæbu kirkegårds eldste graver

Kirkegården er en middelalderkirkegård, og gravlegginger har skjedd siden første kirkebygg ble reist. De skriftlige kildene som bekrefter gravlegginger er kirke- og klokkebøkene. Det finnes flere gravkart, men de har ingen skrevne årstall. Gravprotokoller finnes fra 1900. Dokumentasjonen er lav for hva som faktisk har vært gjort når det gjelder gravlegginger i Klæbu. De eldste gravminnene som finnes i dag, er to jernkors fra 1866 (se tabell I). Familien Darre har et eget område rett øst for kirken, der ni kjente familiemedlemmer er gravlagt.

Klæbuboka dekker gårds- og brukshistorien tilbake til rundt reformasjonen i 1537. De som står nevnt der er gravlagt på Klæbu kirkegård, men vi vet ikke hvor de ligger. Tradisjonelt har det vært slik at slektene har hatt sine mer eller mindre faste plasser, hvor de har gravlagt sine. Den lokale tradisjonen har trolig vært at de fleste har ønsket å ligge der resten av slektningene var gravlagt. Det er ikke tilfeldig at det er flere gravsteder øst for kirka enn vest (se faktaboks).

Gammel gravskikk

Etter gammel kristen skikk ble gravene orientert øst-vest. De døde ble lagt utstrakt på ryggen med hodet i vest, for på Dommedag å kunne se mot øst, hvor Kristus skulle komme for å dømme levende og døde. Likdrakten var som regel et enkelt svøp av hvitt lerret, men fornemme folk kunne bli mer «standsmessig» utstyrt i så måte og geistlige og ordensfolk (munker og nonner) ble begravet i geistlig drakt. Det skulle være minst 1 alen (62,75 cm) jord over kista, etter vår standard hadde middelaldergravene forholdsvis liten dybde. Det var bl. a. dette som gjorde det nødvendig å holde husdyr borte fra kirkegården. (Svein Henrik Pedersen, årsskrift 2007).

Jens Lemvig (1668-1741), som var prest i Klæbu, fikk bygget «et BegravelsesHuus», altså et gravkapell (Klæbu menighetsråd, 1990). Dette var opprinnelig innredet til sakristi, men ble omgjort til gravkapell for han og hans hustru da han døde i 1741. Da Gerhard Schøning besøkte kirka i 1773 var gravkapellet atter blitt omgjort til sakristi. Hva som ble gjort med kistene er noe uklart. Trolig ble de satt ned under koret i kirka. I 1805 kom det lovforbud om gravlegging under kirkegolvet.

Fig.8: Begravelsen til Ole Østhus på gravnr.34-E-4 i 1939. Sogneprest Arne Skjånes i midten. Ytterst til høyre står graver og kirketjener Peder Hægstad. Bærere er sønnene John, Paul og Olaf, samt svigersønn Fredrik Hofset. (Eier av bildet er Jorun Svendsen).

Fig. 9. Gravnr. 2-A-1 og 2. Familien Darres gravsted (foto Astrid Grendstad).

Familien Darres gravsted og området omkring bevares. Bautaen ble avduket 29. september 1903. Sogneprest Wærnes holdt avdukingstalen for eidsvollsmannen Jacob Hersleb Darre. Klæbu kommune bekostet bautaen.

Familien Darres gravsted

Gravnr. 2-A-1 og 2. Her ligger følgende gravlagt:

Eidsvollsmann, sogneprest Jacob Hersleb Darre (1757-1841)

Hustru Lovise Caroline Darre, f. Steenbuch (1773-1860)

Elisabeth Kristine Steenbuch (1769-1844)

Anne Sylvia Steenbuch (1767-1858)

Bispinne Ida Wilhelmine Darre (1811-1849)

Anne Margrethe Darre (1795-1873)

Hans Steenbuch Darre (1797-1797)

Jørgen Darre (1798-1798)

Ida Wilhelmine Darre (1849-1849)

Her er det mange navn fra to generasjoner Darre på gravminnet. Trolig var Elisabeth Kristine og Anne Sylvia Steenbuch søstre av Jacob Hersleb Darres hustru Lovise Caroline. Tre av Jacob og Lovises barn er gravlagt her: Anne Margrethe, Hans og Jørgen Darre. I 1849 døde deres svigerdatter Ida Wilhelmine kort tid etter å ha gitt liv til deres barnebarn Ida Wilhelmine, som døde samtidig med mora.

Ane Auvnet (?) [*navnet står oppført i kirkeboka med spørsmålstegn*], som det ble holdt likpreken over 30. juni 1741, er den eldste gravlagte på kirkegården som vi kjenner navnet på (Klæbu kirkebok 1741). De andre gravlagte som vi kjenner navnet på er geistlige personer, som prestene fra før 1741. Presten Jens Lemvig døde tidligere på året i 1741 enn Ane Auvnet (?) Fordi kirkeboka er ført siden 1741 i Klæbu, var det nok den presten som kom etter Lemvig som begynte å føre den.

Hvor Hans Bull (f. 1739, d. 1783) er gravlagt på kirkegården er ikke kjent i 2014. Han kan ha blitt gravlagt under dagens kirkegolv, men like sannsynlig er det at han ble gravlagt der hvor de andre prestene og kirkens menn ligger, øst for sakristiet. Det er reist en bauta over Hans Bull på utsiden av kirkegården, like ved inngangen i nord. Han tiltrådte som sogneprest i Klæbu i 1769 og var også dikter.

1.3.4 Gravminner fra ulike tidsperioder

Trekors

Fig. 10: Gravnr. 4-G-6. Gravminnet over Eskild Høien Lysklæth (1819-1887) er et av få trekors på kirkegården. Graven hans er like utenfor hovedinngangen i kirka. (foto: Astrid Grendstad).

Eskild Høien Lysklæth (1819-1887) gav det første orgelet til Klæbu kirke som en testamentarisk gave. Han var født i Tiller. Eskild var seminarist, lærer, ordfører og gårdbruker på Lysklett nordre. I 1932 ble det reist et trekors på hans grav. Dette har en innskrift etter J. H. Darre, ”*I Ætherhav svømme de ømmeste Lengsler og Jordlivets Trengsler forsvinder som Taagen for Solen i Øst*”. Trekorset er blitt fornyet flere ganger (Klæbu menighetsråd, 1990). Trekorset bevares.

Jernkors og jernplater

Kirkegården har 15 jernkors og to stående jernplater. De fleste jernkorsene ble restaurert til kirkejubileet i 1990 og er i bra stand. Dekoren på jernkorsene er ulik. Vi finner både mønstre som er gjennombrutt på korsendene (se figur 13) og mønstre som ikke er gjennombrutt (se figur 11). I korsets hovedakse er det ofte uthevet et mønster, f. eks. et brukket kornaks eller en fakkel som vender ned mot bakken. Noen av jernkorsene og jernplatene har tekstfelt på begge sider. Det er ofte en bibelsk minnetekst. Avdødes navn er som oftest hvitmalt eller malt i gull. Alle jernkorsene er gamle og representerer i dag noen av de eldste gravene med gravminner på kirkegården. Jernkorsene og jernplatene som i 2014 står på kirkegården er fra perioden 1866 til 1910. Det var ofte de som hadde god råd som fikk et gravminne som jernkors eller jernplate. To seminarister har henholdsvis jernkors (gravnr. 2-D-8) og jernplate (gravnr. 23-C-8).

Fig. 11: Gravnr. 4-E-2. Gravminne over Berith Margrethe Forseth (1823-1866). Et jernkors med ikke gjennombrutt mønster i enden av korsarmene (foto: Data i slektsforskningen DIS).

Gravminnet over Berith Margrethe Forseth er et jernkors. I korsets midtakse nærmest bakken finnes motivet marskalkstav (sørgestav). Dette er et av de eldste gravminnene på kirkegården i 2014. Berith M. Forseth kom fra Krokan, hennes far var Roald Krokan. Hun var kona til Lars Larsen Forseth (1823-1896). Ekteparet bodde på Forseth nedre.

Fig. 12: *Gravnr. 4-E-2. Gravminne over Berith Margrethe Forseth. Baksiden av jernkorset har ved festet på bakken navnet på produsenten: Trolla Brug, Trondhjem (foto: Astrid Grendstad).*

På et av korsene er firmanavnet til en av produsentene av jernkors funnet. Trolla Brug, Trondhjem, produserte jernkorset over Berith Margrethe Forseth. Trolla Brug var produsent av jernkors, sammen med Fabrikken ved Nidelven. Når det var stor etterspørsel etter varer fordelte Trolla Brug og Fabrikken ved Nidelven oppgavene mellom seg. Dette betød at de samme formene for jernkors av støpejern ble benyttet av begge fabrikkene (muntlig overlevert av leder av Strinda Historielag, Jan Habberstad).

Fig. 13: Gravnr. 4-E-4. Paul L. Forseth (1891-1910). Et jernkors med gjennombrutt mønster på korsendene, åttetakkede stjerner med rester av mønster inne i stjernenes hulrom. Guds Lam som motiv på baksiden av korsets midtakse (foto: DIS).

Gravminnet over Paul L. Forseth har en rik dekor. På toppen av korsets midtakse er det et latinsk kors. Mønsteret på korsendene er åttetakkete stjerner. Symbolene på midterste akse er Guds Lam med seiersfanen og et knekket kornaks. Paul L. Forseth var født i 1891 og døde i 1910. Dette er altså gravminnet over en ung mann. Han døde ved drukning under bading i Nidelva (Klæbu kirkebok 1910). Karen Teigen (gravnr. 2-F-12) har også Guds Lam som symbol på sitt jernkors.

Motivet Guds lam

Guds lam brukes som tegn for Kristus. Lammet var offerdyret i den gamle pakt. *"Dagen etter ser han [døperen Johannes] Jesus komme, og han sier: "Se, der er Guds lam, som bærer verdens synd."* Joh. 1. 29.

Fig. 14: Gravnr. 4-E-4. Gravminne over Paul L. Forseth (1891-1910). Baksiden av jernkorset har Guds lam med seiersfanen som dekor ved festet (foto: Astrid Grendstad).

Fig. 15: Gravnr. 34-A-5. Gravminne over Serine Ad. Thanem (1845-1883). Et av de eldste gravminnene på kirkegården (foto: Astrid Grendstad).

Jernkorset over Serine Andersdtr. Thanem er holdt i nyrenessansestil. I Norge er det få jernkors av denne typen tilbake i 2014. Det er derfor meget viktig å bevare dette gravminnet for kommende generasjoner. På baksiden står teksten ”*Fred med dit Støv*”.

Hvem var Serine Andersdatter Thanem?

Hun var født 28. februar i 1845 på gården Tanem nedre. Hennes foreldre var Karen Johnsdatter f. Hjellien og Anders Olsen Tanem. Serine var eldst i en søskenflokk på sju barn (Folketellingen i 1865). Søsknene var Ole f. 1846, Ragnhild f. 1849, John f. 1852, Sigrid f. 1853, Lars f. 1855 og Jonetta f. 1859. Husholdet på Tanem nedre hadde to andre i kosten i 1865, farmor Sigrid Larsdtr. som det året var 79 år, og Ole Larsen på 63 år som da både bodde og arbeidet der. Serine ble konfirmert i 1860, og ifølge presten hadde hun meget gode evner og en meget god oppførsel (Kirkeboka for 1860). De andre sporene en kan finne etter henne i kirkeboka er at hun føder et dødfødt barn den 19. april i 1866. Barnet var «uekte», og far var Lars Olsen Nideng f. i Horg i Melhus kommune. Lars var tjenestedreng i Nideng hos Anne og Erik Nideng. Barnet ble født etter at Serine falt på isen og slo seg. Det var jordmor Aunet som meldte dødfødselen til presten. Mer finner en ikke om Serine. Ikke er hennes jordfestelse omtalt i kirkeboka, og ikke er hun nevnt i bygdeboka. Hun har et flott kors i støpejern som er satt opp på felt 34. Gåten vil alltid være: Hvorfor dette fine gravminnet over Serine, hvem satte opp gravminnet og hvorfor på felt 34?

Fig. 16: Gravn. 2-D-8. Gravminne over Georg Angell Hennissen (1847–1866). Jernplate med latinsk kors på toppen. Guds øye som dekor over tekstfeltet. Tekstfeltet delt av sluttstrek. Nedenfor tekstfeltet et håndtrykk (foto: Astrid Grendstad).

Jernplata (se figur 16) har teksten ”Herunder slumrer Georg Angell Hennissen fød 7. Februar 1847. Død som Elev ved Seminaret 10. november 1866”. Under sluttstreken står teksten ”Medelevene reiste ham dette Minde”. På baksiden av jernplata står teksten ”Hver den som troer paa mig om han end dør skal han dog leve”. Jernplata er i stilarten nyklassisisme.

Obelisker

En obelisk består av en enkel, oppreist stein med kvadratisk grunnplan, som skråner svakt av oppover mot toppen, og som ofte ender i en spiss. Det finnes flere undertyper av denne formen for gravminne. Klæbu kirkegård har noen få av den første typen som er nevnt her. Den øverste steinen, som danner selve obelirken, hviler på et postament. Det er kvadratisk og har en kant som danner overgangen mellom postament og obelisk. Denne kanten kan ofte ha en vulst, dvs. en rundstav eller utbuktning, som en dekorativ avslutning. Kirkegården har flate obelisker, steler, både i betong og stein. I tillegg finnes bautaer, som er en undertype av obelirken. Klæbu kirkegård har stor variasjon i denne typen gravminner.

Obelirken har røtter tilbake til Egypt og oldtiden. Fra de gamle egypterne hentet romerne obeliskformen. I forbindelse med Napoleons felttog i Egypt ble obeliskene gjeninnført som gravminne. Mange velger å tolke obelirken som et maskulint fruktbarhetssymbol. Den kan også tolkes som symbol på gjenfødelse til det nye livet eller på livets tre. Som gravminne finnes obelisker utbredt over hele Norge, både i bygd og by (Sverre A. Fekjan 2009). Obeliskene har også vært foreslått som et symbol på kristendommens seier over hedendommen. Dette var kostbare gravminner, og det var i hovedsak folk fra det øverste sjiktet i samfunnet som hadde råd til et slikt gravminne. Obelisker som gravminner ble i Norge mye brukt i perioden 1880-1920. På Klæbu kirkegård er den eldste obelirken som står i dag fra 1896 og den yngste fra 1941.

Fig. 17: Gravnr.23-A-3. Martha Brøttem (1847-1906) og Klaus Brøttem (1837-1882). Obelisk med kvadratisk grunnplan, som smalner av oppover og ender i en spiss. Overgangen mellom postament og obelisk har en vulst. Minnetekst "Gud er kjærlighet" (foto: DIS).

Obeliskene på gravnr. 23-A-3 er av den klassiske, opprinnelige formen. Den står på et postament med vulst og hulkil som kantdekorasjon og har kvadratisk grunnplan. Obeliskene er fra 1882 da Klaus døde. Også Lars Fjærem (gravnr. 22-E-5) har en kvadratisk obelisk i god stand som gravminne.

Fig. 18: Gravn. 2-F-14. Gravminne over Margrethe Eriksdtr. Tanem (1828-1896). De andre to navnene på gravminnet er Ole Andreas Tanem (1860-1918) og Arnt Tanem (1821-1879). Rektangulær, flat obelisk med vulstformet kant mellom postament og obelisk. Dekor: latinsk kors, omgitt av eføyblader på hver side. Under teksten er det en sluttstrek (foto: Astrid Grendstad).

Obeliskens i figur 18 er en rektangulær, flat obelisk, også kalt "stele" (gresk for gravminne). Denne obeliskens står sammen med tre andre, likeformete gravminner rett ved inngangen til kirkegården. Den er rektangulær, fordi grunnplanet på postamentet er rektangulært. Obeliskens ble satt opp da Margrethe Eriksdtr. Tanem døde i 1896 (muntlig overlevert av Ingeborg Tanem).

Fig. 19: Gravn. 1-B-16. Gravminne over Iver G. Eidstu (1825-1902) og hustru Anne Martha Eidstu (1829-1905). Rektangulær, flat obelisk, med innfelt marmorplate for tekst. Dette er det eneste gravminnet av denne typen på kirkegården. Det er laget av betong og står på et postament med faset kant. Over marmorplaten er et latinsk kors innpreget i betongen (foto: Astrid Grendstad).

Gravminnet over Iver og Anne Eidstu er enestående i sitt slag på kirkegården. Det er vakkert laget i betong med en innfelt marmorplate for tekst. Det har rektangulært grunnplan med faset kant, som danner overgang mellom postament og obelisk. Det kan se ut som om materialet i

postament og obelisk er av to ulike slag, da finhetsgraden i sanden er ulik. Postamentet er mer grovkornet, og kan være laget på stedet.

Fig. 20: Gravnr. 11-A-10. Gravminne over seminarlærer Ove Bugge (1822-1904) og hans hustru Ane Bugge (1811-1878). Høyreist bauta, overflaten er grovt tilhogd. Bare flaten for teksten er finhogd (foto: Astrid Grendstad).

Gravminner av marmor

Klæbu kirkegård har mange gravminner av marmor. Mest utbredt er marmorplater, enten satt på smijernstativ rett på bakken eller på sokkel i betong. Tekst og dekor er nedfelt i gravminnet. Oftest er teksten og dekoren malt i svart eller gull. Platene måler vanligvis 30 x 40 cm og er ca. 2 cm tykke. Dekoren er ofttest et enkelt latinsk kors. Noen har en bladranke tvunnet rundt korset. Eldste marmorplate er fra 1908 (Jon Guttormsen Bromstad) og yngste fra 1963 (Åge Fjeldvær).

En av marmorplatene er en del av et annet gravminne og ligger på bakken (se figur 45), støpt inn i ei ramme (Beret Hansen, død 1911). På Brøttems familiegravsted finnes en marmorplate i stativ (Kåre K. Brøttem, død 1915).

Til kirkejubileet i 1990 ble det laget nye smijernsstativ til de fleste marmorplatene. Alle disse er verneverdige, selv om noen i dag er i dårlig forfatning.

Stående, rektangulære gravminner av marmor er det noen få av. Enkelte har ei bakside som er grovt tilhogd (ligner snøballer), mens framsida er slipt. Dekoren er enkel, ofte bare et latinsk kors. Et av disse gravminnene har en fransk lilje som dekor på midten over et slipt tekstfelt, se figur 21.

Fig. 21: Gravnr. 22-G-5. Gravminne over Anne Margrethe Nordseth (1879-1919). Minnetekst: ”Fred med dit Støv. Velsignet være dit Minde.” Dekor: en enkel, fransk lilje over tekstfeltet (foto: Astrid Grendstad).

Den franske eller heraldiske lilje, eller *fleur-de-lis* som den også kalles, er ofte brukt som symbol. Dette er ikke en lilje, men en stilisert iris. Klodvig I valgte den franske lilje som symbol etter seieren over vestgoterne i år 507 e. Kr. Symbolet skulle minne om de gule irisene på hans

hjemsted i sumpene langs elva Senne i Belgia. I kristendommen er dette symbolet knyttet opp mot renhet og jomfruelighet (Ferguson, 1954). Den hvite fargen på liljene symboliserer uskyld, Jomfru Maria og treenigheten. Anne Margrethe Nordseth døde ugift av tuberkulose i 1919.

Fig. 22: Gravn.10-C-5. Gravminne over Aagot Bente Wæske (1890-1907) har en bakside som er kuplet (ligner snøballer). Forsiden slett marmor for tekst. Dekor er latinsk kors og sluttstrek. Minneteksten ”Velsignet være ditt minde” (foto: Astrid Grendstad).

Aagot Bente Wæske var født i Skogn prestegjeld. Hun kom flyttende til Klæbu sammen med sine foreldre Birgitte Emilie og Erik Karlsen Wæske. Foreldrene forpaktet Nordseth østre i en periode.

Gravminner av betong

Fig. 23: Gravnr. 20-A-16. Gravminne over Sofie Eline Storvold (1880-1947). Kristusbilde som dekor med teksten: "MIN FRED GIVER JEG EDER" (foto: Astrid Grendstad).

Slike gravminner ble laget ved hjelp av en støpeform. I betongen ble det ofte preget inn mønstre og/eller en kort tekst som f. eks. Fred. Videre var det felt inn ei svartmalt glassplate eller ei marmorplate (se figur 22 og 23) med tekst. Denne typen gravminne var rimelig å produsere. På Klæbu kirkegård finner man den fra perioden 1920 til 1940-tallet. Forurensninga i lufta og regnvannet har bidratt til at støpen har løst seg opp, og det er derfor forvitringsskader på mange av disse gravminnene. Noen av glassplatene har trethetsskader og går lett i stykker om vinteren. Behovet for vedlikehold av denne typen gravminner er derfor stort.

Fig. 24: Gravnr. 33-C-1. Gravminne over John Odin Bye (1863-1941) og hans hustru Ingeborg, f. Eggen (1868-1944). Deres gravminne er utført i betong med innfelt glassplate. Dekor: En davidsstjerne med stråler, plassert i betongen midt over glassplaten (foto: Astrid Grendstad).

Ingeborg og John Odin Bye

Ekteparet bodde på husmannsplassen Tanemselv, som lå på vestsiden av elva (ved Tanem bru). John Odin ble til daglig omtalt som Odin og var ferjemann, inntil brua kom i 1894/1895. John Odin, eller Odin Knutsen (navn fra folketellinga fra 1900) ble født i 1863 på Inderøy, kona Ingeborg var født i Selbu. Av yrke var han skogs- og sagbruksarbeider, mens hun stelte hus og hjem. De hadde i 1900 fire barn: Johannes f. 1890, Kjerstine f. 1893, Ole født i 1899 og Ingeborg Marie f. 1907.

De feltene som ligger sørøst for kirka har noen eksempler på slike gravminner som vises i fig.24. De er store og brede og utført i betong. Det er innfelt ei plate av glass i gravminnet, hvor teksten er lagt inn i et tekstfelt. Teksten er trolig utført ved hjelp av sjablong og malt svart. Glassplata er felt inn og festet med kitt. Etter andre verdenskrig ble mye av sementen som ble brukt i betongen

her i Norge importert fra Sovjet-Russland og andre østblokkland. Mye av denne sementen var av dårlig kvalitet og har derfor hatt lett for å få skader som følge av forvitring.

Rektangulære gravminner

Stående, rektangulære gravminner

Dette er den vanligste formen for gravminne. Høyden varierer mellom 45 og 135 cm. Kanten øverst er som oftest rett, men kan ha hjørner som er avrundet eller skrå. Dekoren er enkel: kors rett over tekstfeltet. Det kan være en kort minnetekst nederst. Materialvalget viser stor variasjon i ulike steinsorter som f. eks. granitt, syenitt og larvikitt. Noen få gravminner med denne formen er av marmor. Slike gravminner har vært i bruk fra tidlig på 1900-tallet og fram til i dag.

Fig. 25: Gravnr 22-C-9,10 og 11. Gravminne over Gurine Renaa (1883-1914), Mikal Renaa (1880-1955) og Anne Serine Renaa (1890-1976). Stående, rektangulært gravminne (foto: DIS).

En del av denne typen gravminner er store. Gravminnet til familien Renaa måler 68 x 101 cm. Dekoren er enkel: enten et enkelt kors eller ikke noen form for kors. Noen har korset til venstre for tekstfeltet og i samme høyde som gravminnet. Disse gravminnene ble produsert i ei tid da denne formen var moderne. De skulle gi et massivt, tungt inntrykk. Fargen var svart, som igjen var med å bygge opp under dette inntrykket. Teksten kunne være malt i gull, men oftest i hvitt. Gurine var gift med Mikal Renaa, som eide Bjørklia Vestre. På dette gravminnet står begge

Mikals ektefeller, Anne Serine var hans andre kone. Dette er det eneste gravminnet på kirkegården hvor vi finner dette.

Rektangulære gravminner med flere deler

Mange av gravminnene som kom på 1950- og 1960-tallet var ofte tunge, store, svarte og hadde ofte runde former. De fleste av disse består av tre deler: et midtstykke for tekstfelt og løse vanger på hver side av midtstykket. Noen har runde kuler på sidene. Disse kan av og til være uthult, slik at det kan plantes blomster i dem. Etter andre verdenskrig kom en ny stilmessig trend i gravkunsten. På gravminnene ble dette synliggjort av store, tunge, massive deler, som gjerne var sammensatt. Kulene og de runde formene var en del av dette. Det skulle gi et monumentalt inntrykk.

Fig. 26: Gravnr. 2-B-2. Gravminne over lærer og klokker Arnt Haugum (1893-1954) og hans hustru Jonetta Haugum (1900-1993). Rektangulært gravminne med sammensatte deler. På hver side er det løse vanger og runde, uthulte kuler. Dekor: latinsk kors og eføyblader (foto: Astrid Grendstad).

Gravminner av andre typer

Fig. 27: Gravnr. 2-E-14. Gravminne over Oline Veiteberg (1881-1897). Stilarten nyklassisisme hentet ofte inspirasjon fra greske templer. Dette gravminnet minner litt om et gresk tempel med tak og søyler (foto: Astrid Grendstad).

Olaug Eidstumo (1911-1928), gravnr. 3-C-1. Gravminnet er av betong med innfelt marmorplate for tekst. Det har form som et hjerte, men omvendt ved at spissen på hjertet peker oppover og hjertebladene danner feste i jorda. På støpekanten er det preget et mønster i form av eikeblad.

Fig. 28: Gravnr. 3-C-1. Gravminne over Olaug Eidstumo, utført i betong. I rammen rundt marmorplaten er det en krans av blad, i midten nederst en rose (foto: DIS).

Et hjerteformet gravminne i betong ble i dette tilfellet benyttet over ei ung jente, bare 17 år gammel. På Lokknes i Frøya kommune er det mange gravminner av samme type. Der er de benyttet som gravminner over barn og unge mennesker i perioden 1920-1930. Dette var trolig et rimelig gravminne, fordi det var produsert i betong og med innfelt marmorplate. Produsenten laget en form som betongen ble støpt i. Når man skulle selge slike gravminner ble de presentert i en katalog og solgt av en agent.

Fig. 29: Gravnr. 2-C-8. Gravminne over Else J. Osen (1863-1940) og Beret J. Osen (1873-1948), en liten stein i larvikitt. Dekor er latinsk kors og stiliserte palmegreiner, på hver side loddrette streker som skal minne om tempelsøyler (foto: Astrid Grendstad).

Gravminnet til søstrene fra Osen nedre er et av de få gravminnene på kirkegården fra rundt andre verdenskrig. De gravminnene som finnes fra denne tiden på kirkegården er små, ofte under 50 cm høye. Else J. Osen stod for gården, og drev den sammen med sin søster Beret i 33 år.

1.3.5 Symboler på gravminner

Døden er ofte vanskelig å sette ord på og snakke om, derfor blir symboler mye brukt i stedet. Dette kalles for gravminneikonografi (se ordforklaring). Ikonografien, kunnskapen om motivene, står ofte i sammenheng med de kulturhistoriske periodene. Ulike framstillinger i bilder av det kristne håpet er et sentralt motiv. Gravminnene på den eldste delen av Klæbu kirkegård har stor variasjon i bruk av symboler. Bibelske symboler er mye brukt på denne delen av kirkegården. Ulike typer kors brukes over navnefeltet på gravminnet. Under navnene og datofeltene finner man en sluttstrek. På sidene av tekstfeltet i midten er det symboler som blad, blomster, kornaks og lignende. Gravminnet kan ha eller har hatt fugler som spurver eller duer som symboler. Soloppgang og solnedgang kan være symboler på gravminnet både over og under tekstfeltet. Ulike former for kvadrater, trekanten og søyler finnes på noen gravminner.

Kors, kranser og stjerner

Korset er det sentrale og sterkeste av våre kristne symboler. I Norge finner vi korset som symbol siden middelalderen. Det latinske korset er mest brukt i vårt land. Tradisjonelt er Jesus fremstilt naglet til et kors. Dette symboliserer forsoningen, at Kristus døde for våre synder. Det nakne korset får oss til å tenke på oppstandelsen. Korset er også et tegn på seier. Kirkegården har gravminner med ulike former for kors. De fleste gravminnene har det latinske korset som dekor. En skisse over ulike korsformer finnes i vedlegget.

Fig. 30: Gravn. 12-E-5. Gravminne over Petter Andreas Strand (1865-1926). Dekor: Gresk kors plassert i et nedsenket felt (foto: Astrid Grendstad).

Gresk kors plassert i et nedsenket felt. Tekstfeltet er sterkt forvitret. Hjulkorset er en korsvariant fra middelalderen, hvor armene på korset er like lange og omsluttet av en ring.

Gotisk kors er å finne på noen gravminner. Ytterst på armene på korset er det tre spissbuer, derav navnet gotisk. Dette er en gammel, tradisjonell form for et kors. Jernkorset til Serine A. Tanem er et godt eksempel på et (ny-)gotisk kors (se figur 15).

Korset på gravminnet til Dordi Eggen (se figur 31) er det eneste av sitt slag på kirkegården. Greske kors har armer som er like lange, som på dette gravminnet. Med korsblomstene i hver kvadrant av korsets hjørner har dette gravminnet flere kors. Korset symboliserer døden og frelsen fra våre synder. I gammel tid var korsblomster et symbol på korset, døden og på Jesus, som døde på korset for våre synder.

Fig. 31: Gravnr. 4-D-10. Dordi Eggen (1910-1928). Et gresk kors som består av like lange armer. I hvert av de feltene som armene danner er det liljeblad med blomst av fire kronblad, korsblomster (foto: DIS).

Stjerner

På kirkegården finnes gravminner med ulike former for stjerner som symbol. Stjernene kan deles inn etter antall tagger/stråler/kanter. På denne måten deler man dem inn i femkantede, sekskantede (davidsstjernen) og åttekantede (morgenstjernen) stjerner. Stjernesymbolet med fem stråler eller tagger står i forbindelse med Jesu fødsel. Den skal helst ha fem stråler som hver henviser til Jesu fem sår. På gravminner er det vanlig å sette stjernen sammen med korset. Vi ser dette på jernkorsene der armene møtes i midten. Andre gravminner har dette sammen med korset over tekstfeltet.

Gravminner i betong har stjerner som relieff i betongrammen rundt tekstfeltet, se figur 24. Stjernen som symbol viser til Jesu fødsel i stallen, og den stjernen som lyste vei for de tre hellige konger til stallen, og livet frem til døden på korset.

Sekstakket stjerne, eller davidsstjernen finnes på enkelte gravminner på kirkegården. En oppadvendt trekant kombinert med en nedadvendt trekant danner en sekstakket stjerne.

De fleste kjenner denne stjernen som jødestjernen, eller davidsstjernen. Dette symbolet har ingenting med jødedommen å gjøre. Det er langt eldre i sin opprinnelse. Tallet seks er sjelens tall, og legges til menneskets fem sanser.

Åtte-takkede stjerner, eller morgenstjernen, er i Bibelen symbolet på høyhet og glans. I Johannes åpenbaring 22:16 heter det ”*Jeg, Jesus, har sendt min engel for å vitne for dere om dette i menigheten. Jeg er Davids rotskudd og ætt, den klare morgenstjerne*”. Morgenstjernen på himmelen varsler en ny dag, og en ny tid der evigheten skal bryte frem. En morgenstjerne som symbol på et gravminne, kan tolkes som et symbol på det evige liv. På kirkegården finnes morgenstjernen som symbol på gravminner fra mellomkrigsperioden. Illustrert på gravminnet over John Odin Bye, se figur 24.

Gravminnet til Serine og Sivert P. Eidstu (han døde i 1902 og Serine i 1927) har ei stjerne omgitt av stråler. Bare to gravminner på kirkegården har dette symbolet. På hver side av tekstfeltet er det øverst et kvadrat. Dette symboliserer kanskje de fire verdenshjørner. Under kvadratene er det trekanter. En likesidet trekant symboliserer treenigheten.

Fig. 32: Gravn. 4-D-6 og 7 Serine (1857-1927) og Sivert P. Eidstu (1852-1902). Gravminnet har en stjerne med stråler rundt. På sidene er det geometriske figurer som symboler: kvadrater og trekanter (foto: DIS).

Golgata

Korset er her plassert på en forhøyning, som symboliserer Golgata og korsfestelsen. De plager og pinsler som livet har ført med seg ender her. I overført betydning har man da gått igjennom en selvransakelse som menneske og sonet for de synder og laster som livet har medført.

Fig. 33: Gravnr. 4-B-11 og 12. Sigrid (1854-1944) og Tomas Tanemsmo (1849-1928). Gravminnet har Golgata som symbol (foto: DIS).

Sigrid og Tomas bodde på Tanemsmoen. De fikk flere barn og tre av dem utvandret til Minnesota i Amerika. Symbolet på Golgata kjennetegnes ved at korset står på en høyde. Det symboliserer døden. Under tekstfeltet har gravminnet en sluttstrek. Den understreker at livet nå er over.

Gravminnets historie

Sigrid døde i 1944, midt under krigen. Tomas døde i 1928. I Norge ble disse årene preget av få økonomiske midler hos de aller fleste. Sigrid og Tomas hadde ikke noe gravminne. I 1947 skrev sønnen Bernt Tanemsmo hjem til sin bror Arnt. Sammen med brevet lå det en bankremisse på 50 US-dollar. Bernt skrev at disse pengene skulle gå til et gravminne over mor og far. Pengene hadde søsknene Ingeborg, Bernt og Julius Tanemsmo lagt sammen. Anna Tanemsmo på Kleiva kan ennå huske at brevet kom med bankremissen. Det ble stor oppstandelse på Tanemsmoen den dagen brevet kom. 50 dollar var utrolig mye penger i 1947. Dagen etter kledde Arnt på seg sin fineste stas og reiste med bussen til Trondheim for å heve bankremissen. Han kjøpte med seg wienerbrød hjem fra byen. Den kvelden koste de seg på Tanemsmoen. Slik ble dette gravminnet betalt.

Sølvkranser

Klæbu kirkegård har to gravminner med sølvkranser (gravnr. 23-B-3 og 35-D-2). De er montert bak ei ramme av glass og er felt inn i selve gravminnet. Bakgrunnen som kransen er festet på er ei svart plate. Kransen er festet til plata med små stifter. Den omkranser et kors i sølv. Sløyfa som dekorerer kransen er av sølv og har inskripsjoner (på begge kransene). Den eldste er fra 1921 og den yngste fra 1955. Den ene kransen består av eikeblad med nøtter på begge sider av sløyfa. Den andre kransen består av en halvdel med laurbærblad og bær og en halvdel med eikeblad og nøtter.

Utbredelsen av sølvkranser i Norge er kjent fra overgangen mellom 1800- og 1900-tallet. Sølvkranser er sjeldne som objekter i norske museale samlinger (Birgitta Odèn 1999). Når skikken kom til Norge er usikkert, og hvor lenge den varte er like usikkert. Den eldste kjente sølvkransen i Norge er fra 1894. Sølvkransene var mest utbredt i Norge i perioden 1890-1920. Det hendte at sølvkransene ble hengt opp inne i kirka eller på veggen i private hjem.

Det var en hedersbevisning å bli beæret med en sølvkrans etter sin død. Personer som mottok en slik heder har utøvd en gjerning som det stod stor respekt av. Forhandleren av sølvkranser i Trondheim var gullsmedfirmaet Henrik Møller. Dette behøver ikke å bety at firmaet laget alle sølvkransene selv, men like gjerne at det stod for importen av dem til Trondheim.

Kransen er et hederssymbol for levende og døde. Krans er på latin corona, som betyr krone. Helt tilbake til oldtiden har kransen blitt tildelt seierherren. I Bibelen finner man teksten *"Jeg har stridd den gode strid, fullført løpet og bevart troen. Så ligger rettferdighetens krans ferdig for meg. Den skal Herren gi meg på den store dagen"* (2. Timoteus 4.8). De eviggrønne bladene står for evigheten og udødeligheten. Eik symboliserer styrke, sannhet og tro. Rene laurbærkranser er sjeldne i begravelsessammenheng.

Minnekranser var kostbare. Finansiering av slike skjedde ofte ved innsamlinger. Bjørnstjerne Bjørnsons bære mottok en sølvkrans i 1910, som kostet kr. 62,-. Normal årslønn i 1910 var kr. 150,-. I Norge ble kjente og høyerestående personer i samfunnet beæret med sølvkranser, men

dette forekom heller sjeldent. Bl. a. mottok ”rikskjendiser”, kunstnere og høyt ansette embetsmenn slike. Bare en sjelden gang ble privatpersoner beæret med en sølvkrans.

Fig. 34: Gravnr. 23-B-3. Gravminne over lærer Ole Andreas Svaan (1841-1921) og hustru Gurine Kristine Lillesve (1849-1910). På ei marmorplate som er festet på gravminnet, står datteren Anna Svaan (1873-1946). Gravminnet er en flat obelisk (stele) på et postament av en annen type stein. En sølvkrans er innfelt i gravminnet bak ei glassplate. Dekor: latinsk kors i sirkelformet felt øverst (foto: DIS).

Sløyfa på sølvkransen har innskriften «*Fra elever*». Den består av eikeblad og eikenøtter på høyre og laurbærblad med bær på venstre side. Ole Andreas Svaan var lærer ved Sjøen, Moen og Forset skolekretser.

Lærer Gunnar Overvik (gravnr. 35-D-2) (1883-1955) fikk sølvkransen for lang og tro tjeneste som lærer på folkeskolen i Klæbu. Han arbeidet som lærer i Rønningen og senere Lysklett skolekrets. Sølvkransen består av eikeblad og eikenøtter som omgir et gotisk kors. Sløyfa av sølv på kransen har teksten «*Fra elever ved Rønningen skolekrets i 1955*».

Symboler fra katakombene

Ankeret symboliserer håp, håpet om det evige liv, og er et symbol på noe som holder både i livets og dødens stormer. Tverrbjelken i ankeret kan være så kraftig at korsformen kommer fram. Dette er et av de hemmelige tegnene fra katakombene, som bare skulle forstås av de innvidde.

Fig. 35: Gravnr. 1-E-16. Symbolene for tro, håp og kjærlighet finnes på et av jernkorsene på akse-endene (foto: Astrid Grendstad).

På ei sjømannsgrav symboliserer ankeret hans profesjon. Ankerkorset kan også være liggende. Et liggende latinsk kors kalles for filipskors. Ifølge legenden ble apostelen Filip korsfestet på et liggende kors. Dette symbolet finnes på kirkegården, men på et gravminne av nyere dato.

Noen av jernkorsene på kirkegården har en mann med en lja som symbol nederst på armen i midten, f. eks. korset over Johan Berentsen Hofstad (gravnr. 23-C-8). Døden blir på denne måten synliggjort. Den innhenter eller meier ned mennesker i de mest uventede øyeblikk. Dette symbolet er ofte kombinert med en hodeskalle og knokler. Symbolet finnes på flere av jernkorsene.

Fig. 36: Gravn timer. 1-C-15. Gravminne over Karen Johnsdtr. Tanem (1820-1903). Motiv i korsets midtakse nederst er Kronos: en mannsfigur med englevinger som holder et timeglass i den ene hånden og en lja i den andre (foto: Astrid Grendstad).

”Mannen med ljåen”

Midtaksen på noen av jernkorsene har «mannen med ljåen» som symbol. Motivet er Kronos, en gresk gud (Saturn i romersk mytologi). Kronos var tidens gud hos grekerne. Grekerne dyrket også Kronos som guden for korn, natur, jordbruk og grøde. Han er avbildet med en ljå eller en sigd i hånden, som var hans attributt. På jernkorset er han avbildet som en engel med vingene utslått, og i høyre hånd holder han ljåen. Hos profeten Jeremia i Det gamle Testamentet 9.21-22 heter det: *Døden steg inn gjennom vinduene og trengte inn i våre borger. Den rev småbarn bort fra gaten og unge menn fra torgene. Tal således, sier Herren: Lik av mennesker skal ligge som gjødsel ut over marken, som kornband etter høstfolkene; det er ingen som samler dem opp.*”

Mannen med ljåen ble i middelalderen et allegorisk motiv, særlig etter svartedauden i 1348-1351, en epidemi hvor døden rammet svært mange. Motivet ble ofte brukt i kirkekunsten som ei påminning om at vi alle skal dø.

Jernkorsenes armender er ofte formet som kløverblad, se gravnr. 1-G-10 og 23-C-8. Det finnes et jernkors med kalk, anker og hjerte på kirkegården, gravnr. 1-E-16.

En nedadvendt fakkel brukes ofte som symbol på jernkorsenes midtakse. Når man holder en fakkel ned for en kort stund, slukker flammen. Når den reises flammer den opp igjen. Dette symboliserer ofte «legemets oppstandelse og det evige liv». Ved gravene i katakombene ble det ofte brukt tente lamper som symbol på udødeligheten. Vi skal våke og vente. Det brennende lyset er et bilde på Kristus som verdens lys.

Fig. 37: Gravnr. 1-C-15. Gravminne over Karen Tanem (1826-1903) tilhører stilhistorisk nygotikken. Dekoren er rik med Guds øye, en fakkel med flammen ned og Kronos langs midtaksen (foto: Astrid Grendstad).

Blomster og bladverk

Blomster som symbol på gravminner får oss til å tenke på den evige vår, fornyelsen og det kristne håpet. Roser med fem kronblad og fem røde roser symboliserer Jesu fem sår på korset. Luther hadde en rose i seglet sitt. Han tenkte på rosen som et symbol på glede, trøst og fred. Rosen er blomstenes dronning og derfor også et mariasymbol (Klingberg med flere 2005). Roser brukes ofte som symbol på Klæbu kirkegård. Den er dessuten et symbol på Kristus, som er rosen i Saron. En salme som ofte synges i gravferder er «*En Rose er utsprunget*» av Brorson. Den er med på å bygge opp om rosen som symbol. Dette er egentlig en julesalme, hvor rosen som er utsprunget henspiller på Jesu fødsel.

Liljekonvall og liljer finnes på noen gravminner, liljekonvall oftest på nyere gravminner. Den vitner om vår, gjenfødelse og Jesu gjenkomst. En hvit lilje er et etablert symbol på Maria, som er knyttet opp til hennes renhet. Liljen som symbol på gravminner er ofte hentet fra graven til Jesus. Det vokste opp en lilje ved gravåpningen etter oppstandelsen. Ifølge de som beskrev

oppstandelsen i Bibelen var den rød. De røde liljene vokste også opp der tårene til Eva falt på jorden i paradiset.

Klokkeformede blomster finner vi på noen gravminner.

Palmegreiner ble opprinnelig brukt i jødernes løvsalsfest. I de frelstes hender viser de saligheten i den evige løvsalsfesten hos Gud i himmelen.

Fig. 38: Gravnr.2-A-8. Gravminne over Klara Kjosnes, f. Tanem (1918-1947). Symbol: gresk kors og stiliserte palmegreiner (foto: Astrid Grendstad).

Palmegreiner kjenner vi fra Jesu inntog i Jerusalem i påska. De var både et ærestegn og et seierstegn. Symbolet henger også sammen med beskrivelsen i Johannes åpenbaring 7.9 av den store hvite flokk med palmegreiner i hendene. Gravminnet over Klara Kjosnes har bladverk i en ring rundt et gresk kors (se figur 38). Plassert på denne måten kan bladverket se ut som en krans, en seierskrans. Eføy og akantus er mye brukt som dekor på gravminner. Det kan være enkle blad

Fig.39: *Gravnr.1-E-16. Daniel Klykken. Korsarmene har syv valmuekapsler ytterst, bundet sammen. På hver side av stilkene noe som ligner Olavsrosa i utforming. Valmuer er søvnens blomst og allegorisk for natten (foto: Astrid Grendstad).*

og/eller hele ranker med blad. Både eføy og akantus er eviggrønne og forbindes derfor med trofasthet og evig liv. Eik symboliserer ære og heder. Frodige vekster kan gi assosiasjoner til paradiset og livet etter døden. Tradisjonen med å pynte med granbar kommer av dette.

Fig. 40: Gravnr. 34-C-1. Gravminnet over Ludvik O. Storø (1875-1937). Yrkestittel "Gaardbruker" og sluttstrek mellom tekst og minnetekst. Latinsk kors i midten øverst, omgitt av det som kan se ut som bjørkeblader (foto: Astrid Grendstad).

Ludvik O. Storø kom til Fjærem fra Rissa. Han hadde Fjærem fra 1918 til sin død. Med sin hustru Sigrud fikk de 12 barn. Gravminnet er en flat obelisk som er spiss i toppen. Steinen er dekorert med bjørkeblad, som er en relativt sjelden dekor på et gravminne. Fra litteraturen er bruken av bjørkeblad som dekor knyttet opp mot symbolikken «ny vår og gjenfødelse». Videre er bjørkeblad som symbol knyttet opp mot fruktbarhet, lys, beskyttelse mot hekser og onde ånder. I norrøn mytologi er bjørk knyttet til dyrking av gudene Tor og Frøya (Cooper, 1993).

Relieffer og medaljonger

Medaljonger i kallipasta finnes på noen gravminner. Billedhugger Bertel Thorvaldsen utformet relieffene «Natten» og «Dagen».

Fig. 41: Gravnr. 22-G-2. Gravminne over Ingebrigt Berulfsen Vindal, f. i Oppdal (1867-1918), gårdbruker på Lysklett søndre. Kallipastaplate innfelt i gravminnet, med motivet "Dagen" (foto: Astrid Grendstad).

Kallipastaplaten «Dagen» viser Aurora med et barn på ryggen, der hun strør blomster. Aurora er dagen og lysets genius. Relieffet ble opprinnelig laget av Bertel Thorvaldsen i 1815. Det er motstykket til et annet relieff, «Natten», som ble laget av samme kunstner. «Natten» er en svevende kvinnefigur med sine to barn i armene. De er personifiseringene av hennes tvillingbarn, Søvn og Døden. I håret har hun valmuer, som er søvnens blomst. Ei ugle, mørkets fugl, understreker motivet «Natten» ytterligere. Inspirasjonen er hentet fra gresk/romersk skulptur. Disse relieffene fikk stor utbredelse i en periode på over 100 år, og fortsatt finnes det relieffer av Thorvaldsen på kirkegårder i Norge. Klæbu kirkegård har noen av disse. Det er et innslag av verdenskunsten på kirkegården i vår bygd. Thorvaldsens skulpturer er verdenskjente.

Medaljongene er utsatt for tretthetskader, slik at de sprekker opp og deler seg. Det ser imidlertid ut som om de tåler dagens luftforurensing godt. Vi finner Thorvaldsen-relieffer på:

Gravnr. 10-F-10: Klemmet Nilsen Mule Tulluan (1875-1909): «Natten»

Gravnr. 11-A-1: Tolleif T. Veiteberg (1838-1933): «Natten»

Gravnr. 22-F-3: Berthe Veiteberg (1840-1917): «Natten»

Gravnr. 22-F-4: Ingeborg Krokum (1836-1917): «Natten»

Gravnr. 22-G-2: Ingebrigt Berulfsen Vindal (1867-1918): «Dagen»

«Natten» og »Dagen»

Bertel Thorvaldsen (1770-1844) var en dansk-islandsk skulptør med internasjonal rang. Mesteparten av hans arbeider har røtter i gresk og romersk mytologi. Relieffene «Natten» og «Dagen» er blant Thorvaldsens mest populære arbeider. De symboliserer døgnet to halvdeler og derfor til sammen hele døgnet.

«Natten» svever passivt over himmelen med bøyd nakke. Øynene hennes er lukket, og det samme er øynene til barna i hennes favn. Hårkransen er flettet av valmuer, som har søvndyssende egenskaper. Dette var kjent allerede i antikken. Ei ugle, som symboliserer natten, flyr direkte mot oss med vingene utslått.

«Dagen» flyr aktivt over himmelen med rett nakke. Hun ser seg over nakken og retter blikket mot en gutt, som bærer en fakkel. De symboliserer stolt lyset og sola.

Fig. 42: Gravn. 10-E-10. Kristine Arntsdtr. Nordseth, f. Tiller (1841-1909). Relieff av en engel som blåser i en basun (foto: Astrid Grendstad).

Figur 42 viser ei jernplate der en engel blåser i basun. Motivet er i relieff på støpejernsplatene og malt i sølv. I 1. korintierbrev skriver apostelen Paulus at basunen skal lyde og de døde oppreises fra gravene på den ytterste dag.

Fig. 43: Gravnr. 10-E-10. Gravminne over Kristine Arntsdtr. Nordseth (1841-1909). Baksiden har motivet "Den sørgende engel" (foto: Astrid Grendstad).

På to av jernplatene på kirkegården er motivet «Den sørgende engel» brukt. Det er en sørgende engel med utslåtte vinger som sitter foran et gravminne. På gravminnet henger det en krans. Engelen sitter med bøyd hode og holder en nedadvendt fakkel, dvs. et symbol på det utslokte livet, i fanget. Motivet har røtter i gresk og romersk billedkunst. Det ble brukt av produsenter av gravminner i Trondheim, og er et lite stykke gresk/romersk inspirert kunst på en landsens kirkegård i Trøndelag. Masseproduksjonen av gravminner ved norske jernstøperier førte til at man tok opp strømninger fra resten av Europa og benyttet dem. Dette er en sjelden dekor på gravminner i 2014, fordi så få slike stående jernplater er bevart. Dette gravminnet har derfor meget høy bevaringsverdig for kirkegården og er kanskje av regional betydning.

Fig. 44: Gravnr.4-G-12. Gravminne over graver Peder Eidstusvet (1822-1912) og Ingeborg Eidstusvet (1840-1929). Ingeborg var kjent som «Mæla». Symbol: lyre (foto: Astrid Grendstad).

Ingeborg og Peder Eidstusvet.

Ekteparet bodde på plassen Eidstusveet til i 1921. Plassen lå 200-300 meter nedenfor Svean bru på østsiden av elva. De drev ferjeleiet Moen-Svean i mange år, fram til 1925 da brua kom. Han var graver på kirkegården (Klæbu boka bind II).

Lyren ble brukt for å si noe om den avdødes profesjon i livet. Peder var ikke musiker eller dikter, så i dette tilfellet er nok lyren brukt som dekor.

Titler på gravminner

Klæbu kirkegård har flere gravminner der yrkestittel er tatt med over den avdødes navn. Vi finner ellers titler som lærer, lærerinne, distriktslege, bankkasserer, salgssjef og disponent. Kirkas yrkestitler er representert med bispinne, prost, klokker, kirketjener og graver. Av de mer sjeldne

er titler som vegsjef og småbruker. På ei liggende marmorplate finner vi tittelen *”min hustru, vor kjære mor”*.

Fig. 45: Gravnr.10-H-4. Beret Hansen (1867-1911). Tittel: «min hustru, vor kjære mor» (foto: Astrid Grendstad).

Minnetekst på gravminner

På 1800-tallet og fram til før andre verdenskrig ble minnetekstene på kirkegården ofte hentet fra Bibelen. De henviste ofte til ord fra Bibelen som de avdøde var knyttet til på et eller annet vis eller brukte mye i det daglige liv. Minnetekstene skulle gjerne formidle noe til etterslekten. Etter krigen ble minnetekstene ofte korte, og det var gjerne de samme som gikk igjen. Mest brukt var: «*Takk for alt*», «*Hvil i fred*», «*Savnet*» eller bare «*Takk*». I de siste årene har minnetekstene igjen mer og mer gått over til å bli lengre. Det kan være dikt, salmer eller sangtekster som blir brukt.

På gravnr. 11-B-5 finner vi teksten «*Mor!*». Gravminnet over Olaug Aune, som døde i 1913. Utropstegnet bak Mor, understreker ropet etter henne, altså selve savnet. Gravnr. 22-F-3 over Berthe Veiteberg, som døde i 1917. Her finner man teksten «*Salige er de Døde som dør i*

Herren». Ekteparet Synnøve og Peder Bø (gravnr. 2-B-4) har minneteksten «*For Guds folk er hvilen tilbake*». Disse to var både sterkt religiøse og arbeidssomme.

Noen minnetekster kan gi oss tanker om fortvilelsen ved å miste sine kjære, kanskje brått og uventet. På gravminnet over Karen Forset (gravnr. 1-F-9), et barn som døde bare to dager gammelt i juli 1920, er teksten «*Jesus—*». På gravminnet over Klara Kjøsnes, f. Tanem, som døde i 1947, finner man teksten «*Du var for oss så kjær. Derfor så tung å miste*» (se figur 38). Familiegraven til Forset-Ulset har teksten «*Herren gav, Herren tok. Herrens navn være lovet*» (se figur 60). Gravminnet har både barnegraver og graver til personer som døde i ung alder, og eldre.

På et nyere gravminne (gravnr. 1-B-10) fra først på 1970-tallet finner vi en forkortning av teksten «*Herren gav, Herren tok*». Dette er gravminnet til en ungdom på 15 år som døde i en traktorulykke, brått og uventet. Alle disse minnetekstene formidler mye av fortvilelsen ved å miste noen som skulle ha hatt mange leveår foran seg.

Andre minnetekster formidler takknemlighet. Den eller de som gravminnet er reist over har levd et liv og gitt av seg selv. Det er meningen at vi skal minnes vedkommende og dem de var til for på en god måte.

1.3.6 Markering av graver i førmoderne tid

Det var i eldre tid vanlig å dekke gravene med granbar. På den måten ble jorden dekket til og grankvistene var dessuten dekorative. De grønne grankvistene har litt av det eviggrønne aspektet i seg og derfor en viss symbolverdi. Som vi ser av forsidebildet var det vanlig med tuegraver. Dette innebar at massen fra grava ble lagt oppå selve grava. Senere ble det vanlig å bruke et enkelt trekors med navnet til den avdøde på. Titler og minnetekster kom senere.

Gamle gravminner er ikke blitt tatt vare på. Derfor vet vi ikke hva slags gravminner som ble brukt i Klæbu før i de siste 150 årene. Klæbu har skiferbrudd, men en har ikke funnet skifer brukt til gravminner.

1.3.7 Lokalhistorie/personalhistorie

Gravminner eldre enn 100 år

På kirkegården er det 58 gravminner som er eldre enn 100 år (eldre enn 1915). Det er sannsynlig alder på gravminnet som er tolket som alder, der en ikke har klart å finne eksakt informasjon. Alle disse er på middelalderdelen av kirkegården, med unntak av Serine Andersdatter Tanem fra 1883, som ligger gravlagt på felt 34. Alle gravminnene som er eldre enn 100 år, er bevaringsverdige etter Kirkerundskrivet T-3/2000. En har registrert en trend der gravfestere fjerner eldre gravminner og erstatter disse med samlestøtter av nyere dato, og fører opp navnene på disse støttene. På denne måten forsvinner verdifulle kulturminner for alltid. Dette med tanke på type gravminne, dekor, symbolikk, minnetekst, titler, lokal- og personalhistorie.

Gravminner mellom 60 og 100 år (Bevaring i henhold til Kirkerundskrivet T-3/2000).

Det er sannsynlig alder på gravminnet som er tolket som alder, der en ikke har klart å finne eksakt informasjon. Det ble under kartleggingen registrert 146 gravminner som tilhører denne kategorien. Der gravminnet er foreslått bevart ut fra kriterier i Kirkerundskrivet T-3/2000, er det anmerket i tabell V. Felt 20 har mange gravminner fra Klæbu off. pleiehjem, disse foreslås fredet med tanke på dokumentasjon av viktig lokalhistorie. Mange av gravminnene i denne kategorien er gamle gravminner, som i løpet av det kommende tiåret blir 100 år gamle, og ligger nært opp mot kriterier for bevaring (ca. 28 stk.).

Lokal materialbruk

I årene etter andre verdenskrig har gravminner av naturstein blitt brukt. Dette er steiner som det ofte knytter seg en historie til. Det kan være at den avdøde var glad i naturen, hadde et sted han eller hun ofte gikk tur til, eller tilfeldighetene ville det slik at det var steinens karakter som gjorde den til et gravminne (se figur nr. 47). En har valgt å bevare to gravminner innenfor denne kategorien. Begge er yngre enn 60 år, og vi har fått familienes tillatelse til å bruke navnene og foreslå vern av disse.

Fig. 46: Gravnr. 23-C-3. Gravminne over Ole Svaan (1924-1990). Bronsebokstaver og latinsk kors i bronse. Steinen er hentet fra gården Lillesve (foto: DIS).

Ole Svaan (1924-1990) var gårdbruker på Lillesve. Han var aktiv lokalhistoriker og var en sentral mann i etableringen av Klæbu Bygdemuseum og Klæbu Historielag. Han var i mange år medlem av Klæbu Musikkorps og aktiv i mange ulike kommunale verv.

Fig. 47: Gravnr. 10-F-10. Gravminne over Anne Taranrød Braa (1931-2003). Naturstein funnet i en veiskråning i Svallåsen, Vassfjellet. Korset er naturlig innsmeltet i steinen, slik at det kan sees fra alle vinkler. (foto: Astrid Grendstad).

Barnegraver

Det er forferdelig å miste et barn. Savnet og sorgen blir noe annerledes over et barn som skulle ha hatt livet foran seg. Klæbu kirkegård har noen barnegraver som er med på å fortelle noe om dem som er gravlagt der. De sier noe om at ikke alle var voksne og hadde levd et liv, men tvert imot hadde livet foran seg. Man har valgt å bevare noen få gravminner som er yngre enn 60 år på den eldste delen, med bakgrunn i at det knytter seg en historie til det barnet eller de barna som er gravlagt der. Alle mer enn 60 år gamle gravminner over barn bevarer. Barn er i denne sammenheng de som ikke er konfirmert, fordi man først ble betraktet som en voksen når man var konfirmert. I eldre tid skulle man gå rett ut i arbeid etter å ha stått til konfirmasjon. Kirkebøkene sier litt om dødsårsakene.

«Svak ved fødsel» står det enkelte steder i kirkeboka. Fødsler foregikk som regel i hjemmene i Klæbu fram til rundt 1940-1950. Lokale jordmødre var fødselshjelpere. Et gravminne

(gravnr. 1-F-9) forteller om en tragisk hendelse, hvor både mor og datter døde. Datteren Karen Forset ble født i juli 1920 på Ulset. Hun døde bare to dager gammel. Bare 17 dager senere døde også moren, Beret Larsdtr. Forset (1887-1920). Kirkeboka oppgir hjernelammelse som dødsårsak.

Fig. 48: Gravnr. 23-C-17. Gravminne over Dagrún Anna Kjeldsen (1921-1922). Hun har fått et lite gravminne, som er plassert nært opp mot kirka. Dekor: et kors over tekstfeltet (foto: DIS).

Dagrún Anna Kjeldsen, se figur 48, bodde på Lillesve i Klæbu. Hennes far var ishavsskipper Kristian Kjeldsen og mor var Ragna Svaan, som var datter av lærer Ole A. Svaan. Ifølge kirkeboka døde hun av engelsk syke.

Fig. 49: Gravnr.22-E-8. Gravminne over Karen Isabella Gundersen (1905-1916) har minneteksten «elsket og savnet» (foto: Astrid Grendstad).

Karen Isabella ble født i Dakota i Amerika i 1905. Far var kjører Daniel Gundersen. De flyttet tilbake til Norge i 1909. Hun døde på Trondhjem Sykehus av difteri. Hennes bosted da hun døde var Lysklett søndre. I Folketellingen for 1910 er det oppgitt at hun er datter av Barbro og Ingebrigt Lyskleth (Barbro og Ingebrigt Vindal).

Barnesykdommer som difteri, meslinger, kikhoste, skarlagensfeber og engelsk syke førte til dødsfall. Det hendte at store deler av en søskenflokk mistet livet av smittsomme barnesykdommer. Slik som på Valstadhaugen i 1891, da det døde fem barn av difteri, Lina f. 1885, Elen f. 1888, Anna f. 1889, Olaf og Lovise f. 1890. Foreldrene til disse barna var skomaker Ole og Laura Ovedie Valstad. Lovise og Olaf døde 20. mai og de tre andre søstrene 26. mai, altså samme døgn. På gården Ulseth søndre, dør Arnt Larsen Forseth født i 1888, den 22. mai i 1891 av difteri. Høsten samme år fortsetter difteri å ta livet av barn og unge i bygda. Arnt A. Osen f. i

1890 døde den 25. august. Den 11. september døde Beret Serine Olsdtr. født i 1873 og bror Sivert Olsen Sneeggen f. i 1875 på samme dato.

Da vann ble varmet opp i åpne gryter skjedde det av og til at barn falt i vannet og fikk store brannskader, med døden tilfølge. Anna Klausdtr. Hjellien døde 15. desember 1903 litt over 2 år gammel på denne måten.

Alle barnegraver med gravminne eldre enn 60 år er å finne i tabell III.

Gravminner med tilknytning til lokalhistorie/personalhistorie

Dette er gravminner over personer som er viktige for vår lokal- og personalhistorie. En har prøvd å ta med gravminner fra så mange samfunnslag som mulig i bygda, kirkas kvinner og menn, lærere fra før dagens skolekretser, kvinner med viktige funksjoner og håndverkere. Spanskesykens og noen av tuberkulosens ofre i Klæbu er kommet med. Dessuten personer som på ulikt vis har betydd noe for bygda. Det er også tatt med gravminner som forteller om stedsnavn, yrkestitler og etternavn som ikke lenger er så vanlige i bygda.

Eidsvollsmenn og stortingsmenn

Lars Larsen Forseth (1759 -1839): I 1814 var han utsending fra Søndre Trondhjems Amt til Riksforsamlingen på Eidsvoll. Han deltok i grunnlovsforhandlingene og var med i den deputasjonen som møtte Christian Fredrik 17. mai 1814. Fra 1812 var han klokker i Klæbu kirke. Han stod sammen med sin far for bygginga av Klæbu kirke og deltok også i bygginga av en demning i Nidelva. Forseth var medlem i forlikskommisjonen. Han ble tildelt Dannebrogordenen og Borgerdådsmedaljen. Gravminnet over han ble reist 29. august 1903 og avduket under påsyn av en tallrik forsamling, ledet av sogneprest Wærnes. Avdukingstalen ble holdt av kirkesanger Tiller fra Inderøy, eidsvollsmannens dattersønn. Lensmann Forseth overleverte støtta til herredsstyret med særlig takk til ordfører Ole Aune. Aune takket på bygdens vegne for minnesmerket og uttalte at det skulle være herredsstyret en kjær plikt å verne om denne dyrebare gave.

Fig. 50: Gravn. 4-F-3. Bauta over Lars Larsen Forseth (1759-1839) (foto: Astrid Grendstad).

Bauta over klokker og eidsvoldsmann Lars Forseth ved inngangen fra vest. Stilarten er kubisme og steinen er sandstein fra Hovinsbruddet (meddelt av Atle Elverum). Bautaen ble satt opp i 1903 og står plassert like ved hovedinngangen til kirka.

Fig.51: Gravn. 4-F-3. Tegning av Lars Larsen Forseth (1759-1839). Kunstner ukjent (Kilde: Lokalhistoriewiki.no)

Kubisme

En retning innen kunsten som ble utviklet i Paris først på 1900-tallet. To kjente kunstnere som Pablo Picasso og Georges Braque var opphavsmennene til retningen kubisme. En viktig inspirasjonskilde var Cézannes strengt formoppbygde maleri og hans forsøk på å redusere formene til geometriske grunnelementer. Fargebruken var nesten utelukkende grått og brunt, og gjerne over i de mørke fargene. Mange billedhoggere hentet inspirasjon i denne stilarten innen kunsten.

Fig.52: *Jacob Hersleb Darre (1757-1841), malt av Gabriel Kielland i 1947, henger i Klæbu kirke (foto: Astrid Grendstad).*

Jacob Hersleb Darre (1757-1841): I 1814 var han en av de tre representantene fra Søndre Trondhjems Amts til Riksforsamlinga på Eidsvoll. 17. mai var han medlem av deputasjonen som møtte Christian Fredrik. I 1792 ble Darre residerende kapellan i Orkdal. Han var sokneprest i Klæbu i perioden 1793-1833. Darre ble i 1825 medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. (Skjånes, A., 1978). Maleriet ble avduket den 17. mai i 1947. Bildet var en gave fra statsråd H. J. Darre-Jenssen, Darres sønnehatters sønn.

Fig. 53: *Paul Larsen Forseth (1762-1817) (Kilde: Lokalhistoriewiki.no)*

Paul Larsen Forseth (1762-1817): Han var eidsvollsmann Forseths bror og representerte Søndre Trondhjems Amt på det første overordentlige Storting i Kristiania 8. oktober til 27. november 1814. Han deltok i deputasjonene som møtte Christian Fredrik og seinere kronprins Carl Johan i Fredrikshald. Han var gårdbruker på Nordseth vestre og lensmann i Klæbu. Paul ble tildelt Dannebrogordenen i 1813, og fikk også en belønning fra Vitenskapsselskapet for jorddyrking. Paul har i 2014 ikke noe synlig gravminne.

Nicolai Ulstad (1808-1875): Han var representant for Søndre Trondhjems Amt på Stortinget i 1857, 1858 og 1859-1860. Da Klæbu seminar ble opprettet i 1839 ble han andrelærer der. I årene 1860-1874 var han styrer for seminaret. Han kjøpte Torven og flyttet dit. I tillegg var han ordfører i Klæbu fra 1856 til 1863 og sparebankkasserer fra 1858 til 1860.

Kirkas menn og kvinner

Prest Johan Daniel Fürstenberg (1722-1797) og hans andre ektefelle Birgitte Kristine Leug (1733-1810) er begge gravlagt i Klæbu (Nettsiden Hattrems genealogisider). Johan Daniel kom til Klæbu fra sitt presteembete i Hattfjelldal. Etter at han døde 7. august i 1797, flyttet Birgitte til gården Torven som var enkesete. Birgitte døde 30. mars i 1810.

Prost Arne Skjånes (1895-1977) (gravnr. 2-C-4): Han virket som sogneprest i Klæbu i perioden 1931-1952. Arne Skjånes var sentral i arbeidet med å få tilbakeført kirkens interiør til det opprinnelige fra 1790. Han var levende opptatt av Klæbus historie og ga ut kulturhistoriske skrifter. Han ga også ut diktsamlingen «På hellig grunn».

Fig.54: *Prost Arne Skjånes (1895-1977) (Kilde: WikiStrinda.no).*

Lærer og klokker Arnt Haugum (1893-1954) (gravnr. 2-B-1/2): Arnt Haugum var klokker i Klæbu kirke fra 1941 til 1954.

Graver Peder Eidstusvet (1822-1912, se figur 44). Det er uvisst når han begynte som graver, men han overlot stillingen til sin svigersønn Hans Arntsen Hægstad i 1904.

Fig. 55: Gravn timer. 11-A-4. Kirketjener Hans Hægstad (1858-1933) og kone Anne Hægstad (1863-1956). Yrkestittel, kirketjener, på tekstfelt. Minneord, Fred, preget inn i gravminnet. Dekor: latinsk kors og liljer (foto: DIS).

Organist Karen Eidstutrø (1888-1921) praktiserte som organist fra 1911 til sin død. Hun bodde på Eidstutrø.

Fig.56: Gravnr. 21-A-3. Gravminne over brødrene Lars Lysklæth (1875-1952) og Arnt Lysklæth (1876-1958). Dekor: latinsk kors i midten (foto: Astrid Grendstad).

Lars og Arnt Lysklæth ga nytt orgel til kirka i 1939. De var gårdbrukere på Lysklæth nordre. Lars var prestens medhjelper i mange år. De har et gravminne med sammensatte deler. I midten et latinsk kors på en egen del av gravminnet. Minneteksten «*Fred hviler over ditt minne*». Gravminnet er i sort larvikitt.

Klæbu seminar

Klæbu seminar hadde 1153 elever i de årene det var i drift. Det hendte at noen døde mens de studerte i Klæbu (Sivertsen 2001). Noen av dem ble gravlagt på Klæbu kirkegård, selv om deres hjemsted var et annet sted i landet. Samtlige gravminner som er knyttet til Seminaret bevarer.

Georg Angell Hennisen (1847-1866) (gravnr. 2-D-8) var elev ved Klæbu seminar. Jernplata ble gitt av medelever. Det er tekst på begge sider av gravminnet. På forsiden: «*Herunder slumrer Georg Angell Hennisen. Død som Elev ved Seminaret. Medelevene reiste dette Minnet*». På baksiden: «*Hver den som troer på mig om han end dør skal han dog leve*».

Johan Berntsen Hofstad (1866-1883) (gravnr. 23-C-8) var elev ved Klæbu seminar. Jernkors med minneteksten «*Et er Fornødent*» (Luk. 10.42). På baksiden av jernkorset står skrevet: «*Reist av Medelever*». Johan B. Hofstad var fra Holtålen og døde av difteri.

Seminarlærer Ove Carlsen Bugge (1822-1904) og hustru Ane Arntsdtr. (1811-1878) (gravnr. 11-A-10). Han var født på Fosnes, og ble ansatt på Seminaret som lærer i 1842. Han gikk av i 1875 etter 33 år som lærer. Han kjøpte gården Svån under Fjærem i 1852, og solgte den i 1869. Senere bodde han på Halsetbakken. Klæbus første poståpneri ble flyttet fra Halsetmoen og til plassen der Bugge bodde. Datteren Albertine drev i tillegg landhandel på plassen. Stua hadde tilnavnet Tinstuggu i sin tid.

To jernkors over familien Klykken (gravnr. 1-E-16). Det ene er over Daniel Klykken, som døde litt under ett år gammel i 1885. Ved siden av ligger hans bestemor Maria Klykken, som døde i 1876. Maria var ei enke på 70 år da hun døde.

Noen seminarister som døde og ble gravlagt i Klæbu har ikke gravminne i 2012. Dette gjelder:

John Johnsen Liermarken fra Stjørdal, død som elev på Klæbu seminar mai 1849, 18 år.

Ole Halvorsen Risum fra Oppdal, død som elev på Klæbu seminar mars 1850, 18 år, gravlagt på Kristi himmelfartsdag 9. mai 1850 (merknad i kirkeboka).

Johan Olaus Susæg fra Sparbu, død som elev ved Klæbu seminar juli 1872, 19 år. I kirkeboka står følgende merknad: seminarist, døde under bading i Nidelven.

Sivert Jacobsen Sæther, død som elev på Klæbu seminar i 1881. Født 1863 i Bjørnør og konfirmert der. Døde av hjernehinnebetennelse november 1881

Andre som var tilknyttet Seminaret var:

Enke Ane Olsdtr. Thingvold. Hun døde 88 år gammel i 1869. Bosted: Klæbu seminar.

Tjenestepige Jensine Christine Mikvold?, født i 1843, død i 1869. Bosted: Klæbu seminar.

Fredrik Emil Falkenberg, født i 1890, død i 1891. Sønn av seminarbestyrer Falkenberg.

For øvrig var det en god del klæbygger som var elever på Seminaret og ble værende i bygda som lærere, gårdbrukere eller annet. Noen av disse har gravminne på kirkegården.

Blindeskolen

Blinde og svaksynte barn kom fra hele landet for å gå på Blindeskolen, som var i drift fra 1893 til 1912. Noen av disse var bare små da de kom til Klæbu. Ungene bodde på internat og det var ansatte til å ta seg av dem der. Noen av de ansatte og barna døde mens de var tilknyttet Blindeskolen.

Enke Mille Steffensdtr. Fjeld, født i Nes i Hedmark i 1826, døde på Blindeskolen 7. februar 1899 av alderdomssvekkelse. Som ektemann er oppført skredder Nils Frandsen Bakke.

Marit Johnsdtr. Kvenseth, født i Stangvik i 1879, døde på blindeskolen i mai 1900 av brysthinnebetennelse. Merknad i kirkeboka om at dødsfallet er meldt til hjemstedet.

Magnus Jensen Hestnæsset (gravnr. 1-C-4) kom fra Øyer i Gudbrandsdalen. Han var født i mai 1890 og døde 1. desember 1903 av tæring.

Kristian Blix Olsen, født i Gildeskål i 1889, døde som elev på Blindeskolen i mars 1904 på Trondhjem sykehus av tæring.

Enkefru Johanne Finberg (gravnr. 10-G-7), født i Stange i 1841, døde på Blindeskolen av magekreft i 1910.

Hvem var enkefru Johanne Finberg?

Kirkeboka for 1910 oppga at hennes siste bosted var Klæbu offentlige Blindeskole. Tittelen enkefru forteller at hun var enke da hun døde. Fødestedet Stange er oppgitt på gravminnet. Johanne bodde i 1910 på Blindeskolen sammen med sin datter og svigersønn, Helga og Johan Unger Wolff (Folketellingen 1910). Johan var født i Kristiansand den 7. juli i 1861. Sammen hadde de barna: Ester f. 1895, Karen f. 1897, Fredrik f. 1898, Helga f. 1900, Herman f. 1901, Aage f. 1904 og Bergliot f. 1906. Man sendte et brev til Historielaget i Stor-Elvdal som kom med følgende informasjon om Johanne: Hennes pikenavn var Johanne Olsdr. Hosmestadeie f. 19.01.1841. Hun giftet seg 3. august i 1863 med Helge Nilsen Finberg f. 16. november i 1836 på Kåtorp i Vang. Bryllupet stod i Stor Elvdal. I følge folketellingen i 1865 var Helge da losjerende landhandler i Øien i Stor-Elvdal. Helge døde 15. desember i 1880 på Søndre Remmen i Stange. Historielaget kunne i tillegg fortelle at Johan Unger Wolff hadde tittelen Cand. theol.

Datter Julie Helga Finberg (1865-1920)

Svigersønn Johan Unger Wolff (1861-1948). Var organist i Klæbu kirke i 18 år

Klæbu off. pleiehjem

Institusjonen Klæbu off. pleiehjem ble startet i 1917 og de første pasientene kom samme høst. Mange av de åndssvake led av tuberkulose, og pleiehjemmet hadde ingen egen avdeling for dem de første årene. Først i 1951 startet byggingen av et nytt bygg for de yngste pasientene og egen avdeling for de med tuberkulose (Internett I, se kilder). Det var til tider stor søknad til pleiehjemmet, og bare de sykeste og mest pleietrengende kom til Klæbu. Dødsfall forekom på institusjonen, og den hadde eget kirkelig utstyr til å forrette ved begravelser på stedet (se figur 57.). Dette var et vigslet kapell, som i dag er der lillesalen/salongen ligger i nordenden av Gamle festsal. Mange ble gravlagt på kirkegården, men få fikk eget gravminne i årene før 1957 (se faktaboks).

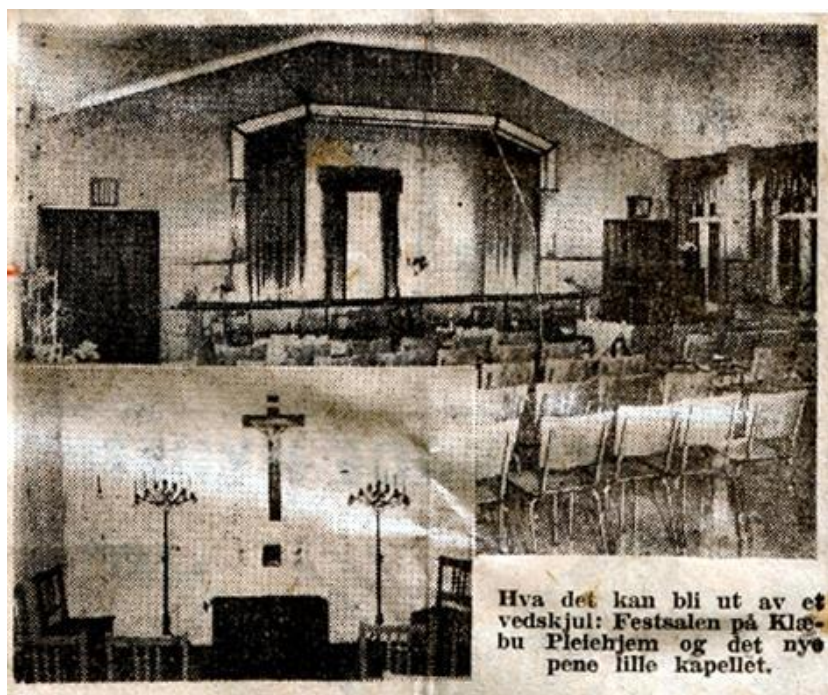

Fig. 57: Foto fra 1951 som viser det vigslete kapellet i Gamle festsal (Internett II, se kilder).

Etter 1957 fikk alle som døde på pleiehjemmet egne gravminner. Stort sett er disse like: små, stående, rektangulære gravminner med skrå hjørner, utført i rosa eller grå granitt og med enkel tekst (se figur 77). I 1967 fikk pasientene uførepensjon. Fra da av ble gravminnene betalt av pasienten selv. Begravelsene ble etter 1957 holdt på pleiehjemmet i så verdige former som mulig. Etter jordpåkastelsen var det mottakelse for de som hadde hatt mest med avdøde å gjøre og for andre pasienter. De ansatte prøvde på best mulig måte å lage en ærefull begravelse for pasientene. Figur 77 viser gravminner fra Klæbu off. pleiehjem på felt 20, øst for kirka.

Gravlegginger på kirkegården i 1920 fra Klæbu off. pleiehjem

I 1920 var det 27 dødsfall på pleiehjemmet (25 ifølge kirkeboka og 27 ifølge DIS, som har hatt tilgang til gravkart). Første dødsfall var 7. februar, da glassmestersønnen Reidar Riis gikk bort. Bare ni dager senere døde Jon Buset. De to ble gravlagt samme dag og på samme gravnr. (23-A-2). I mai ble enda en person gravlagt i samme grav. Dette var også et barn. Ingvald Andresen sovnet inn julekvelden i 1920, og var den siste som ble gravlagt dette året (på felt 23-A-5). Ut ifra kirkeboka for 1920 kan det se ut som om det var en smittsom sykdom på pleiehjemmet i desember, da det etter 28. november døde sju barn.

Gravminnet til Alfa Mathilde Haugen (1898-1920)(foto: Astrid Grendstad).

Bare fem av de 27 som døde i 1920 ble sendt til hjemstedet. Synnøve Katrin Haugen ble sendt til Trysil, Nelly Adele Hansen til Kristiania, Ragnhild Olsen til Stavanger, Anny Skjerping til Bergen og konsul Vedons datter Adelheid Margrethe til Kristiania. Av de 22 som ble gravlagt på felt 23 på kirkegården er det bare Alfa Mathilde Haugen (1898-1920) som har gravminne i 2014. Det er ei marmorplate på gravnr. 23-B-13. Det fortelles at mange av barna ikke fikk kiste, men ble svøpt inn i et klede. De som ble fraktet til hjemstedet ble svøpt inn i et lerret, bare få av dem fikk kiste. De ble fraktet til Trondheim med tilgjengelig transport.

Andre verdenskrig

Peder Eggen, født 1. juni 1889 og død 6. oktober 1942 (gravnr. 2-F-16), ble skutt av tyskerne på Falstad. Kroppen ble senket i Trondheimsfjorden. Bautaen ble reist av bygdefolk etter en innsamlingsaksjon etter krigen.

Fig. 58: Gravn. 2-F-16. Peder Eggens gravminne (kenotaf = gravsted uten legeme)(foto: Astrid Grendstad)

Fig. 59: Peder Eggen (1889-1942)(Kilde: WikiStrinda.no).

Ole Fjærli (1907-1989)(gravn. 22-F-11) var født i Valsøyfjord. Foreldrene forpaktet Eidstu øvre i 1928. Han var krigsseiler, og er tildelt to utmerkelser for sin innsats under andre verdenskrig, krigsmedaljen i 1943 og frihetsmedaljen i 1988.

Utmerkelsene til Ole Fjærli

Han seilte med skipet Drammensfjord mellom England og Amerika under andre verdenskrig. På vei over til Amerika var det passasjerer med, og returen til England bestod av nyttelast. Ole mønstret på i 1939 og forlot Drammensfjord i 1945. Fire av besetningen på Drammensfjord mottok krigsmedaljen for sin innsats. Denne ble utdelt i 1943 på det norske konsulatet i England.

Diplomet har følgende inskripsjon:

”Vi Håkon, Norges konge, kunngjør at vi har gitt krigsmedaljen til matros Ole Fjærli for tjeneste for fedrelandet under krig, London 13. august i 1943”

Frihetsmedaljen fikk han utdelt i 1988, og diplommet har følgende tekst:

”Vi Olav, Norges konge, kunngjør at vi har gitt Håkon den 7.s. frihetsmedalje til Ole Fjærli for særlig lang og innsatsfylt tjeneste på norske og eller allierte handelsskip under verdenskrigen 1939-45 og dermed ydet Norges sak store tjenester. 22/4 1988”

(Klæbu historielag,1990)

Fredrik Reinert Jonassen (1918-2002, gravnr.2-C-12) var født på Statland. Han ble tatt til fange av tyskerne og satt til å arbeide på sykehuset i Narvik i april 1940. Fredrik skrev dagbok fra dagene i Narvik, før han ble sendt videre. (Klæbu historielag, 2006).

Forsvaret

Klæbu kirkegård har få gravminner over personer med titler fra forsvaret.

Sivert O. Devle (1876-1904, gravnr. 1-C-7) var født på Devle og tjenestegjorde som sersjant. Han mangler gravminne.

Paul O. Lium (1863-1950, gravnr. 1-F-2) var fanejunker og bonde. Fanejunker var høyeste under-offisersgrad i Norge før 1927. Han deltok som grensevakt i 1905 (Klæbu historielag, 2005). Han var gårdbruker i Stavlund nordre og ordfører i 16 år.

Lars Henriksen Forseth (1855-1948, gravnr. 20-E-15) var menig soldat/grensevakt i 1905. Gårdbruker på Forseth øvre.

Bernt Ludvig H. Forseth (1882-1971, gravnr.20-E-16) var menig soldat i 1905. Tjenestegjorde blant annet som grensevakt ved traktene rundt Storlien. Han var sønn av Martha og Lars H. Forseth, og gårdbruker på Forseth øvre (Klæbu Historielag, 2005).

Ole Olsen Devle (1864-1924, gravnr.12-C-6) var sergeant i 1900 (folketellingen 1900) og deltok i 1905 som grensevakt. Har ikke gravminne i 2014.

Jacob Nordseth (1845-1927, gravnr.4-A-9) Han var stykjunker, en grad innen artilleriet. Ikke gravminne i 2014.

Offentlige personer

Svært mange menn og noen kvinner har vært delaktige i tidligere tiders styre og stell i bygda. Vi nevner her bare et lite utvalg.

Fig. 60: Gravnr. 1-F-10. Gravminne over bankkasserer Bernt L. Forset (1893-1960) med familie (se faktaboks). Familiegravsted for Forset-Ulset. S sammensatt, rektangulært gravminne med gotisk kors som dekor (foto: Astrid Grendstad).

Bernt L. Forseth begynte å studere til lærer, men da den siste av hans tre brødre døde, reiste han heim for å drive gården. Han var en mann med mange jern i ilden, ordfører, kasserer i Klæbu Sparebank og overformynder. Han var i en årrekke landsformann i Norsk Luthersk Misjonssamband.

Familiegravstedet Forset-Ulset

Gudrun Forset, f. Grenstad (1900-1991), var Bernts andre kone. På vangen til venstre står navnene til Bernts foreldre, mor Karen Arntsdr. Nideng (1860-1903) og far Lars Paulsen Forset (1854-1945). På høyre vange står navnene til Bernts tre brødre som døde unge, Paul Andreas Forset (1886-1905), Arnt Forset (1888-1891) og Arnt Forset (1891-1913). Lars var seminarist og for en kort periode vikar som øvingslærer ved Seminaret. Han var herredskasserer i Klæbu i hele 45 år. Han mottok i 1935 Kongens fortjenestemedalje i sølv.

John Estensen Nervik (1875-1952, gravnr.22-G-3) var mye benyttet i kommunale verv og blant annet ordfører i flere perioder. John var ordfører i fredsåret 1945. Han bodde på Myrheim ved Hyttfossen.

Fig. 61: Gravnr. 1-C-13. Gravminne over Johan (1900-1958) og Margot Nervik (1905-1994) (foto: Astrid Grendstad).

Johan Jonsen Nervik (1900-1958, gravnr. 1-C-13) var ordfører i flere perioder. Han var bureiser på Storvollen, som ble fraskilt Moen i 1934.

Ole Aune (1864-1947, gravnr.11-B-6) var seminarist og virket som lærer i bygda hele livet. Han var ordfører i åtte år og klokker i Klæbu kirke fra 1899 til 1934 (Klæbu menighetsråd 1990).

Olga Grendstad (1907-1969, gravnr. 10-E-1 og 2) var medlem i kommunestyret i elleve år som første og eneste kvinne i 1952-1963.

Fra næringslivet i bygda

Gårdbrukere

Fig. 62: Gravnr.2-D-9. Gravminne over gaardbruker Knudt H. Moen (1833-1918), Jonetta Gjerstine f. Tellugen (1833-1898) og Gurine Moen (1870-1943). En flat rektangulær obelisk. Dekor er et latinsk kors omgitt av bladverk (foto: Astrid Grendstad).

Knudt og Jonetta Moen var sjette generasjon på Moen. Gården Moen drev ordinært jord- og skogbruk. I Litjelva stod det et sagbruk der Moen Sag leverte trevirke på konsesjon til Trondheim kommune. Dette var en stor del av gårdsdrifta og ga arbeid til mange menn på Lappen.

Martha Pedersdtr. Brøttem (1841-1906, gravnr. 23-A-3): Etter at Martha ble enke i 1882 drev hun gården Brøttem fram til et mønsterbruk. Hun drev også skysstasjon på gården. Det fortelles at hun om morgenen, når hun stod på trappa og gav ordre til arbeiderne, avsluttet med ordene ”det

får bli med det”. Minneteksten på gravminnet hennes er” *Gud er kjærlighet*”. Den sier mye om Martha, hun visste alltid råd når noen hadde det vanskelig.

Karen (1870-1959, gravnr. 1-G-15) og Peder Lettingvoll (1874-1960, gravnr. 1-G-14) drev gården Lettingvoll. Karen var gårdbrukerkone som hadde ansvaret for det inne og mat til gårdens arbeidere. Hun gikk alltid med mat og drikke til arbeidsfolket. Peder drev med forskjellige gjøremål i tillegg til gårdsarbeidet. Gården hadde sagbruk og leverte trevirke til Trondheim by. Peder var også ledd-doktor, les mer om han under avsnittet «Helsevesenet i bygda». Karen hadde et sterkt kristent livssyn, og Lettingvoll var mange ganger stedet for samlinger i Misjonsforeninga. I en tid var det småskole på gården. Hun hadde en maskindrevet vevstol og vevde damask på bestilling. Mange unger var hos henne og tjente noen ører på å fylle garnspoler.

Småbrukere

Fig. 63: Gravnr. 10-E-4. Gravminne over Eli Grendstad (1865-1959). En flat, rektangulær obelisk (stele). Vulst over postament. Dekor et latinsk kors og sluttstrek. (foto: DIS).

Da Eli Grendstad ble enke etter at hennes mann ble skutt på elgjakt, kjøpte hun Målsjøåsen for pengene hun fikk som erstatning. Hun flyttet dit med sine fire gutter og drev Målsjøåsen alene i mange år. Eli hadde pleiebarn og ekstrainntekter på den måten. Hun var ei selvstendig dame med

sterk vilje, og gjorde noe som ikke var vanlig for enker først på 1900-tallet: hun kjøpte seg egen gård.

Fig. 64: Gravnr. 22-F-13. Gravminne over Oluf Andreas Storvold (1883-1966). Dekoren over tekstfeltet er ei åttetakket stjerne, omgitt av franske liljer på hver side (foto: DIS).

Oluf Andreas Storvold var postbud og småbruker. Han gikk annenhver dag strekningen fra Storvoll til Sjøbygda, videre om Hyttfossen, Moen, Tanemsflaten og hjem. Han mottok Kongens fortjenestemedalje i sølv for sin innsats som postbud.

I 1902 kjøpte Gunerius Ellingsen Lyshaug (1862-1955, gravnr. 21-D-4), den ene halvdelen av Ytterugla. I tillegg til å drive småbruket var han postmann i mange år.

Gårdsarbeidere (tauser og drenger)

Dette var en gruppe som var svært viktig for den daglige drifta på gården. Gjøremålene var mange og ofte slitsomme. For tausene kunne det dreie seg om arbeid i fjøset med foring, stell og

melking. Ofte var det bæring av vann fra brønn på gården. Med mange dyr ble dette et slit. I tillegg deltok tausene i det daglige matstellet på gården.

Drengenes arbeid var ikke mindre krevende. Stell og foring av hestene var en del av de faste arbeidsoppgavene. Onnearbeid, tresking og skogsarbeid var andre gjøremål.

Fig. 65: Gravnr. 20-E-20. Gravminne over Marta Dahl (1871-1948). Gravminnet er stående og nesten kvadratisk. Det har dekor i form av en krans med laurbærblad og minneteksten «Takk for alt» (foto: Astrid Grendstad).

Marta Dahl (1871-1948) var taus på Ulseth søndre hele sitt yrkesaktive liv. Dette var ingen ubetydelig yrkestittel. Det ble ofte lange arbeidsdager. Hun har et vakkert gravminne, dekoren minner om en seierskrans.

Peder Bromstad (1882-1961, gravnr. 22-D-10), var dreng, og en stødig arbeidskar med særlig ansvar for hestene på «Framigården» (Tulluan søndre).

Kjøpmenn

Bygda er topografisk delt av Nidelva. Det ble etablert landhandlerier flere steder i bygda. Dette skyldtes både avstandene og framveksten av tettsteder. Kjøpmenn fantes før 1945 blant annet på

Tanem, Hyttfossen, Sjøen, Teigen, Hesttrø og Lysklett. De eldste gravminnene over disse kjøpmennene bevarer.

Nils Nilsen Aftreth (1855-1910, gravnr.10-G-5) drev landhandel på Teigen, i dag Klæbu bygdemuseum, sammen med sin kone Ane (1851-1917). Ved siden av drev de også gårdsbruket.

Fig. 66: Gravnr. 1-C-4. Gravminne over Ane og Gunerius Eidstu. Dekor: et latinsk kors med girlander over (foto: Astrid Grendstad).

Ane (1871-1946) og Gunerius Eidstu (1863-1947, gravnr. 1-C-4) drev som landhandlere på Tanemsflata fra 1900 og var alene om drifta fram til 1933, da sønnen Lars gikk inn i virksomheten.

Ole Devle (1899-1946, gravnr. 2-A/B-1/2) var kjøpmann på Hesttrø i Klæbu.

Ole Halset (1872-1933, gravnr. 11-A-1) var kjøpmann på Halset (Skarpsno). Ikke gravminne i 2014. Einar Holthe (1905-1978, gravnr. 35-A-1) førte hans landhandel videre fra 1934 på «Strøket».

Ole Østlyng (1882-1963, gravnr. 1-F-7/8) var kjøpmann på Hyttfossen i den tida sagbruket var i drift. Hans far, Lorents Larsen Østlyng, startet som handelsmann på Hyttfossen og var det allerede i 1900. I tillegg arbeidet han som bas/fløtmester ved sagbruket. Lorents er gravlagt i Klæbu, men har ikke noe gravminne i 2014.

Håndverkere

Ethvert bygdesamfunn var avhengig av håndverkere før industrialiseringa kom. De kunne være både kvinner og menn. Mange ulike slags håndverk fantes i Klæbu. Det var nødvendige yrker som smed, snekker, skomaker, skredder, flatbrødbaker og folk som laget tekstiler av ulike slag. En har tatt med et lite utvalg av de mange som hadde håndverk som hoved- eller attåttnæring. Følgende gravminner bevares:

Fig. 67: Gravnr. 34-D-1 og 2. Gravminne over Ole O. Bjørklimark (1863-1955) og hans kone Marit Bjørklimark (1866-1936). Dekoren på gravminnet har form av Guds øye med kors. På sidene er det kvadrater og søyler (foto: DIS).

Snekker Ole O. Bjørklimark bodde i Bjørklimarka og hadde eget snekkerverksted. Ole var en dyktig håndverker og har bl. a. laget brudestolene i kirka, og ski. Snekkerverkstedet er i dag en del av Klæbu Bygdemuseum.

Skredder Peder P. Hagen (1861-1934, gravnr. 35-C-5) bodde i Husbytrøa og arbeidet på Klæbu off. pleiehjem.

I Torvmarka var det to generasjoner skomakere. Bardo Olsen Torvmark (1845-1902, gravnr. 23-D-13) var født på Høyby i Selbu, og bodde i Torvmarka. Ole Andreas Torvmark (1866-1939, gravnr.33-G-5) sønn til Bardo fortsatte som skomaker. Tredje generasjon, Karl Torvmark (1909-1985), dyrka opp Granmo og drev også som skomaker (utdannet skomakermester).

Samfunnet på Hyttfossen

Omkring sagbruket på Hyttfossen var det et aktivt miljø. Mange kom langveisfra for å arbeide på sagbruket. Samfunnet hadde egen småskole på Lettingvold og landhandel hos Lorents og Ole Østlyng. Mange lag og organisasjoner ble startet på Hyttfossen. Klæbu Skytterlag og Klæbu Arbeiderlag kan nevnes her. Gravminner over dem som var knyttet til Hyttfossmiljøet, er det få igjen av i dag.

Jon P. Hyttsagen (1852-1939, gravnr.33-E-4) var oppfinner, jeger, smed, håndverker, musiker og «historieforteller». Han bygde forsamlingshuset «Josalen» og bru over Springfossen. Det ble i 1985 reist en minnestein over Jo Hyttsagen på Hyttfossen omtrent der Josalen stod. Har ikke gravminne i 2014.

Fig. 68: Gravnr. 3-G-4. Gravminne over Ole A. Reitan (1846-1895) og hustru Anne Reitan (1844-1921). Gravminne av marmor. Dekor: latinsk kors (foto: DIS).

Ole A. Reitan (1846-1895, gravnr. 3-G-4) arbeidet på Hyttfossen sagbruk og var høvlerimester der. Kona var hjelpekone ved fødsler i Klæbu.

Ole Vuttudal (1867-1946, gravnr. 20-B-16) og hans kone Marit Vuttudal (1865-1906) bygde Vuttudalstuggu (Brøttemsvegen mellom krysset på Hyttfossen og Trangfossbrua). Ole var sagbruksarbeider. De kom fra Vuttudal til Hyttfossen for å finne seg arbeid der.

Fig. 69: Gravnr. 21-E-10. John Engan (1879-1955) og ektefelle Martha Engan (1875-1960). Over tekstfeltet er det et latinsk kors Dekor: palmegreiner og blomster. Tittelen bruksbestyrer er brukt (foto: DIS).

Bruksbestyrer John K. Engan var en av de som ledet arbeidet på Hyttfossen sagbruk. Han hadde militær utdannelse og var fanejunker.

Reist av arbeidskamerater

Gravminnet til Ingebrigt Nilsen Målsjøås (1876-1904, gravnr. 1-E-11). Han bodde på Målsjøåsen. Ingebrigt arbeidet ved Kjøli Gruver, og døde av lungebetennelse mens han kjørte det siste lasset heim. Arbeidskameratene reiste dette minnet over han.

Helsevesenet i bygda

Av de som arbeidet i helsevesenet før 1960, er det få gravminner. Det gjelder yrkesgruppene jordmor, sykepleiere og leger. Vi finner gravminner av lekfolk som behersket alt fra å ta i mot barn, stelle syke, spjelke brudd og gjøre klar de som var døde. Gravminnene til disse er det viktig å ta vare på, med tanke på å formidle historien til kommende generasjoner.

Anne Reitan (1844-1921, gravnr.3-G-4) bodde på Hyttfossen (se figur 68). I november 1885 var hun på husmannsplassen Brøttemsdal og forløste et dødfødt barn hos Ane og Gudbrand.

Jordmor Mari Rise (1861-1927, gravnr. 4-D-6). Mari Rise var jordmor i flere tiår. På slutten av livet bodde hun i Klæbu sentrum. Hun har ikke noe synlig gravminne.

Ole Haldorsen Moen (1846-1929, gravnr.1-F-14) bodde på Lettingvoll nordre og hadde i tillegg Nygården. Han var «ledd-doktor», hadde utstyr for årelating og spjelket beinbrudd. Da Peder Nilsen Målsjøås flyttet til Lettingvoll lærte han dette yrket av Ole. Peder hadde i tillegg lært av sin far, Nils Nilsen Målsjøås. Det het seg Peder var flink til å utføre slike oppdrag.

Fattigomsorgen

Klæbu er nabokommune til Norges tredje største by og mange har hatt som «attåtnæring» å ta seg av barn og andre som ble forsørget av fattigomsorgen i Trondheim. Dette finner vi spor av i kirkeboka og noen av dem er gravlagt på kirkegården, men har ikke synlig gravminne:

Maria Kaspara Sakshaug (gravnr. 10-H-6) var et slikt barn. Hennes far ble oppgitt å være bakersvenn Jørgen Sakshaug i Trondheim. Maria (1903-1911) bodde på Rønningsbakken, der hun døde av tuberkulose.

Petter Kristian Jensen Haug (gravnr. 22-A-5, f. 1860) fra Leka prestegjeld bodde på Husby da han døde i 1912. Kirkeboka forteller at han var bortsatt av fattigvesenet fordi han var sinnsyk.

Anna Kristin Værnes (gravnr. 11-A-1, f. 1849) var fra Trondheim og bodde på Tanemshalden da hun døde i 1912. Kirkeboka forteller at hennes opprinnelige yrke var gateselgerske. Hun døde av tarmslyng.

Tuberkulosens herjinger i bygda

På Klæbu kirkegård finner vi gravminner over innbyggere som døde av det som kalles brystsykdom, tæring eller tuberkulose. Første gang tæring er oppgitt som dødsårsak i kirkeboka er i 1884 da Lars Olsen Guttusten døde. Samme år er dette oppgitt som dødsårsak også hos Niels Pettersen Moøien og Paul Pedersen Rønningen. Ingen av disse har gravminne i 2014. Flere familier var barnrike og bodde tidels under dårlige forhold. Mødre og unge, ugifte kvinner noe lenger ut i søskenrekka ble satt til å pleie de syke. De unge kvinnene ble derfor ofte selv offer for smitten og utviklet sykdommen. Tuberkulosen rammet hovedsakelig dem i aldersgruppen 20 -29 år, særlig etter første verdenskrig og første del av 1920- årene (Døssland, 1980). Med støtte i kirkebøkene kan man dokumentere at tuberkulosen var dødsårsaken. Noen av disse gravminnene vernes automatisk, da de er å finne på den eldste delen av kirkegården.

Tuberkulose som dødsårsak i kirkeboka ble første gang brukt i 1899, da Marie Aagesdtr. Berg døde. Hun var født på Berg i Inderøy, og forlovet med John Tanemsmo. Hennes gravminne er å finne på felt 2, like øst for kirka. I kirkeboka ble det vanlig å bruke tuberkulose som dødsårsak i stedet for tæring etter 1918. De som har fått tuberkulose som dødsårsak tidligere har vært knyttet til Blindeskolen. Ellers ble tæring brukt.

Det vil bli for omfattende å nevne opp alle de som døde av tuberkulose i bevaringsplanen.

Spanskesyken

Mange mennesker i Klæbu ble rammet av «spanska» og døde. Dette er den siste store pandemien i Norge, som også rammet Klæbu. Spanskesyken herjet i Klæbu i årene 1918-1920. Kirkeboka oppgir lungebetennelse, influensa og bronkitt som dødsårsak, muntlige overleveringer kaller dette for spanskesyken. Det første tilfellet som er rapportert i Norge av spanskesyken er fra april i 1918 i Bergen (Borza, 2001). I Norge er det tre bolker der spanskesyken opptrer, våren 1918, november/desember 1918 og våren 1919. For Klæbu kan det se ut som om de tre periodene var våren 1918, september til desember 1918 og våren 1920. Lungebetennelse var en vanlig dødsårsak ved spanskesyken. Dødelighetsraten var på 1,1 til 1,3% av befolkningen, og en har beregnet at 13000 til 14000 nordmenn døde av viruset.

11.04.1918 Mari Hofstad f. 1853 i Trondheim bodde på Klæbu Pleiehjem, døde av bronkitt

11.05.1918 Randi Toresdtr. Grendal f. 1849 i Rennebu og bodde på Stavlund

19.09.1918 Ragna Elisabeth Tanemsmo f. 1894

25.09.1918 Lisbeth Larsdtr. Follesørli f.1896 i Surnadal og bodde på Aune

1.10.1918 Martha Larsdtr. Engum f. 1847 i Orkdal og bodde på Sjøli

3.11.1918 Marie Furnes f. 1902 i Trondheim og bodde på Klæbu Pleiehjem der hun arbeidet som sykepleier. Det er første gang at influensa ble brukt i kirkeboka som dødsårsak.

3.11.1918 Ole Arntsen Grendstad f. 1894 og bodde på Nordseth.

3.11.1918 Olga Prestø f. 1910 på Oddernes og var pasient på Klæbu Pleiehjem og døde av influensa.

3.11.1918 Paul Marius Pedersen f. 1875 på Levanger og var pasient på Klæbu Pleiehjem da han døde.

7.11.1918 Johanne Marie Mohn f. 1904 i Tromsø og døde av influensa.

8.11.1918 Edith Petra Mohn f. 1906 i Tromsø og døde av influensa.

8.11.1918 Signy Brotkorp f. 1907 i Vadsø og var pasient på Klæbu Pleiehjem da hun døde.

11.11.1918 Ole Alfred Nygård f. 1885 i Mosvik og bodde på Lysklætttrø.

21.11.1918 Gyda Marie Holm f. 1911 og bodde på Sneeggen

24.11.1918 Ane Kjerstina Aune f. 1890 i Klæbu, døde på Bratset i Rennebu av lungebet.

28.11.1918 Nils Pedersen Hagen f. 1913, bodde på Hagen da han døde av hjernebet.

5.12.1918 Hildur Olsen f. 1904 i Tromsø, var pasient på Klæbu Pleiehjem da hun døde av influensa.

7.12.1918 Nicolai Ulstad f. 1874 og bodde på Lilleuglen da han døde.

26.12.1918 Olaf Hjalmar Skagen f. 1882 i Trondheim, var pasient på Klæbu Pleiehjem da han døde av influensa.

03.03.1920 Anne Storvold f. 1886 i Klæbu. Bodde på Storvolden.

I 1919 brukes ikke influensa som dødsårsak. Det er heller ikke noen dødsfall før i mars måned, foruten et med annen dødsårsak i januar. Dette tyder på at influensaen avtok som dødsårsak i løpet av våren i 1919. Da Klæbu Pleiehjem hadde tilsyn av lege, var det naturlig at de tok i bruk

influenza som dødsårsak først. November og desember i 1918 er de to månedene viruset herjet på det verste i Klæbu, om man studerer dødsfallenes dato. Flere av dem som døde var pasienter på Klæbu Pleiehjem, der muligheten for smitte var stor. Det hadde to hovedårsaker, de hadde mange svært syke pasienter med svekket immunforsvar fra før de ble syke, og de sov på sovesaler uten mulighet for å isolere de syke. Bare fem av de døde her er gravlagt på sine hjemsteder. Noen av de som døde ble begravet på samme dag, og i samme grav. Spanskesyken var dødsårsak så sent som i 1920, men kirkeboka oppgir da lungebetennelse og bronkitt som dødsårsak. Dette har sammenheng med at viruset slo tilbake i muterte former, og at spanskesyken i seg selv bidro til varig skade på lungevev (Borza, 2001).

Ulykker

Selbusjøens vestre del ligger i Klæbu. Fra den renner Nidelva gjennom bygda og ut i Trondheimsfjorden. Selbusjøen er dyp og har sterke strømmer. Om vinteren er isen ikke til å stole på, og verre ble det etter kraftutbyggingene. Dette har vært årsak til ulykker i bygda. Noen er blitt funnet, og familien har en grav å gå til. Andre som har druknet er ikke blitt funnet. På sommeren er både elva og sjøen hyppig brukte badesteder.

Fig. 70: Gravn.22-G-3. Gravminne over John E. Nervik (1875-1952) og Emil Nervik (1897-1918), av typen stående rektangulær. Dekor et latinsk kors over tekstfelt og stjerner med stråler på siden (foto: Astrid Grendstad).

Foruten drukning er det eksempler på skyte-, arbeids- og fallulykker. Vi nevner disse:

John Olsen Sæther (1876-1887) gikk gjennom isen på Selbusjøen 16. januar i 1887. Han var født i Selbu og bodde på Hyttsagen.

Ole Olsen Rømmesmo (1833-1889) født i Øksendal og bodde på Hyttfossen. Ble slått i hjel i en tømmerlense 22. november 1889. Gravlagt i Klæbu.

Sivert P. Eidstu (1852-1902, gravnr. 4-D-7). Det var flere fra Eidstu som druknet i Nidelva.

Torstein Korsvoll (1870-1904) ble sparket i hjel av en hest som traff han i hodet med hoven. Forpaktet Målsjøgården. Var født i Tydal. Døde på sykehuset noen få timer etter ankomst (Kirkeboka for 1904). Hvor han er gravlagt sier ikke kirkebøkene noe om.

Jon Guttormsen Amdal (1851-1908). Han gikk utfor kaikanten i kanalen i Trondheim og druknet.

Klaus Ingebrigtsen Grendstad (1860-1908, gravnr. 10-E-4) ble skutt under elgjakt i Tydal.

Paul L. Forseth (1891-1910, gravnr. 4-E-4) døde under bading i Nidelva først i august 1910.

Emil Nervik (1897-1918, gravnr. 22-G-3) skulle løsne en tømmerfloke i kanalen ved Brøttem, da han kom under tømmeret og druknet. Se figur 70.

Bjarne Johansen Rundhaug (1905-1926) bodde på Rundhaug i Klæbu. Hadde vært på tømmerhogst på Brungmarka da han gikk gjennom isen på vei hjem 19. mars 1926. Liket ikke funnet.

Andreas Iversen Nesset (1901-1926) bodde i Nesset. Hadde vært på tømmerhogst på Brungmarka da han gikk gjennom isen på vei hjem 19. mars 1926. Liket ikke funnet.

John Johansen Borgen (1879-1931) bodde på Grendstadmo. Druknet 15. april i 1931.

Albert Theodor Eggan (1872-1957, gravnr. 23-D-17) døde etter et fall fra låvebrua.

Jon Ingvald Olsen Storsve (1904-1960, gravnr. 22-D-9) bodde i Jørgenstrøa. Han var i båt da han falt i elva og ble tatt av Fjæremsfossen og druknet.

Familiegravsteder

Her har vi tatt med familiegravsteder som er innramma av stakittgjerde og/eller granittkant.

Fig. 71: Gravnr. 4-A,B-1, 2, 3 og 4. Familien Ulstads gravsted. Et smijernsstakitt omkranser familiegravstedet (foto: DIS).

Ulstads familiegravsted er omgitt av et stakittgjerde av smijern. På marka i denne inngjerdinga er det fylt opp med singel. En murkant går rundt hele stakittgjerdet og danner en forhøyning i forhold til det øvrige terrenget. Gravminnet er i lys granitt og utformet med tre plater som er satt sammen. Dekoren er et latinsk kors øverst på den gavlformete, midterste plata. Navnene er preget inn i platene og svartmalt. Seminarbestyrer Nicolai Ulstad var stortingsrepresentant og ligger gravlagt her.

Ulstads familiegravsted

Seminarbestyrer Nicolai Ulstad (1808-1875) og hans kone Anna Catrine Ulstad (1805-1876).

Edwarda Green Ulstad (1840-1920) og Gerhardine Sofie Ulstad (1842-1930).

Karen Ulstad, f. Gjellien (1853-1929) var Gunnar Nicolaisen Ulstads (født 1847) kone. Hun ble igjen i Norge da han emigrerte til Amerika i 1880.

Lærer Karl Ulstad (1873-1939) og hans andre hustru Karen, f. Refsnes (1883-1979). Karl var lærer og ordfører 1913-1916. Han var seminarist fra det siste kullet i 1892 og overtok Torven i 1909. Gunnar Ulstad (1900-1956) og ektefelle Laura Ulstad, f. Andersen (1904-1979). Han døde i en traktorulykke. Gunnars søster, diakonisse Anna Ulstad (1906-2006), som virket i Oslo, er gravlagt her.

Fra Karls andre ekteskap er disse barna gravlagt: Geirmund Ulstad (1913-1976), ektefelle Aslaug Ulstad (1906-1992) og Ola Ulstad (1911-1992).

Fig. 72: Graven ligger på felt 2. Gravminne over er familiegravstedet til Brøttem. Kanten rundt gravstedet er murt opp av runde steiner. Familiegravstedet ble opprettet i 1944 (foto: Astrid Grendstad).

Fig. 73: Gravnr. 2-A/B-1/2. Gravminne over kjøpmann Ole Devle og hans kone Martha. Monumentalt gravminne med løse vanger. Dekoren er en løpende hund og kors over tekstfeltet (foto: Astrid Grendstad).

Familiegravstedet til Devle (felt 2) har innramming med blokker i granitt. På gravminnet navnene Ole Devle (1899-1946) og Martha (1905-1992). De var handelsmenn på Hesttrø.

Familiegravsted uten stakittgjerde rundt

Hjelliens familiegravsted (gravnr. 4-B-6-10). Tidligere lå Hjelliens graver på sørsiden av kirka, rett ved utgangen. Da det nye familiegravstedet ble laget (usikkert når), ble kistene med legemene flyttet fra denne gravplassen til nåværende sted. En kjenner ikke til med sikkerhet hvem som ble flyttet (pers. meddelt av Klaus Hjellien januar 2014).

Fig. 74: Gravnr. 4-B-6-10. Gravminne over familien Hjellien (foto: DIS).

Gravminner som bevarer i henhold til Maltakonvensjonen

I Maltakonvensjonen er visse gravutstyr og levninger automatisk fredet. Dette gjelder for nomader (samer) og minoritetsfolk (skogfinner, romani og sigøynere). Kirkegården har graver over nomader, men uten synlig gravminne. De gravlagte på lista nedenfor bevarer i henhold til Maltakonvensjonen:

Morten Nils Ols. Kant, fødested Hedefjel (?) i Sverige. Omreisende, kirkeboka antar at han var født i 1847-1850. Han ble funnet hengende i et tre i Vassfjellmarka vinteren 1887.

Maria Elisa Norfjeld (1892-1928, gravnr. 4- C-11), fødested Kvikne, oppholdt seg da hun døde på Klæbu off. pleiehjem.

Anna Emilie (1883-1937) og Anton Kristian Lysgård (1865-1953, gravnr. 34-B-5). Anton Kristian Lysgård var skogfinn. De bodde på Vollan (under Brøttem) etter at de kom fra Vikvaret i Selbu.

Gravminner som forteller om stedsnavn

I dette avsnittet er det fokusert på gravminner hvor etternavnet også er et stedsnavn som er i ferd med å forsvinne fra bygda av ulike årsaker. Det har vært vanlig i bygda å ta etternavnet på den gården/småbruket/plassen der en bodde. Dette endrer seg etter hvert som tiden går. Det samme gjelder for hvor folk velger å bosette seg. I Klæbu gjelder dette på steder som for eksempel Sneeggen, Krokbakken og Nideng.

Nideng ligger nord i Klæbu på Vassfjellsida av bygda. En gammel ferdselsvei gikk fra sør gjennom Nideng og Nidengskaret mot Trondheim. Gårdene Nideng nordre og Nideng søndre var trolig betydningsfulle i sin tid. I dag er de gamle slektene med gårdsnavnet som slektsnavn for lengst flyttet ut. Det er viktig at gravminner fra Nideng som finnes på kirkegården blir vernet for ettertida med tanke på å dokumentere slektsnavnet Nideng, fordi det ikke lengre brukes i Klæbu.

Fig. 75: Gravnr. 4-C-9. Gravminne over Anne Nideng (1857-1939). Midtstykke for tekstfelt med løse, stående, rektangulære vanger på hver side. Latinsk kors i midten og sluttstrek under tekst (foto: DIS).

Anne Nideng var født på Nideng nordre i 1857 i en søskenflokk på sju. Hun døde ugift i 1939. Anne drev melkehandel i Tippmannsgården i Trondheim i over 50 år. Hun testamenterte kr. 100.000 til Misjonssambandet.

Else Nideng (1862-1932) var født på Nideng Nordre i en søskenflokk på sju. Hun trådte til for sin søsters familie da søstera døde i 1903 på Ulset søndre.

1.4 Registrering/prioritering/bevaring

Innenfor bevaringsområdet har en valgt ut et sammenhengende område. Dette er den delen av kirkegården som ble definert som middelalderdelen.

Middelalderdelen. Dette er et sammenhengende bevaringsområde hvor en har lagt opp til en mer omfattende registrering enn på resten av kirkegården. Området omfatter også en sikkerhetssone på fem meter, samt området nord og utenfor kirkegårdsporten (se eget kart).

På bakgrunn av registreringer som er foretatt er det vurdert bevaringsverdig for:

- A. Hele kirkegården
- B. Nærmere definerte deler av kirkegården
- C. De enkelte gravminner

Disse vurderinger danner grunnlaget for forslag til bevaringsplan

A. Hele kirkegården

Deler av Klæbu kirkegård er middelalderkirkegård. Det er viktig at kirkegårdslandskapet nært opptil kirkebygget dvs. kirkegårdshaugen, oppleves enhetlig. Nye gravminner her vil forstyrre balansen i forhold til at dette er en middelalderkirkegård. Her kan det være aktuelt å ty til eventuelt gjenbruk av gravminner som er gått ut av bruk.

Stakittgjerdet rundt kirkegården bevares som en del av kirkegårdens utstyr.

Hovedport i jern med dekor bevares.

Steinmur i sør. Denne markerer kirkehaugens avslutning. Hensikten med, og alder på denne vites ikke. Denne bevares.

Fig. 76: Steinmur i sør (foto: Astrid Grendstad)

B. Nærmere definerte deler av kirkegården

1. *Området rundt trappa til sakristiet (øst).* Dette området strekker seg i østlig retning til gravminnene bak Darres familiegravsted, nord til gravminnet over prost Skjånes, og i sør til gravminnet sør for kirketjener Hegstad. Sannsynligvis ligger prost Lemvig og kone på dette området. Området bevares i sin helhet.
2. *Gravminner ved kirkas innganger og grusganger og ved porten bevares.* Disse danner bakgrunnen for det visuelle inntrykket av kirkegårdens eldste del, og bør ikke endres.
3. *Innrammede familiegravsteder.* Kirkegården har tre slike. Det er Brøttem, Devle og Ulstad som alle bevares.
4. *Gravminner knyttet til Klæbu off. pleiehjem.* Felt 20 bevares.

Fig. 77: Gravminner på felt 20 over døde på Klæbu off. pleiehjem (foto: Astrid Grendstad)

C. De enkelte gravminner

Vedtekter for kirkegården må tilpasses bevaringsplanen. Graver og gravutstyr kan ikke slettes eller erstattes med et annet, uten etter vurdering av gjenbruk. Ved evt. gjenbruk må gravminnet harmonere med andre gravminner i området. Graver og gravutstyr uten fester, men som omfattes av bevaringsplanen, er Kirkelig fellesråds ansvar.

Gravminner eldre enn 100 år (1915) bevares.

Gravminner mellom 60 og 100 år. Dette er gravminner som pga. materialvalg, symbolikk, dekor, kunsthistorie, lokal- og/eller personalhistorie er viktige å bevare.

Gravminner yngre enn 60 år. Disse kan bevares på bakgrunn av person-/lokal-/idehistorisk verdi, symbolbruk eller materialvalg.

Barnegraver

Alle barnegraver eldre enn 60 år bevares.

1.4.1 Utfyllende kommentarer til bevaringsplanen

Middelalderdel

Gravminner på denne delen av kirkegården bevares i henhold til registreringsskjema og raster-vedlegg. For å opprettholde preget av “middelalderkirkegård”, bør man ved eventuell ny bruk av grav vurdere gjenbruk av eldre gravminner, dersom det ikke er plass til nye navn på eksisterende gravminne. Dette vil medføre at Fellesrådet/Menighetsrådet sørger for å ta vare på eldre gravminner som ikke lenger er i privat eie. Kostnader for nedsliping/restaurering må bæres av den nye eieren.

I brev av 26.11.2009 bemerker Riksantikvaren følgende: *For å oppnå forutsetninger for et godt vern av kirkestedet må den middelalderke delen av kirkegården avmerkes som hensynssone D etter pbl § 12-6 jf. § 11-8. Det er derfor nødvendig at middelalderkirkegårdens avgrensning blir kartlagt, og at den legges inn i reguleringskartet med en sikkerhetssone på 5 meter omkring, jfr. kml § 6.*

Så langt i planarbeidet vet en at det innenfor middelalderkirkegården er områder som har vært i kontinuerlig bruk, samt at det er sannsynlighet for at det er områder hvor det ikke har vært kontinuerlig bruk av gravene. Denne kunnskapen er avgjørende for i hvilke områder en kan fortsette med gravlegginger, idet det kun er områder som har vært i kontinuerlig bruk som tillates benyttet til gravlegging. Konsekvensen av dette er at middelalderkirkegården må deles opp i områder som det knyttes ulike bestemmelser til. Det må derfor utarbeides en plan for middelalderkirkegården som viser hvor det har vært og ikke har vært kontinuerlig bruk jf. § 4 i forskrift til gravferdsloven. Kontinuerlig bruk av middelalderke kirkegårder betyr jevn bruk av kirkegården frem til i dag. Dersom deler av kirkegården ikke har vært i bruk etter 1945, anses disse delene ikke lenger å tilfredsstille vilkåret for kontinuerlig bruk. Det vil si at det ikke tillates å gjenoppta disse delene av kirkegården til gravlegging, jf. “Kirkerundskrivet”, rundskriv T-3/2000 fra MD og KUF.

Gjennom reguleringsplanarbeidet avgrenses og kartfestes den middelalderke delen av kirkegården. De områdene av kirkegården som har vært i kontinuerlig bruk vil fortsatt kunne

brukes som dette. Tillatelsen forankres i plankartet og kirkens gravplan. All annen graving på den fredete delen av kirkegården skal det søkes om tillatelse til i h.h.t. kml § 8.

Arealet innenfor middelalderkirkegården som har vært i kontinuerlig bruk skal avmerkes som egen hensynsone D1, med bestemmelser som sier at det tillates gravlegging i eksisterende gravsteder.

De felter innenfor middelalderkirkegården som ikke har vært i kontinuerlig bruk skal avmerkes som hensynsone D2 i reguleringsplanen, med bestemmelse som sier at det ikke tillates inngrep i grunnen.

1.4.2 Konsekvenser ved gjennomføring av bevaringsplanen

1. Reguleringsplaner

Reguleringer som kan komme må ta hensyn til middelalderkirkegården og området i nord utenfor dagens stakittgjerde (se vedlegg).

2. Vedlikehold

Kirkebygget og grusganger rundt dette

Ved vedlikeholdsarbeid på kirkebygget bør man utvise forsiktighet med tanke på graver som ligger under grusgangen rundt dagens kirke og inntil kirkas mur. Forsiktigheten gjelder særlig bruk av tungt maskinelt utstyr som kan skade gravutstyr under jordoverflata. Tiltak som planering, oppfylling av masse og gravearbeid er søknadspliktig til Riksantikvaren (Holme 2005).

Stakittgjerdet rundt kirkegården

På enkelte steder har stakittgjerdet bruddskader. Maling/beis er avskallet, og det er algevekst på stakittet. Gjerdet bør snarest vedlikeholdes. Det bør vurderes å “tynne ut” bjørketrærne. Det er disse som ved drypp holder gjerdet fuktig, hindrer tørking, og får algene til å vokse. Dette gjelder særlig på nordsida av kirkegården.

Pleie av vegetasjon

En plan for beplantning av kirkegården bør utarbeides. Ved noen gravminner er vegetasjonen så tett at den til dels dekker teksten. Som del av et årlig vedlikehold bør beskjæring foretas. Dette bør fortrinnsvis gjøres på tidlig vår. Forslaget til egnete sommerblomster, stauder og busker kan slås opp på info-tavla utenfor gjerdet.

Vedlikehold/oppussing av gravminner

Anbefalinger

Mange gravminner er i dårlig forfatning og er ikke stabile. Her bør gravfesterne få pålegg om sikring av ustø gravminner ved bolting.

Marmorplater i smijernstativ er særlig utsatt for skader ved grasklipp. Kommunens ansvarlige for vedlikehold må gjøres oppmerksom på dette av driftsansvarlig. Tekst på disse platene bør reingjøres.

Gravminner som ikke har eiere, og som etter planen skal bevares, bør snarest settes i stand og reingjøres. En prioriteringsplan for vedlikehold av ovenfornevnte gravminner bør utarbeides. I ramma under finnes litteraturhenvisninger for restaurering av gravminner.

Riksantikvarens informasjon om kulturminner:

Kirkers omgivelser, bevaring av kirkegårder og gravminner

Bygninger og anlegg

Overflatebehandling, fjerning av lav og mose på stein

Overflatebehandling, støpejern

Vedtekter

Vedtektene på kirkegården bør etter at Bevaringsplanen er godkjent tilpasses planen. Graver og gravutstyr som omfattes av Bevaringsplanen kan ikke slettes eller erstattes med et annet. Navnetilføyer på slike gravminner må godkjennes av Kirkelig fellesråd. Graver og gravutstyr uten fester, men som omfattes av Bevaringsplanen, er Kirkelig fellesråd sitt ansvar. De fleste gravminnene som er foreslått bevart er i privat eie. Når en går inn for å bevare disse, må kirkegårdsvedtektene endres for å tilpasses bevaring. Det bør lages vedtekter for gravminner som bevares. Urner kan settes ned, dersom avdøde har familie på ei grav som er foreslått bevart.

Ved fjerning av gravminner eldre enn 60 år, skal det søkes tillatelse fra Fylkesmannen. På felt 31 og vestover, som har hatt gravlegginger senere enn 1945, åpnes for ny gravlegging såfremt man ikke påtreffer grav som er automatisk fredet.

Vedtekter for spesielle gravminner.

Gravminner i jern var særlig i bruk på 1800-tallet og til først på 1900-tallet. Det var egne produsenter i Trondheim som spesialiserte seg på å lage slike i støpejern. Mange gravminner av jern har forsvunnet fra kirkegården, og de få som er tilbake bør bevares. Symbolbruken og minnetekstene på disse gravminnene viser stor variasjon på Klæbu kirkegård. Gravminner i betong med innfelt glassplate foran innskriften finnes det noen få av. Disse er fra rundt 1900 til 1930. Dessverre har mange forsvunnet fra kirkegården. De få som er igjen bevares.

Obelisker finnes det flere typer av (se egen beskrivelse på side 135). Nasjonalt sett har antallet obelisker på kirkegårder minsket. Det er derfor viktig at de bevares. Tilstanden på de fleste er god.

Alle bautaer bevares, også den på nordsida, utenfor kirkegården.

Gravminner som forteller om epidemier i bygda bevares. Få gravminner er tilbake av dem som ble rammet av spanskesyken i 1918. Det samme gjelder dem som døde av tuberkulose. Disse bevares også på grunn av høy alder.

Fig. 78: Del av middelalderkirkegården, sett fra øst mot vest (felt 21, 10 og 11) i november 2012 (foto: Astrid Grendstad).

1.4.3 Forutsetninger for gjennomføring av bevaringsplanen

Mange av gravminnene som vedtas bevart er i privat eie. De fleste vil se positivt på at deres gravminne blir vurdert som bevaringsverdig. En forutsetning er at festerne blir informert om at deres gravminne blir omfattet av planen. I denne sammenheng er det viktig at de blir orientert om de ulike regler som gjelder for videre bruk av gravstedet. En generell orientering om bevaring av Klæbu kirkegård vil oppleves som positivt. Dette kan gjøres ved at kirkevergen lager en brosjyre som kan deles ut til interesserte. Kirkegårdsvandringer er andre måter å gjøre bevaringsplanen kjent på.

Et forslag til kirkegårdsvedtekter står i ramma nedenfor.

Tillegg til kirkegårdsvedtektene i forbindelse med bevaring av graver

For gravminner og annet utstyr på grav som bevares og er i privat eie gjøres en skriftlig avtale med eieren (festeren) om bevaring. Ved eierskifte må det inngås en ny avtale. Avtalen bør inneholde:

1. At bevaringa kan få følger for bruken av gravstedet.
2. At gravminnet kan suppleres, men må harmonere med øvrige, eldre gravminner på feltet.
3. At det skal være anledning til å feste ei plate på gravminnet, eller legge ei navneplate i bakken i høyde med terrenget omkring når det ikke er plass til flere navn på gravminnet.
4. At alt gravutstyr overtas av Kirkelig fellesråd dersom festeavtalen opphører.

Dersom det opprettes nye festeavtaler i områder som er bevart, kan kirkelig fellesråd stille særskilte krav til nytt gravminne. Det skal legges vekt på materialbruk, form og størrelse, slik at det nye gravminnet i størst mulig grad harmonerer med det som er bevart.

Økonomiske forhold

Når et gravminne som foreslås bevart er i offentlig eie, er det fordi det er noe spesielt ved selve gravminnet. Det vil da ikke lenger bli anledning til å gravlegge noen på dette gravnummeret. Hver grav representerer verdien av en ny gravs anleggskostnad. I dag beregnes denne verdien til å ligge mellom kr. 8000 og 20 000 for en kistegrav og noe mindre for en urnegrav (Verneplan for kirkegårdene i Bodin kommune, 2010). Dette er igjen avhengig av kostnaden for ervervelsen av området.

Når et gravminne i privat eie foreslås bevart, vil det være opp til festeren hvor lenge han/hun ønsker å bruke gravstedet. Etter 60 år regnet fra siste gravlegging, går gravstedet tilbake til kirkegården og gravene tas ut av bruk dersom festeren ikke ønsker å føre festet videre.

Mange av de gravminnene som nevnes i denne planen er i så dårlig forfatning at de har snarlig behov for vedlikehold og restaurering. Dette innebærer en viss kostnad for de bevaringsverdige gravminnene. Ved frigjorte graver kan gamle gravminner gjenbrukes. Der ligger en mulig inntektskilde for Kirkelig fellesråd, samtidig som det gir ny fester anledning til anskaffelse av et rimeligere gravminne. Fellesråd som har åpnet for gjenvinning av gravminner selger disse. Man råder Kirkelig fellesråd til å vurdere denne muligheten i Klæbu.

1.4.4 Oppsummering

180 (rød på raster) meget bevaringsverdige gravminner på middelalderkirkegården og sikkerhetssonen rundt bevares.

72 (gul på raster) er bevaringsverdige. 5 gravsteder med gravutstyr bevares (jordmor Mari Rise, og fire i henhold til Maltakonvensjonen).

Gravminner som har behov for vedlikehold og reparasjon restaureres.

En anbefaler festere å fjerne trær, busker og stauder som er med på å ødelegge gravminner, og setter av nødvendige økonomiske midler for gjennomføring av planen. Informasjon om bevaringsplanen fås på kirkekontoret.

Merknad:

Gravminner på Klæbu kirkegård bør være utformet i materialer som passer på en middelalderkirkegård. Momenter i denne sammenheng:

- materialer bør harmonere, og holde seg innenfor de rammene og utvalget som tidligere er benyttet.
- granitt, larvikitt og marmor er eksempler på gravminne-materialer som til i dag er mye benyttet. Fargevalget har tradisjonelt gått fra lys granitt til mørkere steinslag. På middelalderkirkegården er hvit marmor ofte benyttet.
- utforming bør passe med det som er benyttet tidligere. Gravminnet bør være nøytralt utformet med tanke på miljøet for øvrig.
- symbolbruk bør tilpasses middelalderkirkegården. En viser til vedlegg i bevaringsplanen for hva som er vanlige symboler.
- minnetekster som passer til en middelalderkirkegård anbefales. Eksempel bibelvers og sitater fra forfattere.

1.4.5 Kilder

- Borza, T. 2001: Spanskesyken i Norge i 1918-1919. Tidsskrift for den Norske legeforening 30:2001.
- Cooper, J. C. 1978. An illustrated encyclopaedia of Traditional Symbols.
- Døssland, A. 1980. Klæbuboka, natur og befolkning gjennom tidene. Bind I.
- Fekjan, Sverre A. 2009: Foredrag om obeliskenes utbredelse og bruk i Norge. Publisert på Sverre A. Fekjans hjemmeside. <http://sverrefekjan.blogspot.no/2011/09/obelisker->
- Ferguson, G. 1954. Signs & Symbols in Christian Art.
- Holme, Jørn (red.) 2001: Kulturminnevern, lov, forvaltning og håndhevelse, bind I og II. Økokrim.
- Kirkelig fellesråd i Bodø, Nordland fylkeskommune og DIS, Salten historielag 2010: Verneplan for kirkegårdene i Bodin kommune.
- Klingberg, H., Sørmoen, O. og Wefald, A. (red.) 2005: Kirkegården, et levende kulturminne. Norsk forening for kirkegårdskultur.
- Klæbu historielag Årsskrift 1990. *En krigsseiler ser tilbake.*
- Klæbu historielag Årsskrift 2005. *Unionsoppløsningen i 1905.*
- Klæbu historielag Årsskrift 2006. *En historie fra 2. verdenskrig.*
- Klæbu Kirkebok 1926-1946: Digitalarkivets Nettsider
- Klæbu menighetsråd 1990: Klæbu kirke 200 år. Rosenborg Offsettrykkeri.
- Odén, B. 1999. Sølvkranser, en sjelden gjenstandstype. Årsskrift for Selbu og Tydal Historielag
- Oslo Kommune, 2008. Vedtekter for Kirkegårder og Gravlunder i Oslo Kommune.
- Pedersen, S. H. 2007. Litt om kirkegården i Klæbu i eldre tid. Årsskrift Klæbu Historielag 2007.
- Rundskriv, T-3/2000. Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø. KUD og Miljøverndepartementet.
- Sellebold, B. 2009. Om retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid. Rapport til Riksantikvaren. NIKU Rapport 32.
- Sivertsen, Birger 2001: Klæbu seminar. Tapir Akademisk Forlag.

Skjånes, Arne 1978. Jacob Hersleb Darre. Sokneprest – Eidsvollsmann. Det Kongelige Norske Vitenskabers selskab. Skrifter NO2-1978.

Torgård, Klaus Konrad 1972. Forsethboken.

Tulluan, Ola 1973. Klæbuboka, gårds- og slektshistorie, bind II

Internett

Uhørte stemmer og glemte steder: <http://institusjon.histos.no/index.php?do=visKilde&vis=92>

I: Friske og tuberkuløse på samme sovesal, Aftenposten 01.06.1949.

II: En moderne sentralanstalt reiser seg i Klæbu, avisoppslag 16.11.1951.

Wikipedia: Informasjon om Nicolai Ulstad.

Wikipedia: Informasjon om Jacob Hersleb Darre

Foto

Klæbu historielags fotosamling.

NTNU, 2012. Universitetsbiblioteket, bildeavdeling.

Digitalt museum, foto av Klæbu kirke fra 1936.

Komiteen takker disse for å ha bidratt med muntlig informasjon (alfabetisk rekkefølge):

Brøttem, Klaus.

Forseth, Ingrid.

Grendstad, Klaus.

Grendstadbakk, Edvind.

Haugum, Ole senior.

Hjellien, Klaus

Jensen, Tor Sverre.

Lysklett, Ingrid.

Myhr, Eli

Stene, Edvarda.

Tanem, Ingeborg.

1.4.6 Tabeller

Tabell I. Gravminner med jernkors. Sortert etter gravfelt.

Grav nr	Gravminne over	Død
1-C-15	Karen Johansdtr. Tanem	06.02.1903
1-C-17	Karen P. Ulseth	24.04.1903
1-E-16	Daniel Klykken	07.05.1885
1-E-16	Maria Klykken	16.06.1876
1-G-10	Bersvend Larsen Forseth	11.05.1876
2-D-8	Georg Angell Hennisen (jp)	10.11.1866
2-F-12	Karen Clausdtr. Teigen	08.09.1897
4-E-2	Berith Margrethe Forseth	27.05.1866
4-E-4	Paul L. Forseth	04.08.1910
10-D-5	Ane Johnsen	08.02.1908
10-E-10	Kristine A. Nordset (jp)	15.01.1909
10-G-2	Paul A. Nordset (jp)	13.02.1910
10-G-5	Nils Nilsen Aftreth	04.05.1910
23-C-8	Johan Berntsen Hofstad	24.12.1883
34-A-5	Serine Ad. Thanem	31.07.1883

Jernkors til Nils Nilsen Aftreth er tatt ned på grunn av skade. Bokstavene jp står for stående jernplate.

Tabell II. Gravminner med marmorplater på bakken. Sortert etter gravfelt.

Grav nr	Gravminne over	Død
1-A-14	Åge Fjeldvær	01.06.1963
2-A-B-1-2	Kåre K. Brøttem	01.03.1915
4-C-10	Karen E. Nideng	25.02.1914

10-E-8	John G. Bromstad	01.01.1908
10-G-8	Beret B. Haugum	16.06.1910
10-G-8	Ole O. Haugum	01.01.1891
10-H-4	Beret Hansen	02.08.1911
11-C-10	Esten E. Wangsmo	31.01.1916
11-D-11	Hansine Wangsmo	12.09.1915
12-E-6	Ole Pedersen Holten	17.01.1926
12-F-6	Anne Kristine Nideng	05.11.1926
22-A-5a	Peder Knudsen	25.10.1913
23-B-2-3	Anna Svaan	1946
23-B-13	Alfa Mathilde Haugen	28.11.1920
23-B-14	Karen Anna Eidstutrø	20.06.1921
33-A-2	Karoline Beathe Holm	24.02.1942
35-A-3-4	Arnt Nideng	02.03.1931

Marmorplatene til Anna Svaan og Arnt Nideng er festet på familiegravene. Sivert O. Gjervan (gravnr. 11-C-10) en marmorplate, registret da vi startet kartleggingsarbeidet. I 2014 finnes ikke gravminnet.

Tabell III. Barnegraver med gravminne

Grav nr	Gravminne over	Født	Død
1-C-17	Karen Pauline Ulseth	17.11.1902	24.04.1903
1-E-16	Daniel Klykken	03.07.1884	07.05.1885
1-F-9	Karen Forseth	10.07.1920	12.07.1920
2-A-B-1-2	Kåre K. Brøttem	28.02.1915	01.03.1915
20-E-12-13	Ludvig Edvard Liabø	20.03.1943	19.10.1948
20-E-12-13	Erling Kristian Liabø	26.02.1947	22.10.1948
21-C-7	Laila Skjenald	26.05.1951	10.09.1955
21-F-11	Bodil Reiten	09.07.1952	04.05.1957
21-F-13	Tove Karin Bjørkliås	11.10.1956	11.10.1956
22-E-8	Karen Isabella Gundersen	09.03.1905	21.05.1916
23-C-17	Dagrun Anna Kjeldsen	05.10.1921	01.05.1922

20-E-5	Inge Johan Hansen	12.01.1937	21.06.1945
--------	-------------------	------------	------------

Bare gravminner med barn alene er nevnt i tabellen.

Tabell IV. Gravminner eldre enn 100 år. Navn i tabellen refererer til navn som er fra samme tid som gravminnets alder, og da det ble reist.

Grav nr	Gravminne over	Død
1-B-16	Iver G Eidstu	1902
1-C-15	Karen Johnsdtr. Thanem	1903
1-C-17	Karen Pauline Ulseth	1903
1-E-9	Andreas Husby	23.08.1904
1-E-11	Ingebrigt Nilsen Målsjøås	1904
1-E-16	Daniel Klykken	1885
	Maria Klykken	16.06.1876
1-G-10	Bersvend Larsen Forseth	11.05.1886
2-A-1	Darre's familiegravsted	1841
2-AB-1-2	Kåre Brøttem	01.03.1915
2-A-6	Eskild O. Bostad	24.09.1900
2-A-8	Marit Tanem	23.10.1900
2-B-9	Marie A. Tanemsmo	12.08.1899
2-D-8	Georg Angell Hennissen	10.11.1866
2-D-10	Jonetta Gjerstine Tellugen Moen	24.01.1898
2-E-11 og 12	Else Devle	02.11.1890
2-E-14	Oline Veiteberg	25.03.1897
2-F-12	Karen Clausdtr. Teigen Brøttem	08.09.1897
2-F-14	Margrethe Eriksdtr. Nideng Tanem	04.12.1896
3-G-4	Ole A. Reitan	24.01.1895
4-C-10	Karen E. Nideng	25.02.1914
4-D-6 og 7	Sivert P. Eidstu	10.10.1902
4-E-2	Berith Margrethe Forset	27.05.1866

4-E-4	Paul Larsen Forseth	04.08.1910
10-C-5	Ågot Beathe Wæske	04.02.1907
10-D-5	Anne O. Johnsen	08.02.1908
10-E-4	Klaus Ingebrigtsen Grendstad	19.09.1908
10-E-5 og 6	Peder P. Tulluan	25.09.1908
10-E-8	John Guttormsen Amdahl Bromstad	07.01.1909
10-E-10	(Beret) Kristine A. Nordseth	15.01.1909
10-F-9	Klemmet N. Tulluan	08.08.1909
10-G-2	Paul Andreas Arntsen Nordseth	13.02.1910
10-G-5	Nils Nilsen Aftreth	12.05.1910
10-G-7	Enkefru Johanne Finberg f. Stange	07.06.1910
10-G-8	Beret B. Haugum	16.06.1910
10-H-1	Oluf Olsen Devle	06.01.1911
10-H-3 og 4	Beret Hansen	02.08.1911
11-A-3	Graver Peder Eidstusvet	24.10.1912
11-A-5	Agnes P. Dragsten	09.11.1912
11-A-7	Ole S. Sneeggen	19.01.1913
11-A-10	Seminarlærer Ove Karlsen Bugge	14.01.1904
11-B-3	Bereth Larsdtr. Fjærem	02.04.1913
11-B-5	Olaug Olsdtr. Aune	23.08.1913
11-C-6	Beret Margrethe Forseth	22.11.1914
11-C-10	Esten Wangsmo	31.01.1916
11-D-10	Hansine Wangsmo	08.09.1915
21-G-6?	Bersvend Ellefsen Bostad	05.05.1911
21-G-6	Ole Andreas Bardosen Tanem Tellugen	12.05.1911
22-A-5a	Peder Knudsen	25.10.1913
22-A-7	Thore Olsen Grendahl	04.03.1913
22-E-5	Lars L. Fjærem	26.12.1915
23-A-4	Klaus Klausen Brøttem	14.12.1882

23-A-5	Peder Larsen Tulluan	01.01.1882
23-B-3	Gurine Kristine Nilsdtr. Byboth Svaan	19.08.1910
23-C-8	Johan Berntsen Hofstad	24.12.1883
23-C-9	Ludvig Larsen Fjærem	01.01.1874
23-E-8	Paul P. Rønningen	09.05.1885
34-A.-5	Serina Ad. Thanem	30.07.1882

Darres familiegravsted er i tabellen ført opp det året presten Darre døde i 1841. Gravminnet ble reist i 1903. Devles gravminne på 2-E-11-12 har ukjent alder på gravminnet. Bersvend E. Bostad på gravnr. 21-G-6?, lokalisering av gravminnet stemmer ikke med gravnr.

Tabell V. Gravminner mellom 60 (1955) og 100 (1915) år. Der det står spørsmålstegn er alder på gravminnet usikkert. Gravminner med flere navn, er i tabellen referert til det navnet som antas å være fra samme tid som da gravminnet ble reist (se kartleggingsskjema for informasjon).

Gravnr.	Navn	Død dato	Merknad
1-C-4	Anne Sørnypan Eidstu	19.03.1946	Meget bevar., kjøpmann på Tanemsflaten
1-D-8	Else Arntsdtr. Nideng	09.12.1932	Meget bevar. Sjeldent gravminne
1-F-1	Paul Olsen Lium	19.09.1950	Bevaringsverdig. Lokalhistorie, ordfører.
1-F-9	Beret Margrethe Larsdtr .Forseth (Ulseth)	29.07.1920	Meget bevar. Flat obelisk
	Karen Forseth	12.07.1920	Spedbarn døde 2 dager gammel.
1-F-10-11	Lars Paulsen Forseth	03.07.1945	Meget bevar. Lokalhistorie
2-AB-1-2	Gitta Brøttem	01.03.1940	Familiegravsted
2-AB-1-2	Ole Devle	25.01.1946	Familiegravsted
2-A-4	John Olsen Bjørklitrø Bostad	18.10.1917	Bevaringsverdig.
2-A-5	Marit Bostad	12.05.1929	Bevaringsv. Tvillingsøstre. (Marit døde 12.05.1929)
2-A-8	Klara Kjøsnes Tanem	01.02.1947	Meget bevar. Sjelden dekor
2-B-2	Lærer og klokker Arnt Haugum	22.03.1954	Meget bevar. Type og kirkehistorie
2-B-4	Peder Bøe	15.11.1955	Bevaringsverdig Minnetekst
2-B-8	Ragna Elisabeth Tanemsmo	19.09.1918	Bevaringsverdig, spanskesyken
2-C-6	Oline J. Osen Oshaugen	21.12.1933	Meget bevaringsverdig
2-C-8	Else Oline Osen	28.01.1940	Meget bevaringsverdig. Type og lokalhistorie
2-D-9	Knud Haldorsen Moen	31.12.1918	Meget bevar. Type og tittel

2-D-15	Organist Kristian Flatjord	03.08.1942	Meget bevar. Kirkehistorie
2-E-11-12	Andreas Devle	08.09.1934	Samlestøtte
2-F-13	Ingeborg A. Tanem	09.05.1929	Meget bevaringsverdig. Nær kirkeporten
2-F-14	Ole Andreas Tanem	04.03.1918	Meget bevar. Nær kirkeporten.
2-F-15	John S. Tanem	19.12.1919	Meget bevaringsverdig. Nær porten.
2-F-16	Peder Eggen	06.10.1942	Krigsminne Kenotaf
3-C-1	Olaug Marie Eidstumo	14.09.1928	Meget bevar. Type.
3-D-2	Karen Halseth	23.09.1929	Meget bevaringsverdig. Dekor
3-E-1	Martha Engum	29.09.1918	Bevaringsverdig. Lokalhistorie og spanskesyken
3-G-3	Ingeborg Olsdtr. Kjøsnes Næsset	14.10.1930	Meget bevaringsverdig. Gravminne og lokalhistorie
3-H-5	Ole Renaa	17.02.1953	
3-K-4 og 5	Gunnar Rasmussen Sneeggaas	17.11.1924	Meget bevar. Type, plassering og lokalhistorie
4-A-7	Nicolai G. Ulstad	07.12.1918	Bevaringsverdig. Spanskesyken. Gravm. 1956?
4-B-9	Klaus Knudsen Hjellien	04.10.1915	Nyere støtte fra 1961?
4-B-12	Thomas Tanemsmo	05.03.1928	Bevaringsverdig. Sjelden dekor og lokalhistorie
4-C-6	Lovise Olsdtr. Lysklæt	03.02.1927	Bevaringsverdig.
4-C-8	Oline Nideng	20.09.1938	Bevaringsverdig.
4-C-9	Anne Nideng	27.11.1939	Meget bevaringsverdig. Type og lokalhistorie
4-C-13	Karen Pederdtr. Eidstu	23.11.1933	Meget bevaringsverdig.
4-D-5	Jonetta Paulsdtr. Rønningen	11.08.1927	Meget bevaringsverdig.
4-D-10	Dordi Pedersdtr. Eggen	21.04.1928	Meget bevaringsverdig. Dekor og tuberkulose.
4-D-11	Lars Lilleuglen	19.04.1928	?
4-E-3	Kristine Forseth Tellugen	05.02.1929	Bevaringsverdig.
4-H-12	Andreas Pettersen Næsset	12.06.1929	Meget bevaringsverdig.
11-A-4	Kirketjener Hans Hægstad	13.05.1933	Meget bevaringsverdig. Kirkens folk.
11-A-8	Ludvik O. Sneeggen	25.06.1944	
11-A-9	Halvor Sellesbakk	25.05.1947	? Samlestøtte.
11-B-6	Lærer Ole J. Aune	31.08.1947	Meget bevaringsverdig. Personal- og lokalhistorie
11-B-9	Peder Sivertsen Eidstumo	05.07.1942	Han og kona var siste beboere på Stabben
11-B-10	Haakon Solheim	11.02.1948	Bevaringsverdig. Dekor.
11-C-5	Bernt Ludvig Paulsen Forseth	21.10.1941	Meget bevaringsverdig. Type obelisk.
11-C-7	Kjerstine Haugum	19.01.1946	Meget bevarings. Gravminne fra 1946. Familiegrav
11-C-9	Arnt Edward Valstad	04.12.1945	Bevaringsverdig. Marmorplate Esten Wangsmo
12-C-4	Oscar Andreas Olufsen Devle	06.03.1925	

12-C-5	Emilie Johanne Devle Holøien	07.05.1945	
12-C-6	Marit Ingebrigtsdtr. Nordset	18.02.1924	Meget bevaringsverdig. Stående marmor.
12-E-6	Ole Pedersen Holten	17.01.1926	Meget bevaringsverdig. Marmorplate.
12-E-6	Peter Ellingsen Strand	20.03.1926	Meget bevaringsverdig. Sjelden dekor.
12-F-7	Anne Kristine Nideng	08.11.1926	Marmorplate
20-A-19	Ingebrigt P. Dragsten	29.01.1946	Meget bevaringsverdig. Like ved port.
20-B-16	Ole Vuttudal	27.10.1946	Meget bevaringsverdig. Hyttfossen sagbruk.
20-C-9	Karen Bergitte Sellesbakk	26.09.1947	Gravminne fra 1947
20-C-11	Karl Martinius Kristensen	01.08.1947	?
20-C-15	Ingeborg Garberg Giseth	06.05.1947	Meget bevaringsverdig. Type gravminne.
20-C-16	Sofie Eline Storvold	30.03.1947	Meget bevaringsv. Type gravminne og lokalhistorie
20-C-17	Anne Kristine Huseby Olsen	17.03.1947	Meget bevaringsverdig.
20-E-5	Inge Johan Hansen	22.06.1945	Barnegrav
20-E-7	Oline Martine Ramstad	01.12.1948	
20-E-13	Ludvig Edvard Liabø	19.10.1948	Meget bevaringsverdig. Barnegrav 5 år
20-E-14	Lars Henriksen Forseth	25.05.1948	Bevaringsverdig. Familiegrav.
20-E-17	Hans Reiten	22.03.1954	?
20-E-20	Marta Dahl	10.01.1948	Meget bevaringsverdig. Lokalhistorie og dekor.
21-A-1	Ingeborg Sivertsdtr. Aune	07.09.1943	
21-A-3	Lars Lysklæth	15.03.1952	Bevaringsverdig. Kirkehistorie.
21-A-6	Klaus Svebakk	26.10.1951	
21-A-7	Edny Mathisen	08.10.1951	Gravminne trolig fra 1951.
21-A-10	Edvard Rønning	22.06.1950	Gravminne fra 1950
21-A-11	Berit Grendstadbakk	18.01.1950	Gravminne fra 1950
21-A-12	Anne Kiran	06.11.1949	Bevaringsverdig. Type og dekor.
21-A-13	Marit Dragsten	13.06.1949	Bevaringsverdig. Syppress skjuler gravminnet
21-B-3	Eldbjørg Dagny Haugen	27.09.1953	
21-B-7	Anton Kristian Johanson Lysgård	08.05.1953	Meget bevaringsverdig. Maltakonvensjonen
21-B-10	Albert Knutsen Haugen	28.12.1952	
21-B-11	Johannes Normann	16.12.1952	
21-C-7	Laila Skjenald	10.09.1955	Meget bevaringsverdig. Barnegrav.
21-C-13	Anna Marie Engum Berg	06.05.1953	Anna Marie var født i Nesset. Lokalhistorie.
21-D-5	John Holten	02.04.1955	Bevaringsverdig.
21-D-9-10	Peder Dragsten	18.03.1955	

21-D-11-12	Line Margrethe Fines	15.03.1955	
21-E-10-11	John Engan	1955	Bevaringsverdig. Hyttfossen Sagbruk.
21-E-12	Pauline Fiskvik	1955	
22-D-13	Anne K. Olsen f. Husby	17.03.1947	To gravminner på samme pers. (20-C-17)
22-E-8	Karen Isabell Gundersen	21.05.1916	Meget bevaringsverdig. Barnegrav.
22-E-12	Ane Martha Tømmervold	06.05.1949	Bevaringsverdig.
22-E-14	Edward Olsen Tellugen	18.03.1917	Meget bevaringsverdig. En slags obelisk.
22-F-3	Berthe Veiteberg	21.08.1917	Meget bevaringsv. Thorvaldsen relief.
22-F-4	Ingeborg Arntsdtr. Nordseth Krokum	29.08.1917	Meget bevaringsv.. Thorvaldsen relief.
22-G-2	Ingebrigt Berulfsen Vindal	13.03.1919	Meget bevaringsv.. Thorvaldsen relief.
22-G-3	John Nervik	31.01.1952	Ordfører
22-G-5	Anne Margrethe Jakobsdtr. Nordseth	28.03.1919	Meget bevaringsv. Sjelden dekor marmor
22-G-11	Ole O. Storsve	12.12.1952	
22-G-13	Gyda Marie Holm	21.11.1918	Meget bevaringsv. Spanskesyken.
22-G-14	Ane Kjerstine Paulsdtr. Aune	24.11.1918	Meget bevaringsv. Spanskesyken.
23-A-2	Anne Ludvigsdtr. Stolvold	03.03.1920	Bevaringsverdig. Spanskesyken. Nyere støtte
23-A-4	Lærerinne Gurinne Brøttem	16.11.1947	Meget bevaringsverdig. Type.
23-A-11	Paul Andreas Gundersen	15.10.1947	
23-A-13	Knud Svaan	19.11.1919	
23-B-2	Lærer Ole Adreas Larsen Svaan	16.03.1921	Meget bevaringsverdig. Sølvkrans
23-B-6	Marit J. Eggan	11.05.1951	
23-B-7-8	Ole Bromstad	18.06.1954	Bevaringsverdig. Dreng.
23-B-13	Alfa Mathilde Haugen	28.11.1920	Meget bevaringsv. Marmorplate. Barnegrav.
23-B-14	Karen Anna Eidstutrø	20.06.1921	Marmorplate
23-B-15	Johanna Ellevsdtr. Tanemsklev Hallan	28.10.1920	Meget bevaringsverdig. Nær kirka og lokalhist.
23-C-17	Dagrunn Anna Kjeldsen	01.05.1922	Meget bevaringsverdig. Barnegrav.
23-D-17	Kari f. Kallar Eggan	10.01.1950	Meget bevaringsverdig. Lokalhistorie
23-E-8	Hustru Karen Larsdtr. Rønningen	22.02.1928	Meget bevaringsverdig.Type, alder og dekor.
23-E-10	Sigrid Andersdtr. Stolvold	23.02.1923	1955?
23-E-12	Anders Olsen Halseth	13.10.1929	Meget bevaringsverdig. Dekor.
23-E-14	Alfred Martin Johannsen Holm	06.07.1923	Meget bevaringsverdig. Sjelden tekst.
23-E-15	Edvarda Sofie Aunegrind	03.08.1955	Bevaringsverdig. Type gravminne

23-E-18	Inga Amalie Gundersen	15.01.1925	Meget bevaringsverdig. Gravminnets alder ukjent
23-F-10	Enetta Grendstadbakk	08.07.1961	Gjenbruk av gravminne? Kulturminne?
31-A-2	Ingeborg Martha Aune Kirkvold	11.04.1945	Bevaringsverdig. Nær inngang port.
31-B-1	Bernt Johan Forseth	25.02.1945	Meget bevaringsverdig. Sjelden korsform
31-C-1	Karen Iversen	07.01.1945	Bevaringsverdig. Type og nær gang.
31-D-2	Ole Skjevik	11.05.1944	Død som ung mann.
31-E-3	Gurine Bostad	03.02.1943	Bevaringsverdig. Eks. på ektefelle gravlagt adskilt
32-B-3	Hans Kristian Løvseth	29.05.1942	Bevaringsverdig. Type gravminne.
33-A-1	Ole Andreas Holten	09.03.1942	?
33-A-2	Beathe Karoline Holm	24.02.1942	Meget bevaringsv.. Marmorplate og barnegrav 18 år
33-C-1	John Odin Bye	06.07.1941	Meget bevaringsverdig. Type og lokalhistorie.
33-C-4	Pauline Rian Rønning	24.05.1941	
33-D-2	Johan Holm	20.11.1945	Bevaringsverdig. Type
33-H-3	Olaus Storø	22.01.1939	Bevaringsverdig. Barnegrav 16 år
33-H-4	Sigurd Kristian Sjølbakken	21.11.1938	Type.
33-J-5	Vår kjære datter Astrid Margrethe Åsebø	27.11.1937	Bevaringsverdig.
34-A-4	Halvor Peder Eggen	30.03.1938	
34-C-1	Gaardbruker Ludvig O. Storø	05.02.1937	Meget bevaringsverdig. Type og dekor.
34-C-5	Henrik Bye Ulsetheggen	23.09.1936	Meget bevaringsverdig. Type og etternavn.
34-D-2	Ole Bjørklmark	24.02.1955	Meget bevaringsverdig. Lokalhistorie og håndverk.
34-D-5	Berit Voldmo	04.06.1936	Bevaringsverdig. Hyttfossen sagbruk.
34-E-2	Arnt Tellugen	07.03.1936	Bevaringsverdig.
34-E-4	Kjerstine P. Østhus	02.01.1936	Meget bevaringsverdig. Dekor.
35-A-3	Gaardbruker Andreas A. Nideng	13.10.1935	Meget bevaringsverdig. Arnt Nideng marmorplate
35-B-2	Astrid Solveig Remmem	04.04.1935	Meget bevaringsverdig. Type.
35-C-3	Lensmann Hans Larsen Vildmo	02.11.1934	Meget bevaringsv. Type, lokalhistorie og sølvkrans
35-C-5	Skredder Peder P. Hagen	14.07.1934	Meget bevaringsver. Lokalhistorie og håndverk.
35-D-1	Ingeborg Kjerstine Devle	21.06.1934	Bevaringsverdig.
35-B-2	Lærer Gunnar Overvik	25.02.1955	Meget bevaringsverdig. Lokalhistorie og sølvkrans

1.4.7 Foto av Klæbu kirkegård februar 2014.

Felt 24 og 12, ligger mot sørvest på kirkegården.

Felt 31 sørøst for kirka.

Felt 21 og 22 som ligger sørøst for kirka.

Klæbu kirkegård sett fra veien til Haugum gård.

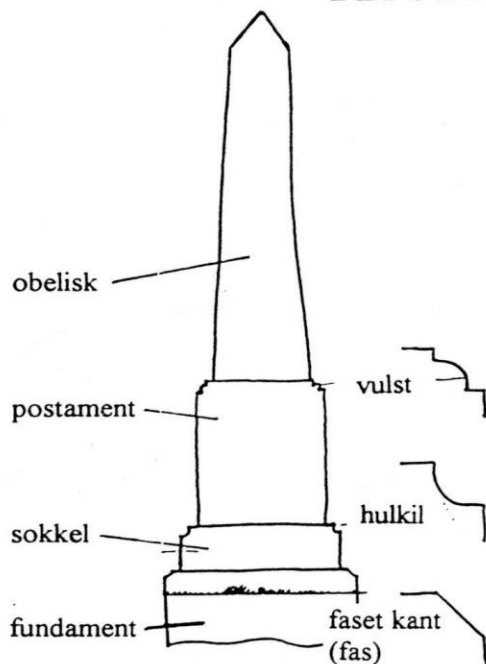
Felt 34 og 35 sett fra øst.

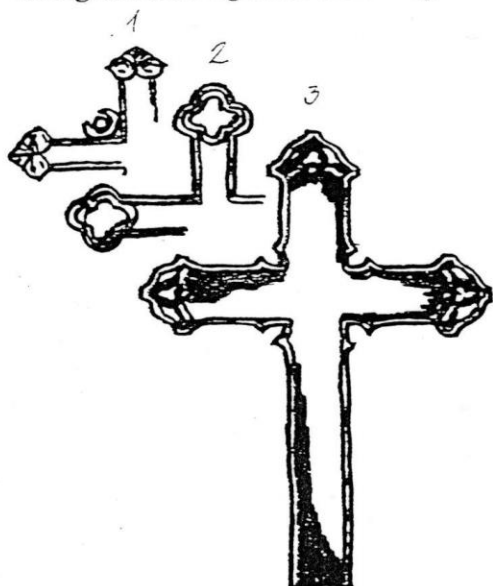
Dekorering av blomster februar 2014 etter en begravelse.

1.4.8 Gravminneformer, symboler og terminologi

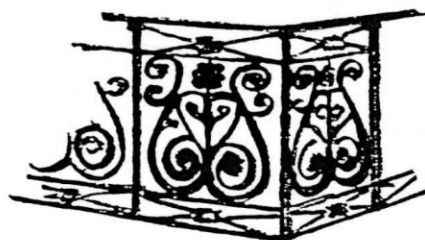
HVORDAN BESKRIVE FORM OG TYPE PÅ DET SOM REGISTRERES ?

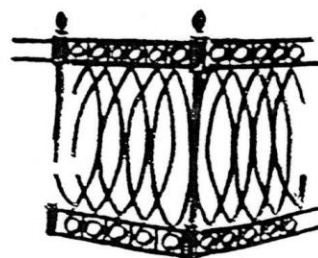
Betegnelse på de vanligste delene på et steingravminne og ulike avslutninger

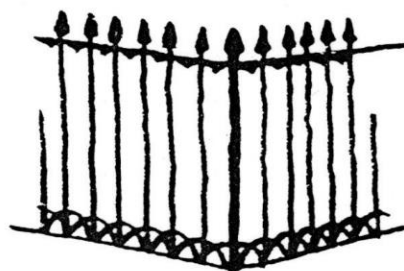
1. Jernkors med palmetter i armene og englehoder i krysset
2. Kors med trepassformede armender
3. Kors med gjennombrutte armender

Naturalistisk gitter med palmetter

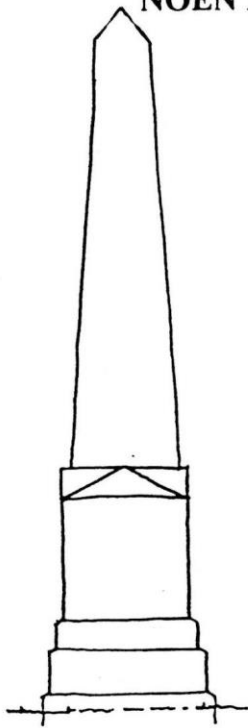

Geometrisk utformet gitter

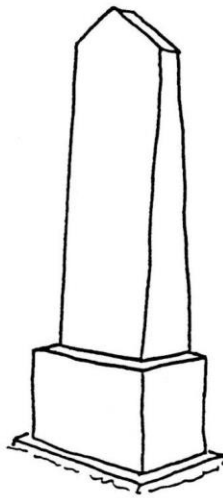

Gitter med hellebardlignende spiler

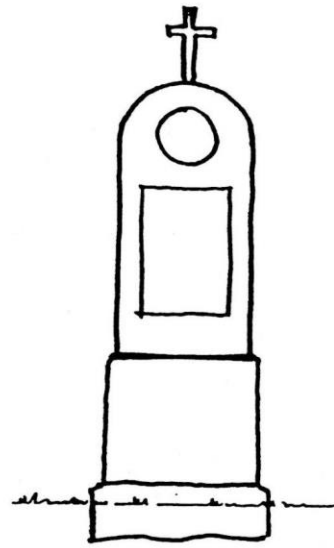
NOEN EKSEMPLER PÅ GRAVMINNEFORMER OG HVORDAN VI BESKRIVER DEM

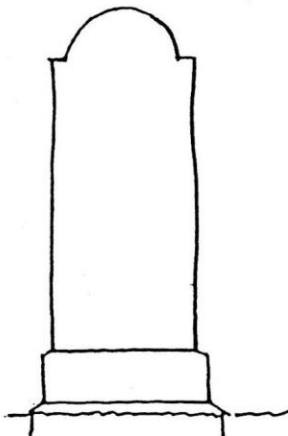
*Obelisk på postament
med gavlbekroning,
sokkel og mellom sokkel*

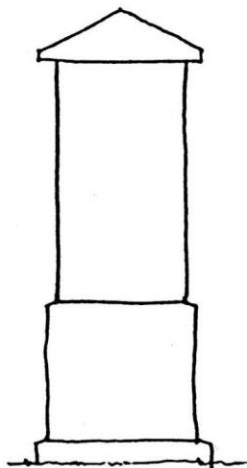
*Flat obelisk på postament
og faset overgang*

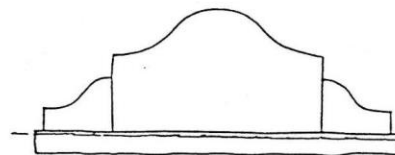
*Rektangulært gravminne
med buet topp på høyt
postament. Marmorplate
og porselensmedaljonger
innfelt. Kors på toppen*

*Rektangulært gravminne
med inntrukket buet topp
på lavt postament*

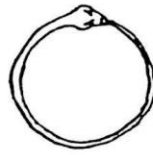
*Rektangulært gravminne
med gavlformet topp på
høyt postament*

*Rektangulært gravminne
med buet, svungen topp
og buede vanger.*

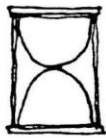
Barokkens dødssymbol, hodeskalle og korslagte knokler.

Slangen som biter seg i halen symboliserer evighet og udødelighet.

Vekten symboliserer rettferdigheten.

Timeglasset som minner om at "tiden rinner ut".

Valmuen er søvnens symbol. Døden blir sett på som en søvn.

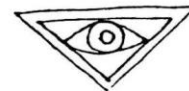
Sommerfuglen som flyr ut av puppehylsteret symboliserer sjelens udødelighet.

Klassisismens korslagte fakler symboliserer den ekteskapelige kjærlighet og dødens vemod.

Tårekrukken ble i stort antall funnet i antikke graver. En trodde de inneholdt de sørgendes tårer.

Guds øye er tegn på den allesteds nærværende Gud.

Sommerfuglen som forlater urnen er et bilde på sjelen som forlater jordlivets fengsel.

Seierskransen. Symbol på seieren etter livsløpet. Laurbærkrans eller eikekrans først og fremst for de kongelige. Jfr. 1.Tim.4.8.

Guds skapende og velsignende hånd som erstatter det Gudsilde som ikke kan fremstilles.

IHS står for Iesus Hominum Salvator (latin) og betyr Jesus menneskenes frelser.

Den nedadflygende due med glorie symboliserer Den hellige Ånd. Jfr. Matt. 3.16.

Lyren er musikerens yrkessymbol.

Kristusmonogram. X og P er greske boksaver for CH og R, de to første bokstavene i Kristus.

Guds lam = Kristus. Lammet var offerdyret i den gamle pakt. Jfr. Joh. 1.29.

Bergmannssymbolet.

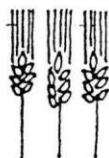
Hjulkorset (solkorset) er et eldgammelt symbol som bl.a. finns på hellerisninger. Mye brukt i tidlig kristen tid her i landet.

Vindruer. Jesus sa: Jeg er vintreet, dere er greinene. Jfr. Joh. 15.5.

Det latinske kors er det fremste kristne symbol som viser seir over døden. Det nakne kors viser det fullende frelsesverk.

Akset henspiller på livets vekst. Jfr. Joh.12.24. Akset kan vel også oppfattes som et yrkessymbol for bonden.

Overflatebehandlinger av stein:

Råkilt

ubearbeidet flate

Grovhugget

flate som er hugget for hånd med spissmeisel

Finhugget

flate som er behandlet med prikkhammer

Saget

saget flate

Slipt

fra grovslipt hvor slipemerkene er synlige til fargeslipt

Polert

speilblank overflate

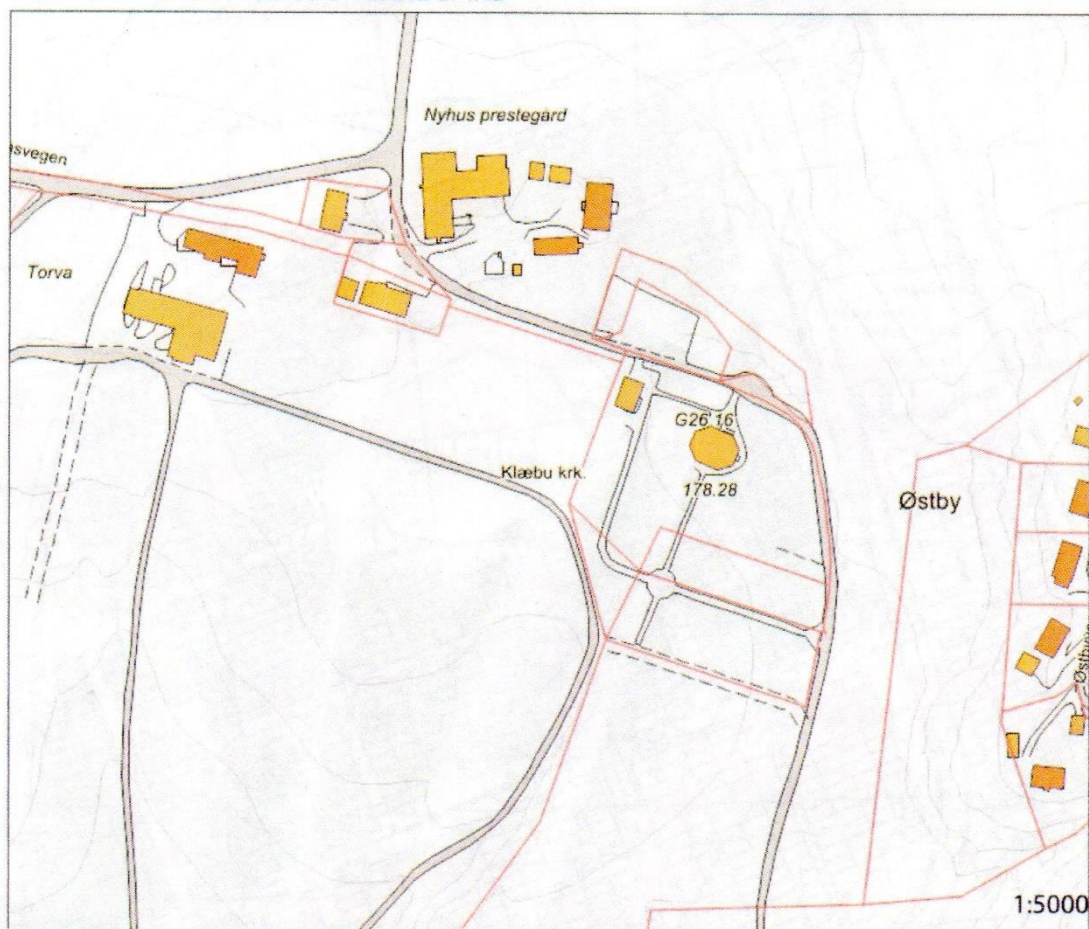
1.4.9 Foto av Klæbuprestegård fra ca 1945

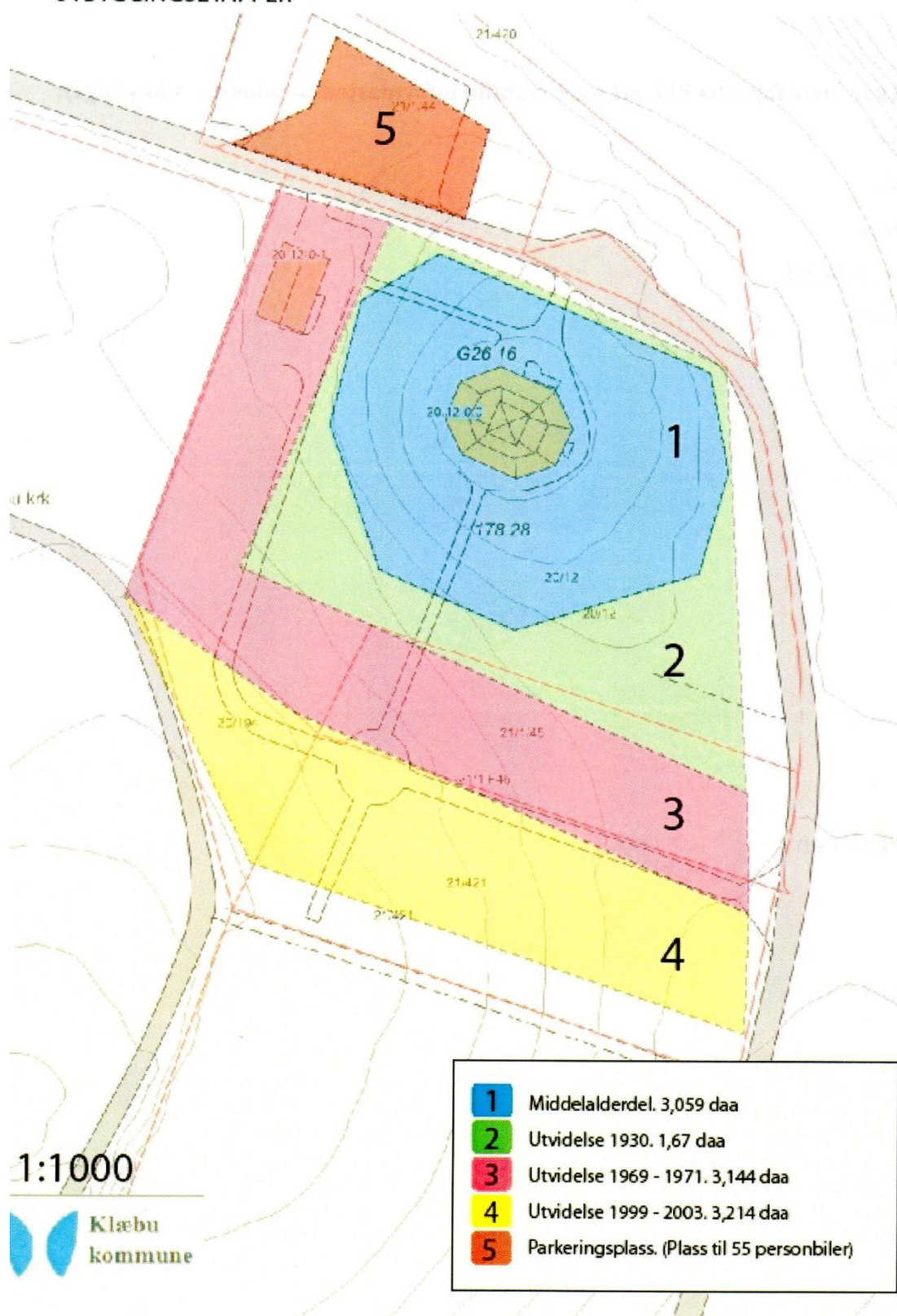
Klæbu prestegård sett fra sørøst, deler av kirkegården (felt 3 og 4) i nord er synlig på fotoet. Legg merke til at gravminnene er orientert i sør-nord retning. Bildet er fra ca. 1945. (Eier av fotoet er Dagfinn Kvarme).

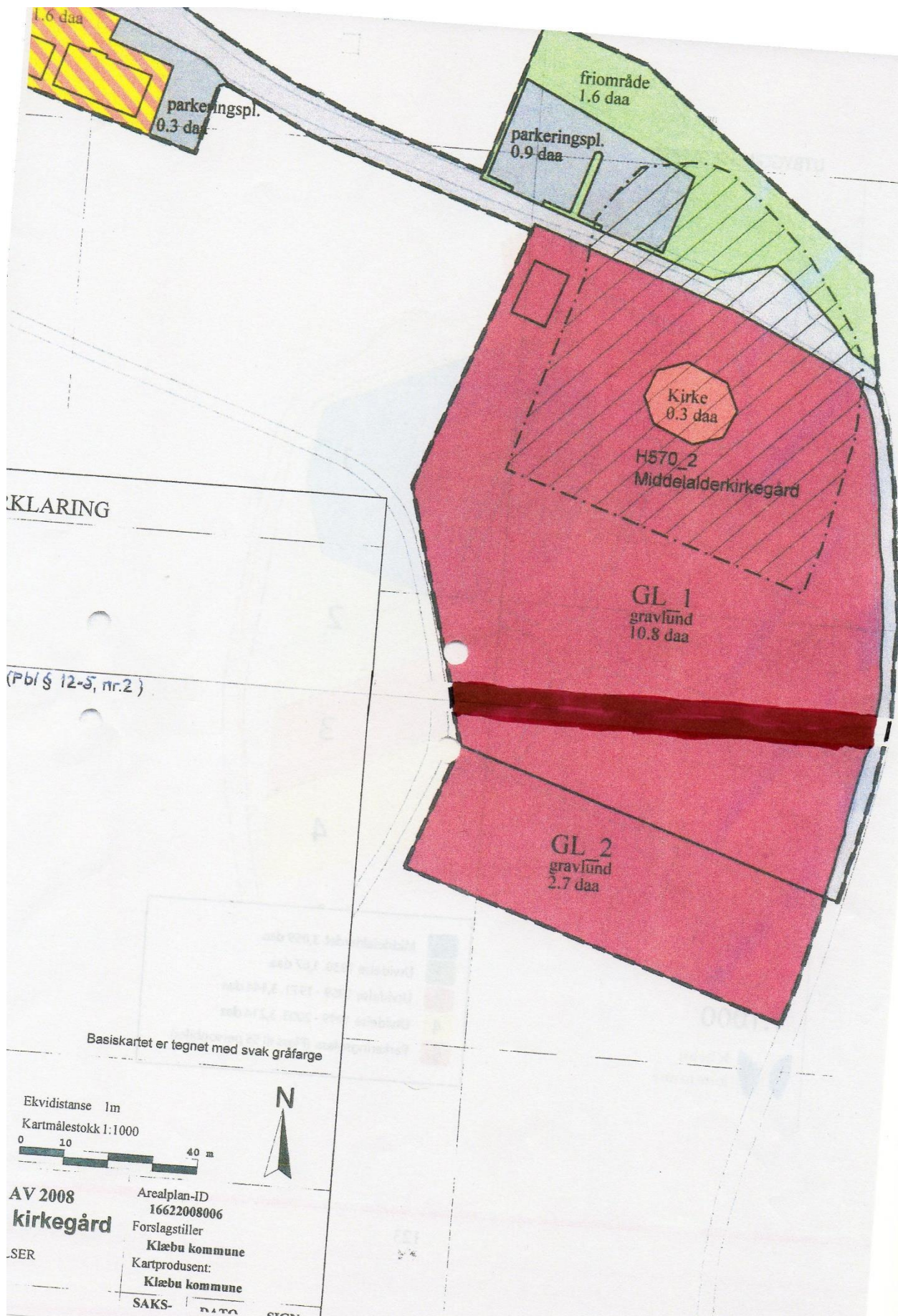
1.4.10 Kart over kirkegården

OVERSIKTSKART KLÆBU KIRKEGÅRD

UTBYGGINGSETAPPER

Utsnitt fra
kart over
Klæbu,
1943

1.4.11 Rastere

KLÆBU KIRKEGÅRD

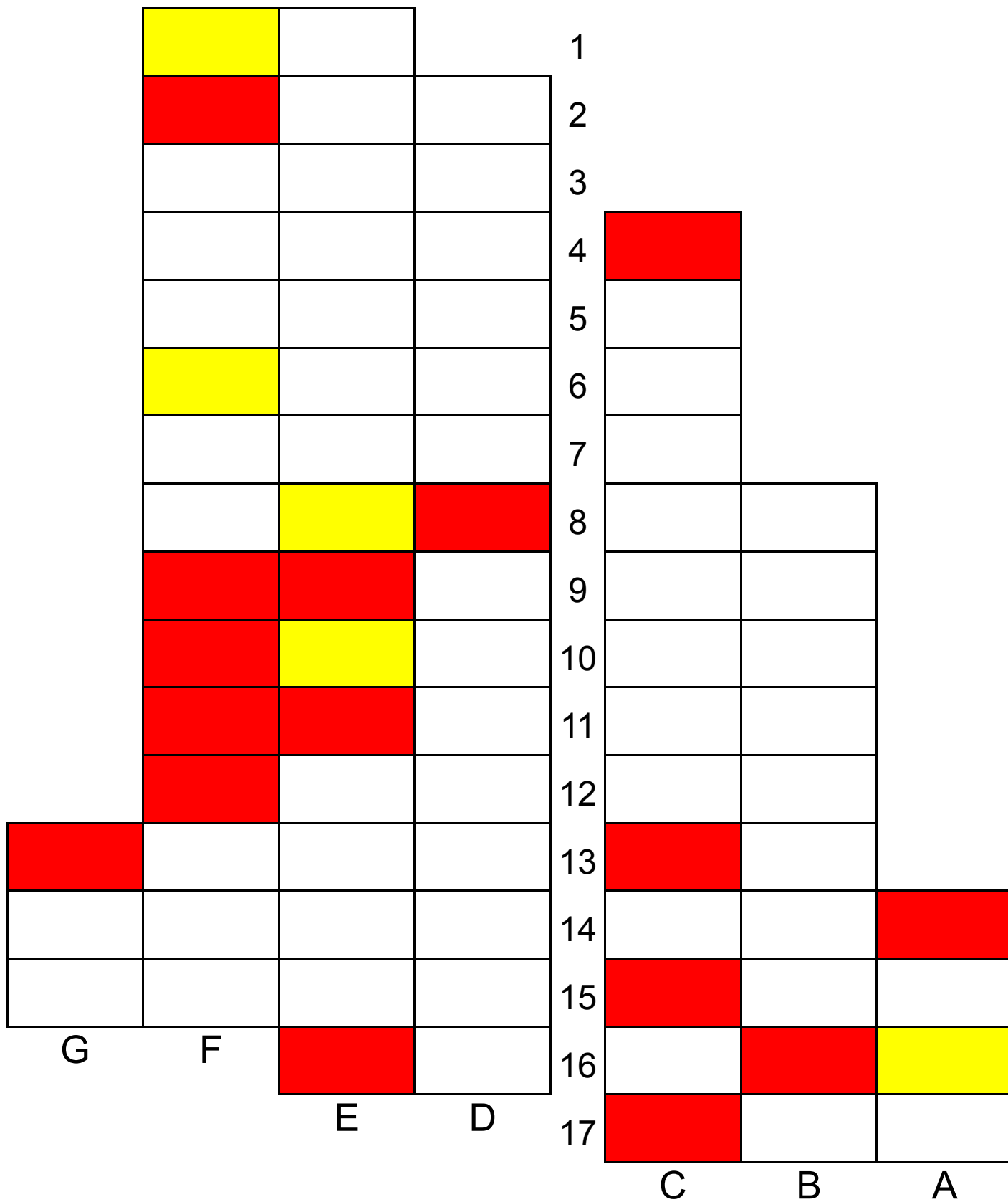
Kulturhistorisk vurdering av gravminner

På etterfølgende feltskjema er gravminnene
markert med

Gul farge for bevaringsverdig gravminne og
Rød farge for meget bevaringsverdig gravminne

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 1

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 2

	F	E	D			
17				C		
16					B	A
15						
14					BRØTTEM	
13						
12						
11						
10					DEVLE	
9						
8						
7						
6						
5						
4						
3						
2						
1						

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 3

	A	B	C	D	E	F	G	H	J	K
6										
5										
4										
3										
2										
1										

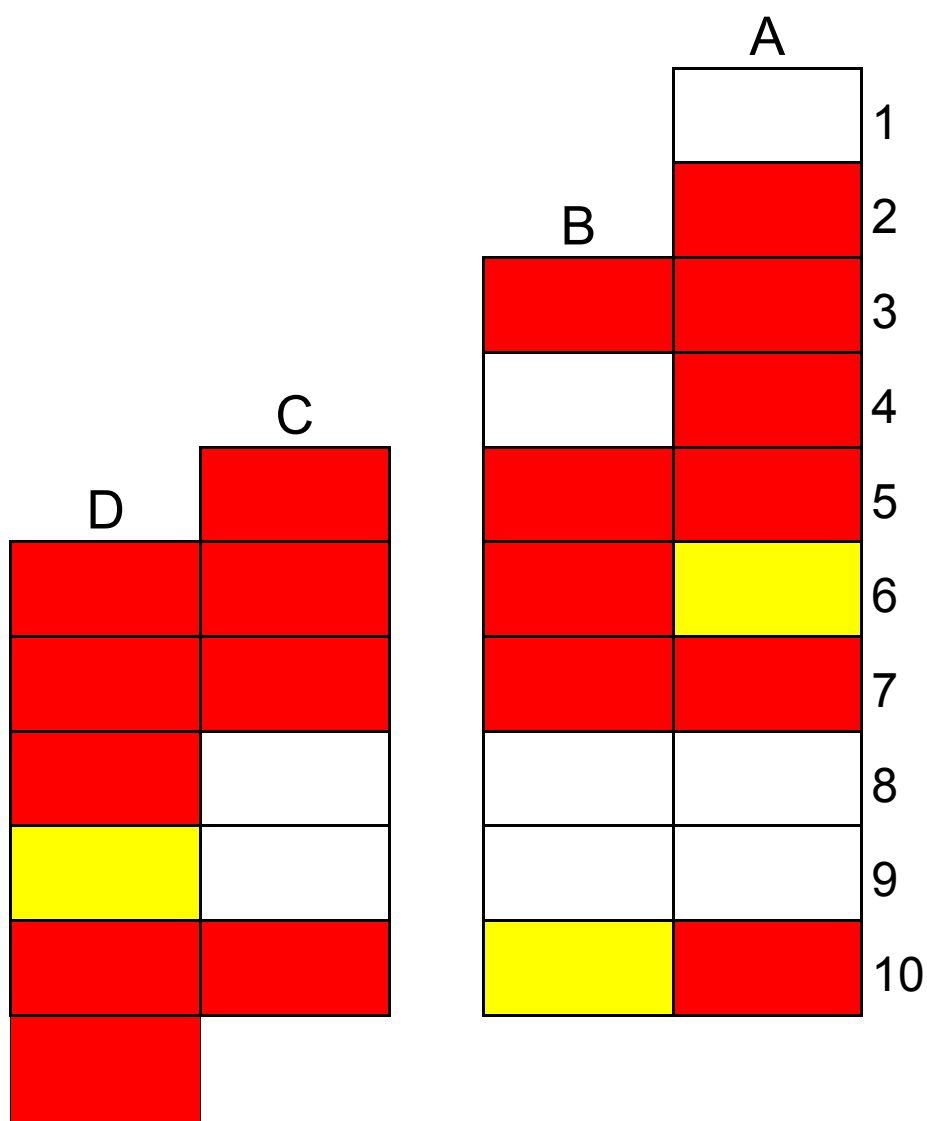
KLÆBU KIRKEGÅRD
FELT 4

	A	B	C	D	E	F	G	H	J
13									
12									
11									
10									
9									
8									
7									
6									
5									
4									
3									
2									
1									

FELT 10

	H	G	F	E	D	C	B	A
1								
2								
3								
4								
5								
6								
7								
8								
9								
10								

KLÆBU KIRKEGÅRD
FELT 11

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 12

	A	B	C	D	E	F
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						

KLÆBU KIRKEGÅRD FELT 20

E				
1				
2				
3		D		
4				
5				
6				
7			C	
8				
9				
10				
11				B
12				
13				
14				
15				
16				A
17				
18				
19				
20				

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 21

	G	F	E	D	C
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					

FELT 22

	G	F
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		

E	D	C	B	A

FELT 23

7

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 24

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
C												
B												
A												

KLÆBU KIRKEGÅRD
FELT 25

	D	C	B	A
1			 	
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				

KLÆBU KIRKEGÅRD
FELT 31

	H	G	F	E	D	C	B	A	
1									I
2									2
3									3
4									4
5									J
6									6
7									7
8									8
9									9
10									10
11									11
12									12
13									13
14									14
15									15
16									16
17									17

KLÆBU KIRKEGÅRD
FELT 32

A	B	A	H
FELT 33	1		FELT 31
	2		
	3		
	4		
	5		
	6		
	7		
	8		
	9		
	10		
	11		
	12		
	13		
	14		
	15		
	16		
	17		

FELT 33

18

KLÆBU KIRKEGÅRD

FELT 34

	E	D	C	B	A
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					
14					
15					
16					
17					

FELT 35

	D	C	B	A	
					1
					2
					3
					4
					5
					6
E					7
					8
					9
					10
					11
					12
					13
					14
					15
					16
					17

KLÆBU KIRKEGÅRD
FELT 36

E	D	C	B	A	
					1
					2
					3
					4
					5
					6
					7
					8
					9
					10
					11
					12
					13
					14
					15
					16
					17